

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 6, IUNIE 2024
Anul XXXIV • 404

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

COORDONATOR:

Acad. Marius ANDRUH
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU
Acad. Dumitru MURARIU
Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Maria ZAHARESCU

SECTOR TEHNIC:

Grafică
Lect. dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Andrei Milca
Narcis Zărnescu

Coperta 1: **Lucrare din colecția Academiei Române**

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu – eroul, contemporanii, epoca

Ioan–Aurel Pop, <i>Avram Iancu – vizionarul</i>	6
Ioan Bolovan, Sorin Șipoș, <i>Avram Iancu – între glorie și defăimare</i>	11
Dumitru Preda, <i>Avram Iancu, conducătorul războiului de apărare a neamului românesc din Transilvania: 1848–1849</i>	15

Discurs de recepție

Gheorghe Chivu, <i>Istoria limbii române și nevoia permanentă de limbă literară</i>	20
Ioan–Aurel Pop, <i>Cuvânt de răspuns</i>	28

Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română

Madlen Șerban, <i>Ana Aslan: o viață închinată științei și demnității umane</i> , ...	32
Alexandru Vlad Ciurea, <i>Academician prof. dr. Ana Aslan – 50 de ani de la nominalizare în Academia Română</i>	34
Diana Loreta Păun, <i>Ana Aslan – „doamna de fier” a medicinei românești</i>	39
Viorel Jînga, <i>Moment omagial Ana Aslan</i>	41
Janina Sitaru, <i>Ana Aslan – personalitate-reper pentru diplomația științifică românească și mondială</i>	43

Conferințele Academiei Române

Liviu Franga, <i>Vasile Pârvan – profilul unui savant scriitor sau poezia memoriei (IV)</i>	46
---	----

Convorbiri

Cătălin Mosoia, <i>Interviu cu Cameron Ruether, Cercetări avansate la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române</i>	52
---	----

Preocupări contemporane

Gheorghe Duca, Serghei Travin, <i>Interacțiunea dintre stat și știință în era societății informaționale</i>	56
---	----

Personalități academice

Alexandru Porțeanu, <i>Academicianul Andrei Oțetea (1894–1977)</i>	61
--	----

Cultură muzicală veche

Marcel I. Spinei, <i>Contribuții la opera codicografică și componistică a ieromonahului Filothei sîn / fiul Agăi Jipei</i>	64
--	----

Cronica vieții academice	78
---	----

Apariții la Editura Academiei	80
--	----

Ghid pentru autori	81
-------------------------------------	----

Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu – eroul, contemporanii, epoca

ACADEMICA 2024

Avram Iancu – vizionarul *

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

Revoluțiile de la 1848-1849 din Țările Române, cele care aveau să formeze nu peste mult timp România, au formulat programul de țară al românilor din secolul al XIX-lea, singurul astfel de program îndeplinit integral în perioada 1848-1918. Programul de țară însemna atunci chiar construcția statului național român. În rând cu polonezii, cehii, slovacii, croații, sârbii, bulgarii, ucrainenii, lituanienii, letonii, estonienii, germanii, italienii etc., care voiau să aibă statele lor naționale, se înscriau și românii. Astfel, dorința lor de stat național era legitimă și se plasa în marele șuvoi progresist al epocii. Pentru aceasta, trebuia să cadă cel puțin trei imperii: Imperiul Austro-Ungar, Imperiul Otoman, Imperiul Rus. În cazul Țărilor Române, situația cea mai complicată o avea Transilvania, în care românii, reprezentând circa două treimi din populație, nu erau recunoscuți

ca entitate alcătuitoare de stat și nu erau egali în fața legii cu „minoritățile majoritare” (nici prin limbă, nici prin confesiunile lor). Conducerea Transilvaniei era asigurată de elita celor trei minorități „istorice” – maghiarii, sașii, secuii – care doreau la 1848 progresul, libertatea, egalitatea, frăția, dar pentru etniile și confesiunile lor, nu pentru români și confesiunile lor. Avram Iancu și generația sa de conducători români au vrut binele tuturor popoarelor și egalitatea românilor cu aceste popoare libere, democratice. Cu alte cuvinte, înainte de participarea Transilvaniei la statul național, era nevoie de accesarea românilor la un regim democratic – la nivelul democrației de atunci – și aceasta a încercat Avram Iancu, inițial alături de națiunile dominante și ulterior alături de Casa de Habsburg, cea care a promis respectarea drepturilor naționale românești. Iancu a fost atras

*Alocuțiune susținută la sesiunea „Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu - eroul, contemporanii, epoca” (28 mai 2024, Aula Academiei Române)

de această promisiune salvatoare, dar a trăit o cruntă dezamăgire. Planul lui a rodit, însă, în viitor și a asigurat binele națiunii sale.

Pentru înțelegerea lumii în care a trăit Avram Iancu, este nevoie de dorința de cunoaștere, de studiu intens, de pasiune și de încredere. Dar, de la un timp, nu mai depănăm cu toată inima amintiri din trecutul nostru național. Parcă ne reține ceva. Nu ne mai cuprindem de acel „farmec sfânt”, ca să putem pătrunde și cu sufletul în prezentul unor epoci și al unor oameni pe care-i evocăm. Le facem pe toate formal, dacă le mai facem. Parcă ne rușinăm și de eroii noștri, iar dacă folosim sintagma de „eroi naționali” ne uităm bine în jur, fiindcă suntem pândiți de ironii și de acuze de „naționalism”. Din fericire, nu am inventat noi, românii, eroii naționali. Aceștia sunt membri ai panteonului fiecărei națiuni și, mai ales, ai istoriilor națiunilor mari, dătătoare de ton în lume. Americanii îi numesc chiar pe acești eroi „părinți ai patriei”. Evident, societatea aceasta postmodernă a pervertit și eroii și i-a trecut prin „Patul lui Procut” al „corectitudinii politice” și al „anulării culturii”.

Totuși, „noi locului ne ținem” și nu uităm. Dacă ai noștri copii și nepoți ar învăța mai bine la școală ce au făcut personalități pentru acest popor și pentru această țară, amintirile ar deveni vii și ni s-ar părea că trăim aievea alături de acei oameni mari.

În ciuda premiselor rele, vă propun să ne amintim acum de Avram Iancu. Avram Iancu a venit pe lume acum două sute de ani și s-a stins cam acum un secol și jumătate. Dar spiritul său străbate anii, și va străbate multe secole de-acum înainte, cel puțin atât timp cât va exista poporul român, fiindcă el este erou național, așezat demult în Panteonul Național. La vârsta de 24 de ani se situa între conducătorii Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, iar la 25 de ani era stăpânul Munților Apuseni, pe care-i transformase în Țară Românească, organizată ca atare din punct de vedere militar și politic, căci sub aspect etnic erau așa de când e lumea. Organizarea militară a Transilvaniei românești trebuia să se facă în lumina mișcării de emancipare a popoarelor europene, dar după model roman, după modelul celui mai important stat antic cu centrul la Roma, de unde ne veneau, nouă, românilor, numele, originea, credința și mai ales limba. Chemarea

la luptă fusese simplă: „**No, gata, no, hai!**”. Azi sunt ironizate și latinitatea noastră, și lupta noastră pentru binele colectiv, iar învățații care le studiază sunt disprețuiți și defăimați. Dar faptele rămân și ele nu pot, nu trebuie să fie pervertite.

Avram Iancu, prin școlile sale urmate în română în satul natal (pe lângă biserică), la Câmpeni și la Zlatna, apoi în latină și maghiară la Cluj (la Liceul Regesc sau al Piaristilor și la Facultatea de Drept), devenise un intelectual, un om cultivat. Era avocat, un post-iluminist, un urmaș al Școlii Ardelene impregnat de idei romantice timpurii, iradiate dinspre curentul lansat de Johann Gottfried Herder, cel care preamărise cântecele și obiceiurile popoarelor și care se ghidase după „spiritul poporului”. Ca elev la Liceul Regesc sau Colegiul Piarist (1841-1846), alături de maghiari, secui, sași, armeni, a legat prietenii dincolo de apartenența națională. Dar el avea conștiință clară de român. Un coleg, Alexandru Bohățiel, devenise președintele onorific al primei „Societăți de lectură” a tineretului studios român din Cluj, ce avea ca publicație proprie foaia „Zorile”, scrisă de mână în românește. Printre semnatari în revistă apar Alexandru Papiu-Ilarian, Avram Iancu, Ioan Pușcariu, Teodor Baldi, Nicolae Popea, Alexandru Șotropa. Aron Pumnul, viitorul profesor de la Cernăuți al lui Eminescu, a fost coleg la Cluj cu Avram Iancu. Din 1844, Iancu a urmat și Facultatea de Drept din Cluj, după care a cerut să ocupe, conform obiceiului, o funcție administrativă, ceea ce însemna să fie primit la început într-o slujbă de practicant fără salariu. Cererea i-a fost refuzată pe motiv că provine din familie de iobagi și că nu este nobil. Așa a devenit cancelist la Tabla Regească (Curtea de Apel a Transilvaniei), la Târgu Mureș. Și-a luat examenul de avocat în martie 1848. Tinerii târgumureșeni erau animați de ideile nobile ale libertății, egalității și frăției. Doar că tinerii maghiari doreau libertatea prin reînvierea statului Coroanei Sfântului Ștefan, prin includerea minorităților în națiunea maghiară. Românii, sașii, croații, slovacii, sârbii, rutenii nu au putut să fie de acord cu așa ceva, adică să schimbe stăpânul politic austriac cu acela maghiar (care oricum se manifesta la nivel local). Avram Iancu a aderat la mișcarea de emancipare națională a românilor săi și s-a radicalizat treptat până ce a ajuns la ideea de organizare a Transilvaniei ca țară românească.

Educația în spirit roman, prin care istoria românilor pornea *ab Urbe condita*, l-a condus pe eroul nostru la organizarea armatei, destinate inițial pentru întreg teritoriul Transilvaniei, în tribunate, legiuni, centurii, decurii, conduse de tribuni, prefecti, centurioni, decurioni. Iancu apărea ca un rege, numit în popor „crai” și „craisor” (apoi, în folclor și conștiința publică, „Craiful Munților”). Ca om politic, Iancu s-a adresat moșilor săi în termeni mobilizatori, cum se făcea peste tot în Europa Centrală a timpului:

„Cereți vârtos să se șteargă iobăgia, pentru că, lucrând pe nimica de vreo zece sute de ani în brazdele domnilor, ați plătit și de o sută de ori pământul care vă dădea hrana vieții de pe o zi pe alta, cu atât mai mult că l-ați plătit degeaba, pentru că acela a fost al vostru și pentru el s-a vărsat sângele strămoșilor voștri... Să caute, de aceea, cu toții a se uni cu poporul, declarând fără șfială ungurilor că nu se odihnesc până ce nu se va recunoaște prin lege națiunea română și până ce nu va fi reprezentată în dietă, pentru a putea judeca în ce chip și sub ce condiții să se unească cu Țara Ungurească”.

Discursul acesta emoționant și izvorât și din emoția momentului venea după ce Dieta maghiară de la Cluj decisese, la 30 mai 1848, fără să fie întrebați românii, „uniunea” Transilvaniei cu Țara Ungurească (*Magyarország* = Țara Maghiară).

Iancu nu venea ca generație spontană, ci descindea dintr-un timp revolut, de când românii se ridicaseră contra noilor stăpâni, contra domnilor de pământ. Astfel, la 1366, nobilimea Transilvaniei îi reclama regelui pe toți „răufăcătorii” și „mai precis pe români” (care se ridicaseră pentru recuperarea bunurilor și drepturilor răpite) și cerea să fie „stârpiți” toți „făcătorii de rele, mai ales românii”. „Stârpirea” nu s-a putut face, fiindcă nu ar mai fi avut cine să muncească pentru nobili, cine să dea hrana cea de toate zilele pentru comunitate, dar s-a făcut altceva, grav și rușinos: excluderea românilor dintre stări (grupurile privilegiate) și de la conducerea colectivă a țării. Cu alte cuvinte, doar nobilimea, sașii și secuii puteau participa la conducere. Românii ajungeau să fie, mai ales după 1437 (când s-a format „Uniunea frățească”, devenită ulterior „Uniunea celor trei națiuni”), inexistenți sub aspect juridic. Această grea discriminare a fost atenuată odată

cu asalturile Imperiului Otoman, când românii, prin forța lor militară, au fost între apărătorii cei mai buni ai graniței sudice a Regatului Ungariei; atunci, domnii români de la est și sud de Carpați (mai ales Ștefan cel Mare, numit în Occident „rege al Daciei”, și Petru Rareș) au stăpânit imense domenii în Transilvania. Secolul al XVI-lea, odată cu Reforma religioasă și cu formarea Principatului autonom, a venit, însă, cu noi discriminări (regimul celor trei națiuni și patru „religii”, între care românii și confesiunea lor ortodoxă nu aveau loc), tot mai apăsătoare pentru români, încât intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania (1599) a fost ca o binecuvântare; românii s-au ridicat atunci „mânați de încrederea că aveau un domn din neamul lor”. În secolul al XVI-lea începuse aspirarea Bisericii Ortodoxe de către confesiunile reformate, mai ales de calvinism, iar în secolul al XVII-lea această tendință de schimbare a „legii românești” se accentuase, sub principii calvini ai Transilvaniei. Ca reacție, imediat după venirea austriecilor, are loc (în 1699-1701) unirea Bisericii românilor cu Biserica Romei, aceasta fiind tot o formă de luptă pentru emanciparea națiunii (în schimbul unirii, austriecii au promis drepturile naționale pentru români, adică egalitatea lor cu națiunile Transilvaniei). Amăgirea românilor a fost demascată de către episcopul Inochentie Micu, acela care s-a ridicat cu mare curaj pentru binele națiunii române, cerând egalitatea promisă: „Nimic despre noi fără de noi” (*Nihil de nobis sine nobis*). A convocat un congres național românesc la Blaj (1744), fără deosebire de confesiune și a amenințat cu întoarcerea românilor la ortodoxie. A murit în exil, după ce a făcut zeci de memorii către capetele încoronate ale Europei pentru emanciparea națiunii sale. A avut o soartă asemănătoare cu a Iancului, murind singur și părăsit, cu dorința de a se odihni în locul nașterii sale, convins că, în așteptarea mântuirii prin „obșteasca Înviere”, „nu poți învia cu-adevărat decât din pământul patriei” („Nu știi prin ce dulcime ne atrage pământul nașterii pe toți și nu ne îngăduie a nu ne aminti de el. Zilele mele sunt tot mai spre asfințit și aș vrea ca sufletul meu, în timpul când se va despărți de corp, să fie recomandat Creatorului meu prin preasmeritele rugăciuni și sfintele voastre slujbe și ca osemintele mele să aștepte obșteasca înviere în venerabila mănăstire din Blaj”). La 1761, după

revolte și lupte în anumite părți ale Transilvaniei, s-a acceptat și ierarhia ortodoxă românească transilvăneană, la rang de episcopie. Dar statutul ei era tot de biserică „tolerată”, adică răbdată, ca și acela al tuturor românilor, „până când va dura buna plăcere a principilor și cetățenilor” (*usque ad beneplacitum principum et regnicolarum*). Prin legislația dietelor (adunărilor țării) din secolul al XVII-lea, românii și credința lor răsăriteană erau declarați „nerecunoscuți” sau „neadmiși” între stări (națiuni), ci „răbdați” în țară. Ei erau locuitori de rang inferior, lăsați să existe doar fiindcă produceau cele necesare traiului, plăteau taxe și luptau și mureau pentru apărarea țării.

Secolul al XVIII-lea nu a avut cum să aducă prin părțile noastre formele radicale (anticlericale, antimonarhice și nici idei ale egalitarismului cosmopolit), în schimb a promovat lupta de emancipare națională pe cale politică (mișcarea petiționară prin *supplex-urii*, mai ales *Supplex Libellus Valachorum* din 1791), pe cale culturală (prin Școala Ardeleană) și pe cale socială (prin Răscoala lui Horea din 1784). Școala Ardeleană, prin intelectualii săi de mare profunzime, a arătat ce însemna lupta elitei și cum ar fi putut această elită să schimbe lumea, să oprească discriminarea, să aducă și pentru români libertatea. Numai că lupta prin petiții ale conducătorilor s-a dovedit sterilă. La finele secolului al XVIII-lea, intelectualitatea și plebea mergeau separat, ca și cum nu ar fi fost membri ai aceluiși popor. Românii, fiind cel mai vechi și mai nobil popor al țării, adevărați romani – cum se considera atunci, conform unei convingeri care venea din Evul Mediu, de la unele elite românești, de la călătorii străini, de la cronicari și ajungea până la Dimitrie Cantemir și la Școala Ardeleană – aveau drepturi istorice care trebuiau să le fie recunoscute. Ei, deși descindeau din cel mai nobil popor din lume, care crease un imperiu întins pe trei continente, nu cereau privilegii, ci doar egalitate cu celelalte „popoare”/ „națiuni” ale Transilvaniei. Pentru asta au militat și Inochentie Micu, și petiționarii, și fruntașii Școlii Ardelene, și Horea. Iancu a dus mai departe legatul/ testamentul strămoșului său Horea, a ridicat moștenirea eroului din Munții Țebei pe un pedestal național și european, s-a înscris el însuși cu poporul său în marile mișcări pe care unii istorici le-au numit „Primăvara Popoarelor”.

Tot Iancu a întruchipat și marea moștenire a Școlii Ardelene. Gândurile Iancului (născut la Vidra de Sus, în județul Alba de azi) pentru reformarea societății și pentru emanciparea națiunii sale erau clare chiar din martie 1848, când „canceliștii” maghiari și români din Târgu Mureș au semnat un memoriu către împărat, crezând că vor putea merge împreună în lupta lor: **„Ca român, semnez petiția cu condiția ca, în cazul când s-ar realiza drepturile poporului și egalitatea sa, să se asigure tuturor națiunilor de limbă felurită din Transilvania și Ungaria existența națională și limba maternă, iar eliberarea din iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire bănească, deoarece țărani au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de când nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci și pe cele sacre umane”**. Iancu a înțeles la 1848 că secretul succesului era unirea dintre intelectualitate („domni”) și popor („plebe”). Cu toții trebuiau să fie mână-n mână. Și așa a fost, spre deosebire de secolul al XVIII-lea, când cele două grupuri ale națiunii merseseră separat. Doar că puterea și experiența politică a vechilor stăpâni din Transilvania (în speță a nobilimii maghiare) și a imperiilor multinaționale din zonă (mai ales ale Imperiului Habsburgic) au fost mai mari. De aceea, Iancu a fost adânc dezamăgit.

„Unicul dor al vieții mele e să-mi văd Națiunea mea fericită, pentru care, după puteri, am și lucrat până acuma; durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare văd că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimica. Nu știu câte zile mai pot avea; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune că viitorul este nesigur. Voiesc dar și hotărât dispun ca, după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi; tare crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”. Prin urmare Iancu, după ce luase cu mare curaj arma în mână, ca să aplice cu disperare dreptul forței (**„Nu cu argumente filosofice și umanitare îi veți putea convinge pe acești tirani, ci cu lancea, ca Horea”**), se întoarce la forța dreptului și crede că rațiunea lumii celei noi avea să decidă soarta bună, după merit, a națiunii sale. Și a avut dreptate: până la urmă, comunitatea internațională a recunoscut

drepturile poporului român, în anii 1919-1920, la Conferința de Pace de la Paris. În ceea ce-l privea, eroul avea presimțiri rele după ce fusese mințit de împărat și nu vreau să spun aici în ce tristețe și dezolare s-a stins, cu mintea prinsă uneori în chingile rătăcirii.

Iancu s-a întors la vârsta de 48 de ani printre strămoșii săi sacrificați, dar dintre ideile și idealurile sale nimic nu a fost pierdut. Programul Revoluției Române din Transilvania – la alcătuirea căruia a contribuit și mintea lui Avram Iancu – a devenit programul luptei de emancipare românească până la Marea Unire, în derularea lui înscriindu-se „Pronunciamentul de la Blaj”, formarea partidelor naționale românești (1869) și apoi a Partidului Național Român unic (1881), Memorandumul (înaintat în 1894) și altele. Toate cele gândite de Iancu și de colegii săi s-au împlinit treptat, chiar dacă, unele, mult mai târziu, după 1918.

Prin urmare, Iancu nu vine de nicăieri și nu s-a îndreptat spre niciunde. Misiunea lui se împlinește în urma lungului șir de mișcări evocate în parte mai sus, mișcări dintre care unele au avut conducători dăruți cu har, altele nu. Avocatul de 24 de ani a fascinat istoriografia românească încă din secolul al XIX-lea, la scurt timp după moartea survenită în septembrie 1872, dar cel mai mare biograf i-a fost Silviu Dragomir. Acesta a fost făurar împătimit al unirii Transilvaniei cu România, decisă la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, încarcerat apoi de către comuniști pentru „crima” de a fi fost un patriot român, constructor al edificiului politic național. Fruntașul pașoptist nu și-a văzut în timpul vieții pământești dorințele naționale împlinite și a trecut în viața cea veșnică întristat și dezamăgit de „un hoț de împărat” și de judecata greșită a unor contemporani răi. L-a explicat, în această dramă mare a sa, tot Silviu Dragomir, cu următoarea cugetare: **„O acțiune folositoare nu se judecă numai după mărimea rezultatelor sale, ci și după curăția intențiilor cu care a fost întreprinsă”**. Or, intențiile „Craiului Munților”, privit de români ca un mântuitor, au fost pline de harul dreptății umane și divine și îndreptate numai spre binele națiunii sale.

Unii se întrebă azi – cu un spirit anistoric evident, deconstructivist și postmodern – dacă Avram Iancu a fost erou pozitiv sau negativ. Firește, întrebarea este tendențioasă, în condițiile

în care Iancu a vrut să schimbe ordinea conservatoare a Imperiului Habsburgic, a Ungariei vremii, ca țară supusă împăratului de la Viena și a Transilvaniei sale, bazate pe discriminare națională și nedreptate socială. Iancu nu va fi prezentat ca personaj pozitiv în anumite țări și cercuri de oameni, niciodată, așa cum Napoleon nu este nici azi lăudat în Marea Britanie, în Germania, Rusia, așa cum Kossuth Lajos nu va fi idolatrizat nici de români, nici de croați, nici de slovaci, nici de sârbi, nici de ruteni (ucraineni). Adevărul istoric nu este la fel pentru toți, fiindcă faptele și procesele istorice nu sunt apreciate identic și nu au rezultate bune în general, ci doar concret, pentru anumite grupuri de oameni. Asta nu înseamnă că adevărul istoric nu există sau că nu mai trebuie căutat și descoperit. Adevărul omenesc este unul relativ și parțial, dar real, absolut fiind doar Adevărul dumnezeiesc. Avram Iancu a militat pentru libertatea tuturor popoarelor. El nu a cerut privilegii pentru români – care au reprezentat mereu majoritatea populației Transilvaniei – ci doar egalitate pentru națiunea română cu maghiarii, cu celelalte națiuni și recunoașterea limbii române drept limbă acceptată oficial, alături de maghiară și de germană. Avram Iancu a militat, alături de Nicolae Bălcescu, pentru unirea celor două revoluții, română și maghiară, dar când și Kossuth a fost parțial de acord cu revendicările minorităților, a fost prea târziu. Și Iancu, ca toți oamenii, a greșit uneori, a luat și decizii pripite, dar toate acestea au fost întrecute de faptele sale cele mari.

Avram Iancu rămâne pentru români și pentru europeni un model de om de acțiune îndreptat spre emancipare, spre libertate, unitate și frăție. Lumea lui nu a fost doar aceea a revoluționarilor de la 1848 și nici măcar cea contemporană vieții sale de nici jumătate de secol, ci a fost toată istoria românească de până la el și cea care avea să vină. El a intrat demult în memoria colectivă, în legendă și în folclor, încât mulți aud și acum „pe Dealul Feleacului” cum „trec carele Iancului”. Pentru cei care pot auzi încă „Doina Iancului” nimic nu este pierdut, așa cum sper că nu este pierdut nimic pentru binele acestei națiuni de la Carpați, Dunăre, Nistru și Marea Neagră, pentru binele nostru, al celor născuți „pe-un picior de plai,/ pe-o gură de rai”, adică pentru binele tuturor românilor.

Avram Iancu – între glorie și defăimare*

Ioan Bolovan

Membru corespondent al Academiei Române

Sorin Șipoș**

Asupra personalității copleșitoare a Eroului Național Avram Iancu s-au aplecat în ultimii o sută cincizeci de ani mai mulți istorici, însă majoritatea s-au oprit cu expunerea în 1852, considerat momentul până la care viața eroului s-a desfășurat într-o oarecare normalitate. Au existat o sfială, o timiditate și în același timp un respect pentru ceea ce Iancu a reprezentat în mișcarea națională de la mijlocul secolului al XIX-lea. În istoriografia românească puțini sunt specialiștii care s-au încumetat să elucideze destinul lui Iancu după anul 1852, structurându-se în timp două puncte de vedere asupra ultimelor două decenii din viața lui Iancu. Pentru Silviu Dragomir, comportamentul conducătorului moșilor după anul 1852 se explică prin boala de natură neuropsihică cauzată de tensiunea în care a trăit în timpul revoluției, de responsabilitățile mari asumate

și mai ales de tratamentul nedemn la care moșii și conducătorii lor au fost supuși de austrieci după revoluție. Potrivit autorului, atitudinea lui Iancu din timpul vizitei împăratului și întregul comportament al eroului până la moarte sunt într-o strânsă legătură. Majoritatea istoricilor au văzut în refuzul conducătorului moșilor de a se întâlni cu împăratul primele semne ale bolii. Există însă numeroase semne de întrebare dacă Iancu a fost cu adevărat bolnav. Dragomir n-a descoperit la înaintașii eroului mărturii privind prezența bolii și, în consecință, exclude posibilitatea transmiterii pe cale genetică. La fel, deși sunt relatări care vorbesc despre relațiile lui Iancu cu tinere din Apuseni, autorul exclude posibilitatea ca boala să aibă natură venerică. Există numeroase relatări ce vorbesc despre perioadele în care Iancu pleca de acasă, străbătea munții, oprindu-se la foștii

*Alocuțiune susținută la sesiunea „Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu - eroul, contemporanii, epoca” (28 mai 2024, Aula Academiei Române)

**Profesor universitar, Universitatea din Oradea

săi colaboratori sau la familiile moșilor de rând. Îmbrăcat în haine sărăcicioase, era văzut adesea cântând din fluiet. Tăcut și îngândurat, răspundea celor care îl întrebau despre revoluție în parabole sau cu ironii. Mulți dintre contemporanii săi nu i-au înțeles niciodată atitudinea și l-au considerat nebun. Sigur că între Avram Iancu cel din revoluție, care condusesse administrația Apusenilor, și cel de acum, pribeag și dezamăgit, era o uriașă diferență. Majoritatea contemporanilor probabil l-au judecat superficial, preluând și transmitând mai departe imaginea lui Iancu bolnav, care mai apoi s-a generalizat în epocă. Urmând explicațiile lui George Bariț, Silviu Dragomir considera că boala s-a declanșat din cauza succesiunii unor evenimente neplăcute. Maladieii i s-a asociat consumul exagerat de alcool. În măsura în care se destramă idealul pentru care a luptat cu toată puterea sufletului său, scrie istoricul, Iancu își pierde încetul cu încetul echilibrul vieții și se lasă robit de patima beției. Concluzionând, Silviu Dragomir nu vorbește explicit de nebunia lui Avram Iancu, ci doar de boala de care conducătorul moșilor a suferit. Deși istoricul nu a pronunțat cuvântul, în lucrare sunt pasaje din care reiese că boala la care se făcea referire era nebunia.

Majoritatea celor care l-au considerat nebun făceau parte din pătura înstărită a moșilor din Apuseni și din intelectualitatea românească din Transilvania. Un aspect interesant este faptul că pentru prima dată ideea nebuniei lui Iancu apare după refuzul acestuia de a se întâlni cu împăratul. Atitudinea lui din timpul vizitei împăratului a stârnit cu siguranță nemulțumiri printre moși, îndeosebi în rândul celor avuți, care sperau să tragă foloase de pe urma bunăvoinței suveranului. Remarcăm apoi că, spre deosebire de majoritatea foștilor colaboratori din revoluție, atitudinea lui Iancu în privința avantajelor materiale propuse de imperiali a fost una de refuz. El n-a acceptat niciun beneficiu din partea autorităților imperiale. A solicitat, în schimb, respectarea promisiunilor făcute moșilor de rând. Ne întrebăm cum priveau oare elita Apusenilor și o mare parte din intelectualitatea din Ardeal refuzurile consecvente și repetate ale lui Iancu la ofertele făcute de autorități. Apoi, chiar familia sa l-a renegat, deoarece a refuzat avantajele oferite de autorități. Documente inedite, recent publicate, demonstrează fără echivoc atitudinea nefirească a tatălui lui Avram Iancu de

a nu-l trece în testamentul său redactat la Vidra de Sus, în 26 iunie 1855, pe motiv că Eroul ar fi „la minte clătit și prădător”, solicitând scaunului judecătoresc instituirea unui tutore „care să vegheze ca Avram să nu risipească averea tatălui său”. Sunt, iată, numeroase probleme în legătură cu boala lui Avram Iancu, cu atitudinea propriei familii. Acestea le-ar fi fost suficient însă să urmărească conduita conducătorului moșilor, care este una sinceră și idealistă, și ar fi constat că Iancu a perseverat în a și-o menține. Putea, oare, un nebun să aibă gânduri atât de nobile? Chiar și unii reprezentanți ai maghiarilor, care ar fi avut toate motivele să-l catalogheze nebun pe Avram Iancu, au oferit o „sentință” echilibrată și corectă asupra liderului român. Profesorul Samuil Borbély, directorul Școlii Normale din Zalău, care l-a întâlnit personal pe Iancu, consemna la 19 decembrie 1864: „*Craiul munților, după ce tragedia anilor 48-49 s-a încheiat și s-a văzut înșelat și pe el și neamul său, a căzut într-o adâncă tristețe, adică melancolie. Și ca să nu-și simtă așa mult durerea s-a apucat să bea vin, rachiu, orice băutură, fără alegere...Nu se poate numi, încă, ce-i drept, nebun, căci dacă e treaz vorbește ca omul inteligibil nemțește, ungurește, românește, latinește, dar [vorbește] foarte puțin*”.

Cercetări recente, realizate într-o manieră interdisciplinară de către un istoric și un psiholog, au supus unei analize riguroase mărturiile contemporane despre ultimele două decenii de viață ale lui Avram Iancu. Așa cum bine subliniază autorii, în epocă, dar și astăzi, pentru majoritatea celor nepregătiți profesional în domeniul psihiatriei și psihologiei, noțiunea „nebunie” era cel mai adesea folosită în limbajul cotidian pentru a acoperi „un spectru foarte larg de manifestări și de comportamente, însemnând practic orice abatere de la starea normală de sănătate psihologică a cuiva. Desigur, această «normalitate» era raportată la normele sociale ale vremii”. Cercetarea scrisorilor și relatărilor referitoare la Craiul Munților a implicat și o selectare atentă a celor mai relevante dintre ele în a furniza informații utile demersului științific. Autorii au recurs la modelul stres-vulnerabilitate, propus în anul 1977 de către Joseph Zubin și Bonnie Spring, în tentativa lor de înțelegere a tulburărilor mintale pe care le-ar fi suferit Avram Iancu. „Acest model descrie factorii care interacționează în cazul declanșării unei tulburări mintale sau emoționale.

Din acest punct de vedere, considerăm că persoanele au un nivel diferențiat de vulnerabilitate, acest lucru însemnând că fiecare are șanse mai mult sau mai puțin mari de a dezvolta o tulburare mintală dacă se confruntă cu anumiți stresori. Factorii stresori cu care s-a confruntat Avram Iancu pot fi împărțiți cronologic în trei etape: înainte de Revoluția de la 1848, în timpul revoluției și în perioada postrevoluționară”.

Într-adevăr, istoricii care au investigat perioada prerevoluționară, anii 1848-1849 și apoi situația românilor din Transilvania în deceniile următoare revoluției au putut constata mulțimea evenimentelor și factorilor care i-au cauzat un stres consistent lui Avram Iancu (de la dezbaterile furtunoase ale Dietei Transilvaniei de la Cluj din 1847 legate de problema urbarială, la provocările complexe din anii revoluționari, la umilința îndurată de delegațiile românești la Viena, în anii 1849-1851, și eșecul în fond, pe termen scurt și mediu al programului național stabilit la Blaj). Autorii au concluzionat că semnele și simptomele prezentate în documentele consultate descriu anumite tulburări mintale, însă „un diagnostic precis nu i se poate pune acum, retrospectiv, lui Avram Iancu. Motivele țin de faptul că informațiile despre starea sa se întind pe mai mulți ani, în vreme ce un diagnostic precis presupune condiții precise, atât în privința simptomatologiei, cât și din perspectiva timpului necesar unei evaluări psihologice. Sursele prezintă unele comportamente dezadaptative, precum consumul de alcool și neglijența vestimentară, dar și tipare cognitive și emoționale disfuncționale precum dispoziția depresivă, anxietatea, amărăciunea sau lipsa speranței.

Aceste relatări sunt însă din timpuri diferite și, din păcate, sunt insuficiente pentru a putea discuta despre un diagnostic precis. Ultimele două decenii din viața Craiului Munților au fost marcate de o puternică suferință, pe care nici astăzi, din păcate, nu o putem explica întru totul, însă care în mod cert se leagă de eșecul, pe termen scurt, al programului revoluționar. Spre deosebire de alți congeneri de-ai săi, precum George Barițiu, Alexandru Papiu Ilarian sau Axente Sever, Avram Iancu nu a putut trece peste dezamăgirea pricinuită de regimul neoabsolutist al Habsburgilor și de lipsa de voință a autorităților în a contribui activ la emanciparea națiunii române”. În acest spirit al cercetării interdisciplinare efectuate de către Andrei

Sabin Faur și Andrada Lavinia Jucan, considerăm că momentele de „tulburare” surprinse de unii dintre contemporanii lui Iancu pentru intervalul 1852-1872 sunt mai degrabă forme ale unor depresii mai mult sau mai puțin profunde, mai scurte sau mai extinse în timp, prin care și Avram Iancu a trecut, ca mai toți oamenii. Astăzi, spre deosebire de trecut, suntem tentați să trecem mult mai ușor peste comportamentele aparent „ciudate” ale noastre ori ale celor din jur, cauzate de multitudinea depresiilor cu care ne confruntăm aproape în fiecare zi (de la eșecuri în dragoste, profesie, ratarea unei finale importante de către echipa favorită, pierderea alegerilor de către partidul/persoana îndrăgită etc.) Nu toți oamenii care trec prin depresii se exteriorizează la fel, depinde de structura fiecăruia. Firește, consumul de alcool, ceea ce este bine documentat de mărturiile vremii (și) în cazul lui Iancu, influențează comportamentele și poate prelungi ieșirea individului din depresie, sau, în anumite cazuri, generează manifestări de violență verbală și/sau fizică. Prin urmare, a-l mai cataloga astăzi, ca și în trecut, drept „nebul” pe Avram Iancu este o mare nedreptate față de memoria unui lider exemplar și care trebuie urgent remediată din istoriografie și conștiința publică.

Așa și trebuie să interpretăm, ca un gest al unui om normal și responsabil pentru soarta națiunii sale, scrisoarea adresată de Avram Iancu către redactorul *Gazetei de Transilvania*, în 23 iunie 1871, care se pare este ultima hârtie scrisă de mâna eroului: „Mai săptămânile trecute, nu numai natura vegetală, ci și firea omenească îmbrăcase un doliu supărăcios. Însă zeii cei de sus amândouă estea firi le schimbă în bucurie, liniștind viforele timpului. Așadară, noi, eștia de la munți, presimțind c-om avea un an mai bun de cum gândeam, noi am vrea ca bucuria noastră să vadeze și șesurile, prefăcând ostenelele oamenilor în fruct, și atunci însăși oricare națiune să poată învia și organiza cele de lipsă, națiunile cele puternice prin cultura lor sosind în ajutor unul altuia. Asta ar fi de dorit și la poporul român, ca și ei să se ajute unul pe altul, să poată înainta asemenea și cu celelalte națiuni”. Conform lui Silviu Dragomir, firul ideilor are logică, trădând o persoană preocupată de reînvierea națiunii sale, de organizarea, progresul și de solidaritatea fiilor ei. Semnează ca „avocat și general și prefect al legiunii «Auraria Gemina»”. „Diagnosticul” pus relativ recent de către prof. univ. dr. Mircea A. Birț

este mai mult decât sugestiv pentru nevoia corijării acelor care mai sunt încă tentați să-i atribuie lui Iancu starea de nebunie pentru a-i explica și caracteriza comportamentele mai puțin firești din perioada 1852-1872: „Avram Iancu s-a aflat sub un stres intens și de durată îndelungată, ceea ce va favoriza apariția unor manifestări psihopatologice de tipul etilismului, depresiei și al unor tablouri episodice de tip persecutor... Comportamentul și modul de a se prezenta în ultimii ani, tristețea sa vitală asociată cu dezinteres existențial până la neglijarea propriei persoane (inclusiv a igienei personale), refugiul în muzica nostalgică (în principal) a doinelor pledează pentru o depresie cronică precipitată și întreținută de presiunile politice. În acest context, consumul excesiv și cronic de alcool se poate datora depresiei și ar putea fi interpretat ca un echivalent depresiv *autodistructiv*, autolitic. Neîndoiește că depresia și alcoolul și-au pus amprenta negativă asupra strălucitei sale personalități în cei din urmă ani de viață”. *Sit tibi terra levis!* Avram Iancu a fost la 1848-1849 de fiecare dată în primele rânduri, în prim-planul acțiunii. Onestitatea, curajul, înțelepciunea, dublate de o înfățișare fizică plăcută, au făcut ca Iancu să fie iubit și ascultat de oastea moșilor, de tribunii și prefectii din munți. Pentru moși, pentru oamenii simpli, Iancu a rămas până la moarte *Craiful munților*, o adevărată figură de legendă. Mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu nota în anul 1856, cu prilejul vizitei sale la casa lui Avram Iancu, că în jurul acestuia se crease deja un mit: „Nici nu să știe din istorie ca un popor sau vreo oaste să fie fost dăruit pe povățuitorul său cu atâta încredere și cu o așa sințeră alipire, ca cum au dăruit muntenii pe Iancu”. Era firesc ca la numai câțiva ani de la revoluție, chipul lui Iancu să dobândească o așa notorietate nu numai în „cetatea” Apusenilor, pe care el a reușit să o păstreze independentă în timpul războiului civil din Transilvania, dar și între ceilalți români din provincie. Încă din timpul evenimentelor revoluționare, figura lui Avram Iancu s-a detașat din galeria celorlalți lideri ai românilor transilvăneni, implicarea sa totală și dezinteresată, empatia lui față de cei mulți și

oprimați fiind rapid și corect percepută. Rolul lui Avram Iancu în organizarea și conducerea moșilor din Munții Apuseni a generat în mentalul colectiv imaginea unui Iancu salvator care se bucură de încrederea totală a maselor. Astfel, un martor anchetat în vara lui 1848 consideră că de Avram Iancu „poporul ascultă atât de mult, că nici chiar pe Isus Cristos nu l-ar asculta mai bine”. Stimuli care să sugestioneze mulțimea că Iancu ar reprezenta conducătorul providențial, salvatorul pe care istoria l-a propulsat pentru a împlini toate năzuințele, vin din chiar gesturile, faptele pe care acesta le face. Astfel, potrivit depoziției altui martor, un client de la han ar fi spus că în timpul unei adunări la Câmpeni, Avram Iancu „a făcut poporul să creadă despre dânsul că are o mare cruce de aur pe piept”. Asocierea simbolului creștin nu este întâmplătoare; crucea trebuia să întărească puterea salvatorului în eradicarea răului, să fie un simbol al luminii biruind întunericul, amplificând imaginea unui Avram Iancu providențial.

Bibliografie

Nicolae Bocșan, Rudolf Gräf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Ela Cosma, „Avram Iancu inedit (1850-1877) în colecția Rațiu de la BCU Cluj-Napoca”, în vol. *Avram Iancu – 150 de ani de la moarte. Studii și comunicări*, coordonatori Ela Cosma, Varga Attila, Editura Argonaut-Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023.

Silviu Dragomir, *Avram Iancu. O viață de erou*, ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022.

Andrei Sabin Faur, Andrada Lavinia Jucan, „Aspecte psihologice privind starea lui Avram Iancu în anii de după Revoluția de la 1848”, în *Orașul*, Cluj-Napoca, nr. 42-43, 2017

Gelu Neamțu, „Fluierul lui Avram Iancu”, în vol. *Avram Iancu – mit, realitate, simbol*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2012

Idem, „Aspirații daco-române reflectate în documentele unei anchete din Munții Apuseni la 1848”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, XXXIII, 1, 1988

Iosif Vulcan, *Panteonul român. Portretele și biogroafurile celebrităților române*, ediție îngrijită, modernizată și adnotată de Cristian Bădilă, Prefață de Episcop Virgil Bercea, Postfață și Cronologie de Ioan F. Pop, Editura Vremea, București, 2021

Avram Iancu, conducătorul războiului de apărare a neamului românesc din Transilvania: 1848–1849*

Dumitru Preda**

La jumătatea veacului al XIX-lea, deși divizați în continuare de frontiere anacronice impuse de baionetele imperiilor vecine, otoman, rus și habsburgic, deși aflați cu jumătate dintre frați și cu însemnate teritorii naționale sub stăpâniri străine, acționând în circumstanțe internaționale amenințătoare pentru menținerea statelor lor dunărene autonome, Moldova și Muntenia, românii aveau să reușească, prin Revoluția declanșată în primăvara anului 1848, să confere mișcării de emancipare, pentru libertate și dreptate națională, asociată celei pentru progres social și politic, dimensiuni noi calitativ superioare, de amplă rezonanță europeană.

Eveniment de răscruce în devenirea istorică a societății românești moderne, Revoluția din 1848-1849 reprezintă, în același timp, o pagină de ample semnificații și învățăminte pentru istoria noastră militară. Considerată încă din acea epocă bastionul cel mai înaintat al mișcării generale de renovare a societății și a ordinii social-politice continentale, Revoluția română a relevat rolul însemnat al factorului militar în depășirea obstacolelor și adversităților externe, în susținerea cu succes a luptei pentru redobândirea deplinei independențe și a unității politice a pământului românesc. Înscrisura în planurile de acțiune politică, în proiectele de reformă și în memoriile elaborate

*Alocuțiune susținută la sesiunea „Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu - eroul, contemporanii, epoca” (28 mai 2024, Aula Academiei Române)

**Profesor universitar

în perioada anterioară a dezideratului organizării pe principii înnoitoare deopotrivă a unei forțe armate permanente și a formațiunilor populare înarmate („rezervele naționale”, cum le denumea Nicolae Bălcescu) reprezintă o dovadă grăitoare nu numai a cunoașterii realiste a posibilităților social-economice și a nevoilor Țărilor Române, dar, mai ales, o reevaluare a rolului pe care, în trecut, îl jucase „oastea cea mare” în bătăliile pentru menținerea ființei de stat libere românești; o opțiune care a întrunit un larg consens politic. În mod îndreptățit, unul dintre liderii revoluționari, Alexandru C. Goleșcu-Albu, preciza în 18 august 1848 că, „*în politică, alături de dreptate, trebuie să ai și forță*”.

În „primăvara popoarelor”, în condițiile în care „toată Europa se înarmează spre a izbândi libertatea” – așa cum declara la 28 mai/9 iunie 1848, la târgul de la Câmpeni, în fața viitorilor săi tribuni, Avram Iancu – românii aveau datoria „să se pregătească, de asemenea, fiindcă a sosit timpul să fie și ei liberi”. Apelul solemn adresat românilor transilvăneni pentru „*a rămâne credincioși numelui și limbii voastre*” cerea în primul rând strângerea rândurilor, pentru ca uniți să se poată apăra „în pace și în resbel” în fața asaltului ce se pregătea împotriva ființei românești și a drepturilor sale fundamentale.

Rezistența armată a românilor din Transilvania împotriva ofensivei guvernului de la Pesta, acțiune ce a avut ca nucleu perimetrul Munților Apuseni, a constituit nu numai momentul culminant al evenimentelor revoluționare de la jumătatea veacului al XIX-lea, dar în planul analizei luptelor propriu-zise desfășurate timp de zece luni de oastea țărănească condusă de Avram Iancu și tribunii săi se evidențiază un model specific de purtare a războiului în munți, a cărui tărie se cuvine a fi subliniată.

Demonstrația de mobilizare a moșilor de la Gura Râurilor, în iunie 1848, a reprezentat, la scurt timp după votarea samavolnică a „uniunii” Transilvaniei cu Ungaria, un răspuns al poporului gata să ia armele pentru apărarea libertăților sale.

În acest context reamintesc activitatea românilor bănățeni, care, prin glasul autorizat al lui Eftimie Murgu, proclamat „căpitan al Banatului” – după ieșirea din închisoarea din Pesta, unde fusese întemnițat ca urmare a acțiunilor pentru unirea

cu celelalte provincii românești, a proclamat necesitatea recurgerii la arme în fața gravelor atentate împotriva afirmării și apărării „drepturilor noastre”, armata sau garda națională fiind socotită „chezășia acestor drepturi, a slobozeniei noastre cetățenești”.

Trebuie să subliniem, totodată, atitudinea rigidă adoptată de puterea revoluționară maghiară față de cererile și aspirațiile de libertate, de emancipare ale românilor din monarhia habsburgică, conducătorul acesteia Kossuth Lajos pronunțându-se categoric și contra oricăror forme de organizare militară a acestora.

În aceste condiții, înarmarea populară a românilor din Transilvania și Banat, unde încă din acele luni de început de an 1848 activau deja gărzile naționale maghiare, secuiești și săsești, și unde primele, sub conducerea în bună măsură a nobilimii, practicau represalii față de populația românească, devenea o necesitate urgentă. „*De când e lumea – se arăta, de exemplu, într-un articol din publicația «Foaie pentru minte, inimă și literatură» – unde fu știința și arma, acolo fu și puterea și domnia. În ochii noștri de azi încolo, toți care se feresc de arme vor fi sau iepuri fricoși, sau nebuni, sau provocatori care ar vrea ca pământul strămoșesc să vie la mâini străine*”.

Steagul cel mare al dreptății sociale și naționale avea astfel să fie ridicat în toamna anului 1848 pe pământul românesc al Transilvaniei, unde, împotriva agresiunii politice și militare a Pestei, a violențelor gărzilor maghiare, cea de-a treia Adunare națională a românilor de la Blaj hotărâ, în unanimitate, începerea luptei armate organizate de apărare: „*Pentru securanța [siguranța] publică în satele și ținuturile române – se specifica în articolul 3 al Protocolului Adunării, încheiat la 13/25 septembrie – se înființează acum Gvardia națională română [...]*”, înștiințându-se că „tot omul de la 17 la 50 de ani e dator de a avea o pușcă, sau dacă nu, o lance, sabie, pistoale și alte arme ...”

La doar câteva zile, August Treboniu Laurian transmitea din Sibiu fratelui său de idei și luptă din Comitetul Național George Barițiu, aflat la Brașov: „Gvardia română s-a format în toată țara. Avem peste 200 mii de români înarmați. Formați-o și acolo!”

Proclamația dată de Comitet la 7/19 octombrie 1848, ca urmare a situației excepționale

create în Principat, chemând la arme întreg poporul român pentru apărarea drepturilor sale la viață, la existență politică, a însemnat, de fapt, începutul războiului popular din Transilvania, momentul culminant al întregii Revoluții române din anii 1848-1849.

În cele zece luni ale acestui război de apărare a libertății și individualității naționale (octombrie 1848-august 1849) oastea revoluționară condusă de Avram Iancu și-a demonstrat convingător și și-a probat eficiența, transformând regiunea Apusenilor într-o cetate de nebiruit.

Elementul fundamental al oastei populare ridicată de Avram Iancu – cea mai de seamă realizare pe plan militar a Revoluției – l-a constituit țărănimea română, iar această compoziție socială omogenă, așa cum apreciază analiștii evenimentelor, i-a conferit acesteia tăria morală și dinamismul necesar înfruntării unor forțe experimentate și superioare în dotarea cu armament și materiale de război moderne pe parcursul dramaticelor confruntări înregistrate până în vara anului 1849.

Concepția care a stat la baza mobilizării, organizării și instruirii forțelor înarmate populare evidențiază concordanța dintre obiectivele politice urmărite și mijloacele prin care conducătorii Revoluției române din Transilvania, în frunte cu Avram Iancu, s-au străduit să le transpună în viață. Organizarea oștirii revoluționare, care a adoptat forme și denumiri după modelul antic roman, tocmai pentru a sublinia vechimea și continuitatea elementului militar român, autohton, s-a realizat practic într-un interval scurt de timp. Structura militar-teritorială a atribuit unităților componente o mai largă autonomie, dar și o mai mare responsabilitate. Subunitățile au fost alcătuite după sistemul zecimal aplicat și în oștirile populare românești care au acționat la 1784 și în 1821. Fiecare sat era dator să dea cel puțin 100 de bărbați capabili să poarte armele, aceștia formând o „centurie” (companie), în frunte cu un „căpitan” (centurion), subunitate divizată în „decurii” (10 oameni), conduse de „decurioni”. Zece sate urmau să constituie un „tribunat” (circa 1 000 luptători), echivalent batalionului, iar 10 tribunate alcătuiau o „prefectură”, având ca unitate armată fundamentală legiunea, deci cel puțin 10 000 luptători. Astfel, s-a scontat pe mobilizarea unor efective de circa 195 000 oameni.

În realitate, oastea populară a fost compusă din numeroase „tabere” – detașamente înarmate conduse de tribuni și căpitani. De subliniat că trupele populare au prezentat un dublu aspect: cele având un caracter permanent au fost mai reduse din punct de vedere numeric, fiind însă mai bine instruite și înzestrate, în timp ce acelea cu caracter temporar au fost întrebuințate în raport cu nevoile de apărare locală, potrivit evoluției operațiilor militare.

În primăvara anului 1849 forțele românești vor fi apreciate la 30 000, chiar 70 000 de luptători, dar practic în timpul aprigelor confruntări din acea perioadă oastea lui Iancu a oscilat în jurul cifrei de 5 000, în principal din cauza dificultăților logistice.

Organizarea lor corespundea modalităților de rezistență preconizate și mijloacelor avute la dispoziție: trupele pedestre, înarmate cu puști, lănci, securi, topoare, formau majoritatea luptătorilor; acestora li s-au adăugat o unitate de artilerie comandată de însuși Avram Iancu, precum și detașamente călări, cu misiuni bine precizate de cercetare, observare.

Teatrul principal de desfășurare a operațiilor militare, perimetrul Munților Apuseni, caracterul muntos și stâncos al întregii regiuni, străbătută de văi adânci, cu puține depresiuni și acestea pe laturi, cu drumuri șerpuite și baraje naturale, cunoscute foarte bine de apărători, bine exersați pentru deplasări rapide pe aceste forme de relief, a favorizat acțiunile oastei române. S-a evidențiat, încă o dată, rolul factorului geografic, natural, în luptele purtate de români, abilitatea lor de a întrebuința cu măiestrie avantajele unui asemenea teren.

Trăsătura specifică a acestui mod de a lupta în munți consta tocmai în efortul de a pătrunde și a pune stăpânire pe căile de comunicații și înălțimile dominante de-a lungul lor pentru a nimici rezistențele din centrele organizate pe traseele respective; ceea ce trupele agresoare nu au reușit să realizeze. Avram Iancu a știut să dozeze, să dispună și să coordoneze astfel forțele sale, păstrând mereu o rezervă generală sub comanda sa directă, încât acestea au acționat descentralizat în zone dinainte fixate, au avut astfel capacitatea de a reacționa cu rapiditate, la nevoie una în sprijinul celeilalte, iar la caz de primejdie extremă să antreneze practic întreaga populație, barând căile de pătrundere a inamicului.

Sistemul defensiv gândit și aplicat de Iancu, datorită împrejurărilor speciale ale ducerii războiului în munți, a revoluționat practic principiile clasice, apelând din nou la practici tradiționale evidențiate cu succes și în timpul Revoluției lui Horea, în 1784. „Ei [românii] *au organizat* – avea să remarce un general inamic – *un război de hărțuire, unic în felul său, care [...], deși de natură defensivă [...], are rezultate prea simțitoare și pline de urmări pentru unguri, ca istoria să nu acorde acelor conducători necunoscuți neuitata recunoștință militară [...]. Atacurile repetate ale acestui război de guerilla [...] au nimicit cu totul puterea ungarilor*”.

Din descrierea operațiilor militare, ca și din mărturiile contemporane, inclusiv cele ale adversarilor, reiese cu limpezime faptul că Iancu a gândit și a reușit să dea un caracter activ apărării organizate pe aliniamente succesive; el a întreprins cu succes, ori de câte ori a avut ocazia și condiții prielnice, contraofensiva, surprinzând în ambuscade bine pregătite avangărzile sau ariergărzile coloanelor inamice, ca și convoaiele lor de aprovizionare. Trebuie subliniată, de asemenea, eficiența sistemului de informare și semnalizare, ca și a măsurilor luate de cercetare a mișcărilor

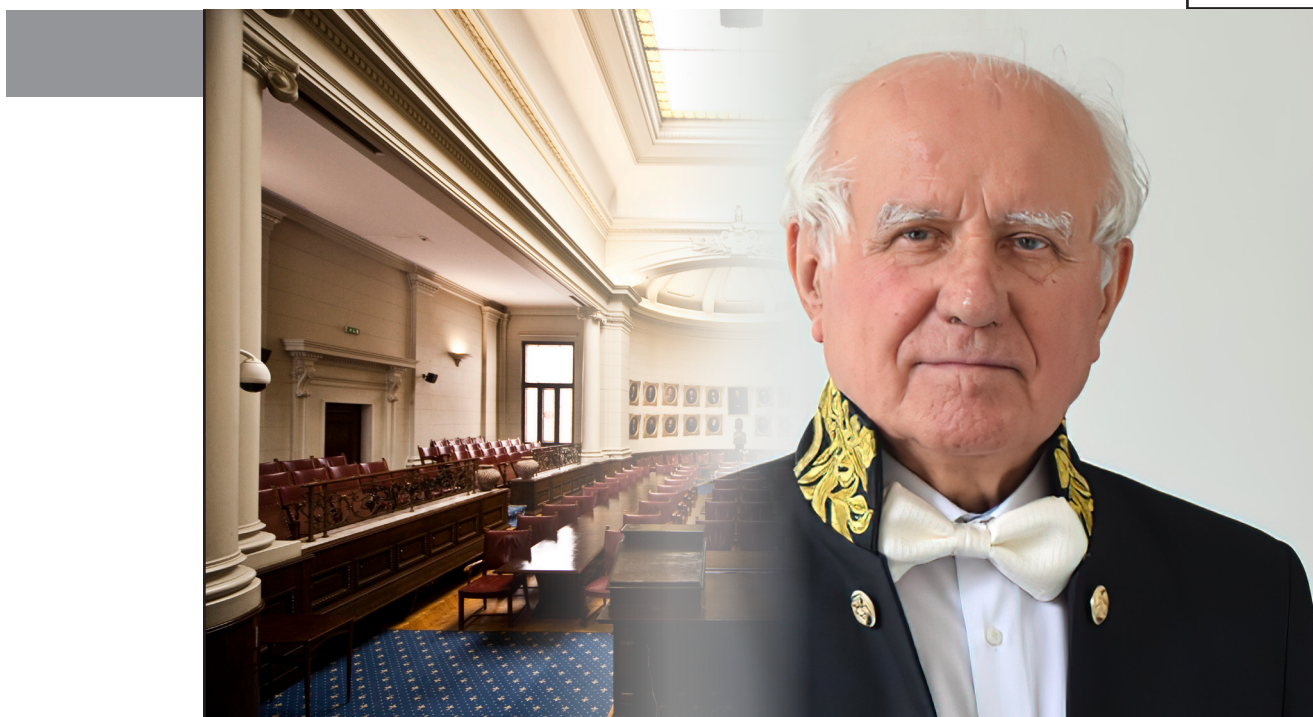
inamicului, pentru a se putea cunoaște tăria forțelor deplasate și posibilitățile de contracarare a acestora.

Autoritatea lui Avram Iancu a crescut în tot acest timp, fiind de necontestat, ceea ce a asigurat principiul unității de comandă, prezența sa în primele rânduri întărind încrederea luptătorilor săi și a populației în izbânda cauzei lor.

Semnificativ rămâne și faptul că, deși nu a fost un om al armelor, Iancu a demonstrat reale aptitudini și intuiții în conceperea și în rezolvarea practică a diferitelor situații complexe de luptă. Căpitanul Mihály K. Pataki-Pieringer, aghiotant al generalului Józef Z. Bem, comandantul armatei revoluționare ungare, avea să recunoască: **„Românii au făcut cu foarte multă iscusință acest război de guerilla. Un asemenea popor, adăuga el, este aproape de neînving, când se apără disperat în munții săi, profitând din plin de avantajele terenului”**.

Faptele de arme ale oastei țărănești conduse de „Craiul munților” Avram Iancu au rămas pentru totdeauna înscrise în conștiința și inima poporului român ca un exemplu vrednic de urmat pentru toți apărătorii libertății și independenței vetrei străbune românești.

Discurs de recepție

Istoria limbii române și nevoia permanentă de limbă literară *

Acad. Gheorghe Chivu

Motto:

Fără protecția asigurată de o formă literară corect și atent stabilită, orice limbă se degradează, întrucât îi este afectat caracterul exemplar.

Stimate domnule președinte al Academiei Române,

Doamnelor și domnilor membri ai Academiei Române,

Doamnelor și domnilor profesori,
Doamnelor și domnilor invitați,
Onorantă asistență,

Parcursul istoric al limbii române pune în evidență efortul permanent, conjugat al intelectualilor responsabili de a păstra unitatea de neam și de cultură, respectiv de a crea o formă literară exemplară. Prezentarea evoluției în timp a limbii noastre de cultură argumentează totodată utilitatea, chiar necesitatea cultivării și normării corecte, coerente și de perspectivă a limbii noastre literare.

Prezentul discurs ar putea fi deci considerat o laudă mai mult decât necesară adusă limbii române literare. Sau, reformulând, o laudă adusă cărții românești din toate timpurile, dar mai ales cărții considerate vechi, adjectivul sugerând aici nu doar trecerea și rezistența în timp și prin vremi, ci și valoarea așezată, devenită prin „lămurire”, adică prin decantare, prin rafinare și prin așezare, perenă. Sau poate fi considerat o laudă adusă cărturarilor autentici, trăitori și activând în vechime, nu doar autori, în sensul modern al cuvântului, ci mai ales traducători, tipografi sau copişti, care, lucrând de cele mai multe ori, în secolele de început, într-un anonim programatic, cu „mână de țărână”, cum le plăcea să scrie, au pus bazele solide, autentice ale culturii noastre scrise.

Istoria limbii române a început, fapt argumentat de multă vreme, odată cu ocuparea de către trupele romane a primelor teritorii dacice aflate în zona Dunării. Urmare a aplicării de către reprezentanții Imperiului, în zonele nou anexate, a unui program de colonizare economică și de organizare administrativă foarte bine pus la punct, Dacia a devenit, în timp relativ scurt la scara istoriei, o provincie romană, în care, după aproximativ șase generații, locuitorii ajunseseră să utilizeze în mod curent un idiom de tip romanic, ce preluase lexicul de bază latinesc, cu fonetism distinct de cel adus de coloniști și cu forme gramaticale noi, bine integrate într-un sistem morfologic specific latinei populare. Acceptată, foarte probabil, nu atât ca urmare a unor constrângeri administrative, cât mai ales datorită superiorității economice și culturale a noilor structuri impuse de Imperiu, noua *lingua romana* era diferită nu doar prin denumire de *lingua latina*, acea limbă „gramaticească”, în formularea învățaților Școlii Ardelene, care reprezenta varianta oficială, cultivată a limbii utilizate de către romani. Această nouă limbă, însușită și apoi vorbită de către cei ce și-au zis *rumâni*, nume asumat, care indică fără dubiu conștiința apartenenței la noua civilizație romană, s-a extins din Dacia Felix în teritoriile dacice alăturate, care nu fuseseră integrate efectiv în Imperiu. Dovadă, desigur, de prestigiu cultural, dar și probă a existenței unor contacte permanente, poate chiar a unui schimb constant de locuitori, între Dacia Felix și zonele rămase în stăpânirea dacilor liberi. Schimb rămas tradițional, în decursul istoriei, în spațiul românesc din zona carpatică.

*Discurs de recepție (22 mai 2024, Aula Academiei Române)

Romanizarea provinciilor dunărene ale Imperiului Roman a fost astfel urmată și amplificată de o românizare, intensă și eficientă, a teritoriilor limitrofe, proces încheiat cu certitudine înainte de venirea triburilor slave în zona Carpaților. Pentru că slavii au găsit aici, în drumul lor spre sudul Dunării (drumul estic, parcurs prin ținutul actual al Moldovei, sau cel vestic, făcut prin Panonia), o populație stabilă, formată din *rumâni*, pe care slavii i-au numit totdeauna *vlahi*. Numindu-i astfel, indiferent de zona în care i-au găsit (la est, la sud sau la vest de Carpați), slavii probau continuitatea românilor în spațiul nord-dunărean și indicau fără dubiu caracterul romanic al limbii pe care aceștia o vorbeau. O limbă romanică bine individualizată, prin lexicul de bază, prin sistemul morfologic și printr-un sistem fonetic propriu, consolidat. (Unele transformări fonetice cu caracter legic, specifice epocii de formare a limbii române, nu sunt atestate în împrumuturile vechi slave, întrucât, desigur, ele își încetaseră acțiunea.) Cuvintele preluate de români de la primii slavi, ajunși și apoi stabiliți în spațiul nostru cultural, au fost de aceea modificate prin adaptare fonetică, respectiv morfologică, și integrate astfel în sistemul deja constituit, devenit în totalitate funcțional, al limbii noastre.

Vitalitatea străromânei (cum numesc unii specialiști această primă formă a limbii noastre istorice) sau a românei comune (sintagmă și ea folosită pentru a indica gradul de coeziune originară a spațiului lingvistic romanizat aflat la sud și la nord de Dunăre), precum și rolul ei identitar au fost astfel puse în evidență încă din ultimele secole ale mileniului întâi. Iar unitatea lingvistică remarcabilă a acestui spațiu cultural, constatată de toți cercetătorii limbilor romanice, a fost cu siguranță consolidată de izolarea în care românii au fost constrânși să trăiască (fiind „o insulă de latinitate într-o mare slavă”, întrucât populațiile vecine aparțineau toate altor familii etnice și lingvistice).

S-a discutat mult și argumentat despre această unitate, bazată pe același fond lingvistic originar și susținută de schimburi constante, intense (economice, culturale și de populație) între provinciile istorice românești. S-a insistat însă mai puțin, în cadrul studiilor consacrate fazelor de început ale istoriei limbii române vechi, asupra unor fapte lingvistice care documentează

deschiderea vorbitorilor limbii noastre către cultură, deschidere veche și constantă, manifestată prin preferința (asumată, dovadă a frecvenței utilizării, de către sistemul limbii) pentru o serie de cuvinte, despre care se poate afirma că aparțineau încă din vechime exprimării cultivate. Nu avem în vedere utilizarea românei vorbite în cadrul creațiilor populare, a căror formă lingvistică (de multe ori admirabilă din punct de vedere stilistic) este, trebuie să fie cea specifică unei variante locale, dialectale a românei, ci existența încă din etapa considerată preliterară din istoria limbii noastre a unor lexeme sau a unor sensuri ce par să fi aparținut unor registre lingvistice cultivate, întrucât trimit spre forme de exercițiu intelectual și au caracter exemplar.

Ne referim în primul rând la verbul *a învăța*, care prin „înnobilarea” semantică, atestată în româna veche anterior secolului al XVI-lea, era folosit constant pentru a numi „însușirea unor cunoștințe sau crearea unor deprinderi necesare (în sens larg, pozitiv) pentru dezvoltare intelectuală”, lăsând astfel sensul etimologic al lat. *invitiare*, „a deprinde un obicei prost, un nărav, un viciu”, la dispoziția exclusivă a uzului popular. Avem apoi în vedere verbul *a număra*, moștenit din lat. *nominare*, care însemna, în aceeași română veche, nu doar „a numi (pe cineva)”, ci și „a citi” (după ce, desigur, o persoană va fi fost indicată, numită să citească un anumit fragment de text în timpul serviciului religios). Putem adăuga, de asemenea, substantivul *carte*, care trebuie să fi desemnat de timpuriu (dovadă consoana sa inițială, *c*, nu *h*, dar și atestările cunoscute din cele mai vechi scrieri literare) un „text scris (pe o foaie de hârtie); o scrisoare, un act”, nu doar o „hârtie”. Și chiar verbul *a scrie*, care și-a schimbat, tot în urma unei instruiți organizate, sensul vechi și popular, „a desena, a picta; a coase după model”, în „a reprezenta prin semne convenționale sunete sau cuvinte”. Mai ales că *scriptă* și *scriptură*, care numeau constant un „text scris”, substantive cărora li se alătură adverbul *script*, însemnând „în scris, prin intermediul scrisului”, argumentează și ele, suplimentar, folosirea verbului *a scrie* cu sensul cultural menționat.

Toate acestea sunt cuvinte cu origine latină, care indică, prin sensurile evidențiate, o activitate culturală, despre care nu credem că a fost moștenită. Prezența sensurilor culturale

menționate, înregistrată și în alte câteva limbi europene, nu poate fi însă rezultatul influenței directe a altor limbi vechi romanice. Rămâne atunci să explicăm mutațiile de sens discutate (toate având relevanță culturală) prin „cauze interne”, iar „redescoperirea” unor forme de tipul *script*, adverb, *scriptă* sau *scriptură*, substantive, prin corelare cu frecvent utilizare culturală a lui *a scrie*.

Probează, credem, aceste exemple, ilustrative pentru dezvoltarea lexicului românesc vechi, nu atât o evoluție firească, internă, a limbii noastre, cât o deschidere și, implicit, o aspirație culturală a utilizatorilor ei cultivați, încurajată și apoi susținută de instrucție, de rolul ordonator și formator al scrisului, al cărții, respectiv al școlii, școală (în sens larg) ce a funcționat cu certitudine, la începuturi, în cadrul sau sub egida Bisericii. Pentru că, fără a accepta ideea că vorbitorii elevați ai limbii române vechi au înțeles rolul determinant al instrucției în modificarea limbii prin cultivarea gândirii (indiferent de limba de cultură în care se făcea această cultivare), ne-ar fi greu să explicăm schimbări semantice semnificative, intrate de foarte multă vreme în uz, precum cele anterior menționate.

Ar fi de asemenea greu, dacă nu imposibil de înțeles în afara instrucției, care a creat o incipientă conștiință a normei, apariția și apoi răspândirea încă din româna veche a unor forme hipercorecte (de regulă rostiri „normalizante”). Această conștiință a normei a putut apărea, desigur, în epoca de început a scrisului în spațiul cultural românesc, epocă a impunerii, prin biserica de rit bizantin, a slavonei ca limbă de cult și de cultură. Pentru că, atunci, cărturarii vremii, grupați inițial în mănăstiri, fiind cunoscători ai slavonei și, implicit, ai limbii grecești, pe baza și după modelul căreia fusese creată noua limbă oficială a creștinismului sud-est european, aplicau limbii materne reguli deprinse prin slavonă, limba oficială, cultivată, a vremii în zona noastră. Iar mai apoi, transcriind și traducând pentru uz liturgic textele sacre, au lucrat constant și constructiv la pregătirea românei, limbă vernaculară, pentru a fi utilizată, la început sporadic, apoi tot mai frecvent și programatic, ca limbă de cult și, implicit, ca limbă de cultură.

Cel târziu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, după cum indică inventarul și, mai ales, valoarea

fonologică a unora dintre semnele alfabetului chirilic românesc (avem în vedere în primul rând iusurile și ierurile), româna, limba romanică vorbită în zona carpato-dunăreană, începe să fie consemnată în scris. La început sporadic și, desigur, „pentru nevoi personale”, cum au susținut unii specialiști, dar multe astfel de „nevoi” trebuie să fi fost intelectuale, de vreme ce scrisul era, mai mult decât oricând, apanajul oamenilor instruiți. Prin procesul acum inițiat, din nevoi culturale interne, amplificate, foarte probabil, de influența sau de presiunea unor mișcări religioase de tip apusean, a rezultat, până spre mijlocul veacului al XVII-lea, după acumulări și amplificări constante, o literatură bogată și diversificată tematic, destinată nu doar folosirii în Biserică. În felul acesta limba noastră a intrat într-o nouă etapă a destinului său istoric. Pe baza variantelor locale ale românei vorbite, se conturaseră, din veacul precedent, variante literare regionale, din ce în ce mai bogat și mai rafinat ilustrate prin texte. Iar mulțumită acțiunii și atitudinii cărturarilor vremii, influența slavonei, impusă oficial în toate domeniile vieții sociale, nu anulează, ci stimulează, în tot acest timp, prin modelare și consolidează prin selecție și apoi prin exercițiu, trăsături originare ale românei.

Învățarea limbii slavone de către cărturarii români, predominant slujitori ai Bisericii, a prilejuit crearea sau traducerea unor instrumente de lucru (glosare sau lexicoane bilingve, respectiv gramatici slavo-române), întreprindere intelectuală utilă și pentru dezvoltare, pentru codificarea, respectiv pentru rafinarea limbii noastre de cultură.

Circulația textelor și, nu o dată, aceea a copiştilor și tipografilor dintr-o provincie în alta a spațiului cultural românesc amplifică astfel, într-un plan ce trebuie considerat deja literar, unitatea lingvistică originară. (Particularități fonetice, morfologice sau lexicale, inițial distinctive, opozabile pentru variantele literare regionale, cedază treptat locul unor forme ce tind să devină, prin normare implicită, făcută prin consens, norme literare cu caracter supradialectal.) Traducătorii scrierilor sacre nu reproduc mecanic forma surselor (predominant slavone) și nici nu se lasă influențați fără discernământ de aceasta, ci o adaptează, corelând-o cu realitatea culturală și lingvistică românească, lucrând intuitiv, dar consecvent și concordant, la forma elevată pe care trebuia să o

aibă incipienta noastră limbă literară. De aceea, cum menționam anterior, nici chiar scrisul chirilic românesc nu se identifică, în inventar și ca valori fonologice, cu scrisul slavon. Iar în scrisul cu litere latine, folosit încă din secolul al XVI-lea în comunitățile românești de rit apusean, ce trăiau în primul rând în provinciile românești situate dincolo de Carpați, normele ortografice de tip maghiar au avut alături numeroase și remarcabile influențe ale scrisului latinesc (de tipul surprinzătoarelor *hommu* „om” sau *humeru* „umăr”, atestate în *Cartea de cântece*, tipărită în c. 1570, respectiv în *Lexiconul Marsilian*).

Exemple ale influenței modelului latinesc asupra formelor sub care sunt înregistrate unele cuvinte moștenite din latină sunt numeroase în scrieri vechi românești redactate cu litere latine în manieră ortografică maghiară.

Forme de tipul *hommu* „om”, respectiv *humeru* „umăr”, anterior citate, pot fi considerate, fără teamă de exagerare, grafii etimologizante *avant la lettre*, ce ar trebui, desigur, alăturate semnificativei și mult invocatei forme grafice **РѢМЪНЬ** (*român*), atestată, în 1582, în scrisul nostru chirilic. Conștiința originii romane își dovedea astfel persistența în întreg spațiul cultural românesc, continuând să se manifeste și în epoca slavonismului. (În Transilvania și în Banat, cunoașterea limbii latine de către învățații vremii era la fel de firească precum cunoașterea slavonei în provinciile extracarpatice.) Iar vitalitatea românei, sprijinită de felul de a gândi al unora dintre traducători, copişti sau tipografi făcea, spre exemplu, ca lexicul slavon, vehiculat prin Biserică și prin administrație, să nu copleșească funcțional, în scrisul românesc al timpului, vocabularul moștenit din latină, aflat în mod firesc „în circulațiune”, cum ar spune Bogdan Petriceicu Hasdeu. Și, semnificativ, traducătorii Apostolului echivalau, la mijlocul veacului al XVI-lea, **РИМЛѢНИНИ** (*rimleanini*), având sensul „romani”, din sursele slavone, nu prin împrumutul slavon *râmle(a)ni*, atestat în scrierile epocii, ci prin *rumâni*, echivalarea fiind înregistrată, aproape un secol mai târziu, și în *Cronograful* lui Moxa. Și confirmată apoi, fapt din nou semnificativ pentru gândirea unora dintre cărturarii vremii, de consemnările din *Biblia de la București*, respectiv din *Viețile Sfinților*, tipărite de Dosoftei.

Urmare a unei dezvoltări destul de rapide, de tip extensiv, a scrisului nostru literar mai ales după mijlocul veacului al XVII-lea, textele religioase în limba română au acoperit treptat toate nevoile Bisericii. Tipăriturilor necesare pentru oficierea serviciului religios în limba țării li se alătură scrieri românești diverse, inclusiv texte beletristice sau de dezbatere și de edificare morală. Pravilelor religioase traduse în limba română le stau de timpuriu alături lucrări juridice și administrative importante, inclusiv mari coduri civile de legi, și chiar lucrări de tip științific, și ele în haină românească. (Marii cărturari activi în sânul sau pentru nevoile Bisericii, între ei Varlaam, Nicolae Milescu, Dosoftei, Antim Ivireanul, sunt contemporani, într-o enumerare incompletă, cu Udriște Năsturel, Constantin Cantacuzino stolnicul, Miron și Nicolae Costin, Teodor Corbea sau cu inegalabilul Dimitrie Cantemir.) Iar difuzarea intensă a textelor, mai ales a cărților necesare slujbei, a făcut ca variantele regionale ale românei literare vechi, formă elevată, cultivată a subdialectelor importante ale dacoromânei, să se coaguleze, prin consensul învățaților vremii, într-o primă formă unitară a vechiului nostru scris literar religios. (Este remarcabil, în acest sens, exemplul *Bibliei de la București*, formă muntenească a unei traduceri moldovenești, pentru *Vechiul Testament*, respectiv a unei versiuni ardelenesti, pentru *Noul Testament*.) Întărită prin impunerea, imediat după începutul veacului al XVIII-lea, ca limbă de cult și de cultură, româna și-a dovedit, prin efortul cărturarilor înzestrați cu har, mulți rămași anonimi, posibilitățile deosebite de rafinare a exprimării elevate. (Exemplul lui Dosoftei, care a tipărit nu doar *Psaltirea de-nțales*, carte de lectură bisericească, ci și *Psaltirea în versuri*, carte de poezie religioasă, destinată parcurgerii în afara Bisericii, trebuie apreciat la adevărata lui semnificație și valoare.) Vitalitatea românei, evidentă și în forma sa cultivată, respectiv puterea ei de asimilare dovedită în timp, duc la integrarea în tipare proprii a celor mai utile elemente lexicale furnizate, mai ales după 1750, de intensa și valoroasă influență neogrecescă. A fost, mai evident decât în cazul slavonei, dominantă cultural în veacurile precedente, o asimilare prin românizare a unei mode culturale și lingvistice puternice, modă temperată însă, ca efect de ansamblu, de existența

în spațiul cultural românesc a unei limbi literare deja unificate în normele sale de bază, limbă pe care cărturarii laici o orientau tot mai mult către modele de tip latino-romanic.

Pentru că iluminismul, deopotrivă cel de proveniență apuseană, cu marcat caracter latinist, manifestat în primul rând în Transilvania, sau cel pătruns prin filieră neogrecescă, orientat în mod evident către cultura romanică, activ în Țara Românească și în Moldova, coagula și amplifică idei cunoscute din scrierile umaniștilor. Ne referim, desigur, în primul rând, la conștiința descendenței noastre romane și la deseori invocata unitate lingvistică și culturală a spațiului românesc. Avem însă deopotrivă în vedere nevoia afirmată de continuitate în cultură. (Pentru a folosi câștigurile scrisului religios, unificat în cursul secolului al XVIII-lea, — „în cărțile cele bisericesti tot o dialetă [adică tot o limbă] iaste la toți”, constata Petru Maior —, cărturarii începutului de secol XIX au acceptat propunerea lui Ion Heliade Rădulescu de creare a românei literare moderne pe tiparul deja consolidat al scrisului bisericesc: „Să urmăm limbii cei bisericesti și, pe tipii [adică după normele] ei, să facem și limba filosofului, matematicului, politicului”, sugera Heliade.) Și nu putem lăsa deoparte, din această înscriere de idei și de fapte directe, acțiunea necesară, concertată, pentru asigurarea progresului limbii române (adică acea „creștere a limbei românești”, pe care Ienăchiță Văcărescu o lăsa moștenire urmașilor în celebrul său testament literar). Iar toate aceste chestiuni vizau și implicau, desigur, rolul și acțiunea aplicată, consecventă, responsabilă a cărturarilor luminați ai vremii.

În această nouă etapă a parcursului istoric al limbii române, începută la finele veacului al XVIII-lea, dar amplificată constant mai ales după 1830, normele scrisului românesc literar, stabilite prin dispute constructive între învățații timpului, au fost făcute cunoscute prin presă, recent creată, dar extrem de activă, și au fost pentru prima dată impuse prin lucrări normative tipărite, care, având astfel difuzare largă, dobândeau mai ușor prestigiu și autoritate. Ne referim la gramatici, la lucrări de simplificare, de reorganizare și de înnoire a ortografiei, la îndrumare pentru utilizarea celor mai indicate modalități de consolidare, respectiv

de îmbogățire a vocabularului moștenit din latină, dar și la dicționare (de mare cuprindere sau doar lexicoane „purtărețe”, acestea din urmă de regulă bilingve, cu surse predominant romanice). Normarea limbii literare, devenită pentru prima dată explicită, a fost dublată acum de lucrări numeroase de cultivare a exprimării literare. Și a fost susținută, prin acțiuni bine coordonate, de introducere în uzul literar laic a unor maniere noi de redactare sau de organizare textuală, necesare pentru a moderniza, prin „traducții” din marea literatură europeană, forma noului nostru scris literar. (Pentru a da libertate producției literare autohtone, „traducțiile”, care ajutaseră în mod consistent la crearea noii noastre limbi literare, nu au mai fost încurajate, cum se știe, după mijlocul secolului al XIX-lea, pentru că, spunea Mihail Kogălniceanu (în „Propășirea”), prin numărul lor prea mare, „omoară în noi duhul național”.)

După transformări și adaptări îndelung disputate, corelate și validate în final în cadrul Academiei Române, instituție nou-înființată în folosul consolidării unității întregului spațiu românesc, al progresului culturii și științei de cel mai înalt nivel, româna literară a devenit o limbă modernă, normată atent și unitar în toate compartimentele sale. Ortografia cu litere chirilice a lăsat locul celei cu litere latine, iar scrisul etimologizant, instrument de demonstrare a originii noastre romane prin însăși forma grafică a cuvintelor, a trecut de la variante de etimologism excesiv la fonologism temperat, corespunzător tradiției noastre culturale. Însăși folosirea limbii literare ca mijloc eficient de culturalizare impunea această soluție normativă.

Scrisul etimologizant, bazat pe legile de evoluție fonetică de la latină la română, a fost creat și apoi utilizat pentru a demonstra descendența latinească a limbii noastre. După instituirea acestui sistem ca manieră ortografică specifică mișcării latiniste transilvănene, unele dintre norme au fost modificate în timp. Sistemul ortografic propus, în 1780, în *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*, prima lucrare normativă tipărită a Școlii Ardelene, a suferit modificări, în 1805, în ediția a doua a textului, apoi în *Orthographia* lui Petru Maior, difuzată în 1819 ca îndrumar oficial al scrisului latinist. Sistemul ortografic latinist propus apoi de Timotei Cipariu și acceptat de Academia Română, a fost modificat în repetate

rânduri, fiind înlocuit în final, tot în cadrul Academiei, de sistemul propus de Titu Maiorescu, bazat în cea mai mare parte pe principiul fonologic. Iar scrisul chirilic, simplificat în 1828 de Ion Heliade Rădulescu pentru a deveni integral fonologic, dublat un timp de variante ale unui alfabet de tranziție, a fost utilizat decenii la rând, concomitent cu scrisul etimologizant, pentru a asigura accesul tuturor categoriilor de cititori la textele tipărite. Alfabetul chirilic a fost înlocuit, de altfel, oficial în cadrul scrisului nostru religios, din aceleași rațiuni de asigurare a accesului cititorului obișnuit la forma tradițională a textelor bisericești, abia după anul 1890.

Morfologia a fost și ea normată, folosindu-se câștigurile tradiției create de scrisul religios, după principii atent stabilite, importante fiind „gramaticalitatea”, adică respectarea cerințelor sistemului morfologic al limbii, și „clasicitatea”, prin care se înțelegea promovarea cu prioritate a cuvintelor, respectiv a formelor moștenite. Iar în cadrul noului lexic literar, cărturari din toate provinciile românești corelau și consolidau lexicul de bază, conservat din latină, cu împrumuturi latinești sau române, în cadrul unui proces bine conturat teoretic. Promotorii limbii române literare se delimitau și se depărtau în felul acesta de modele vremii și de unele excese temporare. (Ne referim la franțuzism, dar și la italianism sau la latinism.) (În proiectul primului dicționar academic al limbii noastre, tipărit între 1871 și 1876, A.T. Laurian și I. C. Massim au inclus, spre exemplu, în glosar, deci în partea din lexicon consacrată cuvintelor nerecomandate pentru uz literar, în ciuda franțuzismului atunci la modă, numeroase împrumuturi din limba franceză, pentru că acestea nu aveau origine latinească. Iar în consistente note de subsol privind formele propuse ca normă în corpul *Dicționarului*, au inserat numeroase comentarii privind diverse influențe străine, considerate contrare sau inadecvate concepției lor privitoare la forma corectă a limbii noastre literare.

Era româna literară astfel concepută și mai ales structurată (în urma unor eforturi îndelungi și a unor echilibrări și ponderări remarcabile) o limbă modernă, ce pune în evidență, mai bine decât oricând, romanitatea și unitatea lingvistică a spațiului nostru cultural. Limbă de cultură, care, prin atentă normare și prin intensă cultivare, devenea,

încă de la mijlocul veacului al XIX-lea, aptă de înaltă și aleasă producție literară. Limbă a creației beletristice de foarte bună calitate (simpla invocare a numelor lui Mihai Eminescu, Ion Creangă și Ion Luca Caragiale este suficientă pentru argumentarea acestei afirmații), creație în care elementele noi, achiziții lexicale de dată recentă, se acomodau funcțional, prin remarcabil efort de sinteză, cu fapte de limbă veche, cu forme dialectale sau extrase din limba vorbită. Concomitent, româna literară modernă a devenit, prin variante funcționale bine individualizate, limbă a noii administrații, a justiției și a științei moderne, respectiv a presei, recent constituită, dar foarte activă și puternic implicată în toate procesele de modernizare socială, politică și culturală a spațiului românesc.

Noua noastră limbă de cultură s-a dovedit, în felul acesta, capabilă nu doar să fie instrument util de înnoire socială, ci și să reziste, cu mijloace specifice, modelor lingvistice, susținute de elite dornice să-și pună în evidență cultura individuală. Iar ulterior, în secolul al XX-lea, după ce asimilase cele mai utile elemente furnizate de influențe culturale majore (în primul rând de intensa influență franceză, de remarcabila influență italiană, dar și de influența englezească, exercitată atunci în primul rând prin mediere romanică, sau de influența germană), româna modernă, bine structurată și îndelung exersată, a rezistat influenței rusești, susținută prin presiuni politice nu totdeauna ușor de evitat. (Influența rusească, exercitată după al doilea război mondial nu doar în spațiul românesc, a lăsat de aceea doar urme ne semnificative în lexicul și în frazeologia limbii noastre literare moderne.)

Parcursul anterior schițat, prin prezentarea etapelor importante din istoria limbii noastre, arată, cred, cu claritate, că, în tradiția scrisului în limba română, vitalitatea originară a idiomului pe care îl vorbim a fost consolidată, în epoca veche, prin acțiunea consecventă, cu finalitate marcată culturală, a marilor noștri cărturari, dar și a numeroșilor traducători, copişti sau tipografi, rămași adesea anonimi, dăruiți scrisului nostru literar și aspirațiilor pe care acest scris s-a străduit să le împlinească. În epoca modernă, ce acoperă aproximativ ultimele două secole, limba noastră de cultură s-a individualizat, dincolo de acțiunea consecventă de păstrare și de consolidare a

structurii originare și a fondului moștenite din latină, prin normarea atentă și eficientă a uzului literar, dublată de cultivarea perseverentă a exprimării elevate. Pentru că o limbă literară consolidată și atent cultivată aduce totdeauna cu sine nu doar prestigiul și stabilitatea normelor, ci și capacitatea de selecție rațională și eficientă a elementelor străine utile, atunci când este supusă influenței unor mode sau modele lingvistice, oricât ar fi acestea de puternice și de invazive.

Destinul limbii române, drumul ei istoric, a fost legat deci permanent, prin promovarea și cultivarea variantei literare, considerate pe bună dreptate exemplară, de deschiderea către cultură. Chiar vitalitatea originară a românei a fost susținută și consolidată prin instrucție, adică tot prin exercițiu cultural colectiv, bine direcționat.

După un parcurs de aproape două milenii, marcat de dorința evidentă și de acțiunea constantă de consolidare a unității lingvistice originare, susținut de efortul continuu, manifestat coerent și aplicat programatic, de găsire a unei forme literare elevate, riguros normate și atent cultivate, limba română ... pare să ezite, în ultimele trei decenii, în ducerea mai departe a destinului său cultural.

Analize diverse, întreprinse asupra unor variante ale românei actuale, preponderent vorbite (aparținând de regulă mass media), dar și (în mare parte) scrise (reflectând în primul rând starea unor variante diverse ale comunicării prin mijloace electronice), au pus în evidență existența unei dinamici deosebite a structurilor și o „democratizare”, adică o relaxare, chiar o relativizare accentuată a normelor exprimării literare, îngrijite, anterior riguros respectate. În variantele comunicării curente, recent investigate, crește, spun statisticiile, numărul de forme specifice limbii vorbite, nu o dată argotice sau familiare, unele astfel de forme fiind marcate chiar dialectal. A fost remarcată de asemenea existența unei foarte mari „deschideri” a utilizatorilor limbii noastre, indiferent de vârstă sau de pregătire, spre împrumut lexical, semn reconfirmat al „aplecării” constante a românilor către culturile, respectiv către limbile străine „la modă”. „Aplecare” amplificată, în această perioadă, de globalizarea, deloc controlată și foarte activă, în formă englezească. Globalizare susținută nu doar de contextul economic și politic actual sau

de limbajele specifice noilor tehnologii sau științelor care le utilizează, ci și de ideea (impusă deja la nivel cvasioficial) că orice text scris în limba engleză este automat mai valoros decât unul, de cel puțin același nivel, redactat în limba română. (Sunt justificate în același mod, adică prin prestigiul pe care par să-l inducă, denumirile englezești date, după 1990, unor ateliere sau firme, unor festivaluri, unor concursuri sportive sau chiar unor târguri meșteșugărești.)

Sunt însă toate aceste constatări semnificative pentru starea limbii române literare actuale în ansamblu sau doar pentru variante ale românei actuale, considerate, prin extensie greșită, literare? Ne aflăm, cumva, în fața unei schimbări reale a formei literare, pe care continuăm să o numim exemplară, a limbii noastre actuale sau avem doar dovada repetării, la scara istoriei, a unor situații de comunicare similare celor consemnate, cu trimiteri la limba unor grupuri de vorbitori din secolul al XIX-lea, de către Constantin Fața, Vasile Alecsandri, Bogdan Petriceicu Hasdeu sau Ion Luca Caragiale?

Însumare de forme și de structuri, rezultat al unui amestec de registre, unele marcat neliterare, datele lingvistice luate în considerare în analizele la care ne-am referit sunt în mod evident ilustrative pentru ceea ce chiar unii lingviști numesc „limba vie”, nu pentru limba literară exemplară, cuprinsă (nu doar în epocile anterioare) în primul rând în cărți. Modelul mass media și acțiunea așa-numiților formatori de opinie, tolerate sau insuficient contracarate de specialiștii însărcinați cu normarea literară autentică, sugerează vorbitorilor mai puțin instruiți ideea că aceasta este forma, aceasta este calea de urmat în exprimarea românească modernă. Pentru mulți dintre intelectualii cultivați, româna actuală pare, de aceea, că „se urâtește” prin folosirea constantă, uneori ostentativă a unor forme ce sunt în mod evident neliterare. Unele dintre formele nou promovate arată însă că chiar vorbitorul insuficient instruit caută, intuitiv, să se depărteze de vorbirea proprie sau de aceea uzuală în mediul, respectiv în zona din care el provine, apelând la forme specifice unor registre lingvistice considerate, cu siguranță, ... prestigioase, demne de imitat, deși nu sunt literare, exemplare, în sensul bun al termenilor.

Istoria românei literare, din care am extras, în cadrul intervenției noastre, date esențiale privitoare la momente de cumpănă, rezolvate totdeauna în folosul culturii naționale și al progresului acesteia, indică însă drept soluție pentru apărarea limbii noastre actuale, supusă concomitent globalizării masive, intense, și „democratizării” în exces, cultivarea atentă și normarea riguroasă. Pentru că „limba vie”, liberă să se manifeste, spre deosebire de limba literară, un construct intelectual ce trebuie să aibă stabilitate și chiar conservatorism, a fost totdeauna predispusă, prin mulțimea variantelor coexistente, permise și propuse de uz, la dispersie. Iar fără unitate și stabilitate, date de cultivare și de normare, adică fără protecția asigurată de o formă literară corect și atent stabilită, orice limbă, deci și limba română, se degradează, întrucât îi este afectat caracterul exemplar, fiindu-i totodată diminuate treptat, iar uneori ireversibil, funcțiile de bază.

O dovedește, din păcate, starea actuală a dialectelor istorice sud-dunărene ale limbii române, nicicând protejate de o formă cultivată, literară, în sensul autentic al termenului, care să fi fost creată pentru promovare și pentru utilizare elevată în toate domeniile culturii, inclusiv în învățământ. Aduc argumente în același sens graiurile românești vorbite în afara granițelor actuale ale României, multe marginalizate cultural, supuse, în absența protecției oferite, prin școală, de româna literară, influenței distructive a limbilor oficiale din respectivele țări. Nu au lipsit și nu lipsesc încercările de transformare a acestor variante dialectale (pentru o clamată, dar iluzorie conservare a comunităților culturale locale și a vorbirii specifice acestora) în așa-zise limbi independente, care ar trebui să fie, din rațiuni politice evidente, diferite de română.

Exemplul basarabean este, în această perspectivă, unul integral pozitiv, pentru că argumentează modul de supraviețuire, apoi modalitatea de renaștere a limbii române în spațiul românesc de dincolo de Prut. Statutul actual al românei în acest spațiu ilustrează totodată rolul culturii în rezistența în timp și în spațiu

a unei limbi. Iar întreaga istorie a limbii noastre literare susține, la rândul ei, utilitatea, chiar necesitatea cultivării și normării corecte, coerente și de perspectivă a limbii noastre naționale.

Vă mulțumesc tuturor pentru atenție.

Bibliografie (minimală)

- *** *Istoria limbii române*, I, coord. acad. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, București, 2018
- *** *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, coord. Ion Gheție, București, 1997
- *** *Istoria lingvisticii românești*, coord. acad. Iorgu Iordan, București, 1978
- *** *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, I-II, coord. acad. Al. Rosetti, Boris Cazacu, [București], 1969
- Pârvu Boerescu, *Din istoria scrierii românești*, București, 2014
- Ov. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, I-II, Paris, 1931, 1938
- I. Fischer, *Latina dunăreană*, București, 1985
- L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumaine à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939
- Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975
- Ion Gheție, Gh. Chivu (coord.), *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, [Cluj-Napoca], 2000
- Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, [București], 1974
- H. Mihăescu, *Influența greacă asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, 1966
- G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960
- Sextil Pușcariu, *Etudes de linguistique roumaine*, București—Cluj, 1937
- Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1986
- Mario Ruffini, *La scuola latinista romana (1780-1871)*. *Studio storico-filologico*, Roma, 1941
- Mariana Stănculescu Cuza, *Italianism și italianisme în perioada de formare a limbii române literare*, București, 1992
- Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, București, 1980
- Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968

Cuvânt de răspuns*

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

Stimate și distinse coleg,

Prin această prelegere, merită să fie discurs de recepție la Academia Română, ați dat un nou examen de maturitate intelectuală, demonstrând pregătirea temeinică și erudiția deosebită. De obicei, în asemenea ocazii, protagonistul evocă o figură ori mai multe figuri reprezentative de academicieni care l-au precedat, pe de o parte, sau tratează o chestiune esențială a domeniului pe care l-au ilustrat și-l ilustrează, pe de altă parte. Dumneavoastră ați ales a doua cale, conducându-ne cu pricepere și eleganță prin istoria limbii române. Cu toate acestea, lucrarea este și un elogiu adus marilor antecesorii sau contemporani din specialitatea dumneavoastră, de la Sextil Pușcariu și Ovid Densusianu până la Alexandru Rosetti, la Iorgu Iordan, la Iancu Fischer, la Marius Sala, la Ion Gheție și la atâția alții. Nu sunt uitați nici lingviști străini – precum Mario Ruffini și Carlo Tagliavini – care au acordat românei și istoriei sale o atenție specială în cadrul general al limbilor romanice. Ne amintiți mereu, indirect și discret, că niciunul nu suntem demiurgi în disciplinele noastre, că ne sprijinim pe coloanele științei înaintașilor din vechime și pe cele ale profesorilor noștri, că munca stăruitoare învinge stavilele.

V-ați format la prestigioasa școală de filologie a Universității din București și ați elaborat o teză de doctorat închinată unui monument de limbă românească din secolul al XVI-lea, Codicele Sturzan, sub îndrumarea profesorilor Ion Coteanu și Boris Cazacu, amândoi membri ai Academiei Române. Ați ajuns, după ani de muncă asiduă, profesor al universității unde v-ați format, cercetător

și director adjunct al institutelor de specialitate ale Academiei Române, academician și, mai de curând, președinte al Secției de filologie și literatură a aceluiași for suprem de consacrare și de cercetare.

Auspiciile v-au fost favorabile deopotrivă pe terenul pregătirii și al activității profesionale, încât sunteți astăzi una dintre cele mai autorizate voci din lingvistica și filologia românească. În discursul de recepție ne-ați călătorit prin istoria limbii noastre, de la originile sale romane până spre prezent. Referirea autorizată la procesul de romanizare a fost urmată de considerații privind unitatea limbii, privind „registrele lingvistice cultivate”, descifrate prin importante și ingenioase etimologii. Nu ignorați, firește, limba română populară, dar aduceți argumente pentru existența timpurie a unei limbi române cultivate, vorbite și scrise de o elită deținătoare a unui nivel intelectual destul de înalt. Constatarea că s-a scris românește „cel mai târziu în a doua jumătate a veacului al XIV-lea”, pornind de la inventar și de la valoarea fonologică a unora dintre semnele alfabetului chirilic românesc, ne obligă să arătăm că și istoricii Evului Mediu au ajuns la aceeași concluzie, pe alte căi. Faptul acesta întărește susținerea dumneavoastră. Nu considerați, împreună cu P. P. Panaitescu, exercițiul limbii slavone drept o povară pentru limba vernaculară, deoarece conștiința romanității la români a contracarat monopolul slavonismului și a condus la traducerea timpurie a textelor slavone în românește. Rămâne semnificativă pentru acest lucru traducerea termenului de romani, din textele slavone, nu prin râmieni (atestat în anumite scrieri ale epocii), ci prin români, formă atestată

*Cuvânt de răspuns la discursul de recepție susținut de acad. Gheorghe Chivu
(22 mai 2024, Aula Academiei Române)

în *Apostolul* de la mijlocul secolului al XVI-lea și în lucrări ulterioare. Prin urmare, pentru utilizatorii limbii române vechi în scris, românii erau „adevărați romani”, așa cum avea să scrie savant Dimitrie Cantemir, pe urmele cronicarilor și cum aveau să dezvolte apoi învățații Școlii Ardelene. Constatați parcă mereu cu surprindere și convingere, în același timp, ce frumos curge limba noastră românească din secolul al XVI-lea (de la testamentul lăsat de Diaconul Coresi la Brașov), trecând – sub privegherea Bisericii – la Varlaam, Dosoftei, Nicolae Milescu, Udriște Năsturel și Antim Ivireanul, apoi la umaniștii târzii și moderni precum Miron Costin sau de-a dreptul la preiluminiști de talia stolnicului Cantacuzino și mai ales a lui Dimitrie Cantemir. Aduceți un elogiu nu numai oamenilor, ci și vechilor scrieri, cărora le conferiți aproape viață în sine, ca în cazul *Bibliei de la București*, al *Psaltirilor* lui Dosoftei, al scrierilor erudite ale Școlii Ardelene. Este o bucurie să constat cum reînviați ziceri aproape uitate, dar cu valoare de aforism, precum cea a lui Petru Maior („în cărțile cele bisericesti tot o dialectă iaste la toți”) și cea a lui Ion Heliade Rădulescu („să urmăim limbii celei bisericesti și pe tipii (normele) ei, să facem și limba filosofului, matematicului, politicului”). Sunt atestări din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea ale importanței limbii literare, mai precis ale conștiinței cărturarilor despre rolul esențial al limbii literare românești. Nu puteați trece în acest excurs peste tranziția în scris de la slavonă la română, nici peste scrisul etimologizant care, în accepțiunea făuritorilor săi – de la Samuil Micu la Timotei Cipariu – trebuia să fortifice și să exemplifice latinitatea limbii române.

Ați făcut o scurtă istorie a limbii în sine și ați trecut în revistă și unele primejdii care amenință forma noastră de comunicare. Constatați cu amărăciune aceste alunecări, aceste erori și, uneori, aceste teribilisme, prezente în mijlocele de comunicare în masă contemporane și militați pentru veghea asupra limbii române. Nu uitați nici dialectele românești sud-dunărene, rămase neprotejate de o formă cultivată literară, asaltate de influențele nefaste ale limbilor vii neromanice și de falși savanți, dornici să le transforme, din motive politice și nu științifice, în limbi diferite de limba română. De altminteri, chiar și unii vorbitori de limbă română nord-dunăreană situați geografic la sud de Dunăre –

cum sunt românii de pe Valea Timocului – poartă oficial numele de „vlahi” și sunt considerați de autorități ca fiind diferiți de români. Exprimați însă o viziune moderat optimistă în legătură cu puterea de viațuire și de regenerare a limbii române și faceți un elogiu științific și nu eseistic pentru limba literară. De altminteri, discursul dumneavoastră are un motto grăitor, care exprimă întreaga filosofie a lucrării: fără protecția formei sale literare, orice limbă se degradează și se pierde treptat.

Pledați pentru „nevoia permanentă de limbă literară” și o faceți cu o tenacitate demnă de această cauză nobilă. Constatați că trăim într-o lume care tinde spre globalizare și care este pradă unei iluzii, anume că globalizarea ar însemna eradicarea națiunilor sau a popoarelor. Unii cred că începutul omogenizării forțate ar putea fi distrugerea limbilor naționale (a limbilor materne), adică a principalului mijloc de comunicare dintre oameni. Lucrul acesta a fost încercat sub comunismul de tip sovietic, când se vorbea despre „poporul muncitor unic” și despre limba rusă ca „mamă a tuturor limbilor” și ca „principal mijloc de comunicare între oameni”. Azi s-au schimbat doar aparențele, dar nu și esențele. Limbile literare au creat posibilitatea de păstrare a specificului fiecărui popor, dar și de comunicare peste diferențele de dialect și de grai. Limba română literară, cu rădăcini în secolul al XVI-lea, a creat premisele unei educații uniforme a poporului român, în vederea comunicării eficiente, dar, mai ales, în vederea unei literaturi naționale competitive. Dacă limba română ocupă un loc de frunte în clasificările lingvistice actuale, faptul se datorează existenței limbii exemplare. Obturarea limbii exemplare conduce la distrugerea unității etnice și nu neapărat la înflorirea dialectelor și graiurilor, care trăiesc în armonie cu limba literară și îi furnizează mereu „materie primă”. Dar privilegierea dialectelor și graiurilor în detrimentul și în locul limbii literare nu poate crea decât haos, decât renașterea Turnului Babel. Cea mai importantă creație spirituală a poporului român este limba română, care a început să fie normată prin gramatici de la un timp, ca mai toate limbile europene. Aceste gramatici ale limbii române au avut calitatea de a fi inteligibile și au creat cu greu un vocabular de specialitate agreat de toate centrele universitare și academice românești, de principalele școli lingvistice de la București,

Cluj-Napoca și Iași. Savanții noștri au muncit stăruitor și au înscris limba noastră între limbile onorabile ale lumii. Prin prezentul discurs de recepție, de la înălțimea Aulei Academiei, aduceți un omagiu tuturor marilor antecesorii studioși, normatori ai limbii române, dar trasați și o direcție de viitor. Această direcție impune apărarea limbii române literare, veghea asupra ei, dezvoltarea și fortificarea ei, plasarea ei pe un loc privilegiat între preocupările savanților filologi. Atrageți atenția printre rânduri că încercarea de complicare a gramaticii limbii române, sub pretextul modernizării discursului și al adecvării sale unor pretinse direcții actuale nu este neapărat de natură să ușureze uzul corect al limbii. Între mișcare și stagnare, limba are propria viață care se cuvine urmată și respectată în ritmurile sale proprii.

Distinse domnule coleg,

Prin preocupările dumneavoastră științifice v-ați așezat pe șuvoiul cel mare al cercetării limbii române, întocmai cum au vrut părinții fondatori ai Academiei Române, în epoca unirii și sub domnia marelui reformator care a fost principele Alexan-

dru Ioan Cuza. Aduceți astfel un elogiu tuturor marilor academicieni lingviști și filologi care s-au ocupat de limba română și îi ridicăți pe un piedestal destinat prețuirii și recunoștinței. Dar, în același timp, duceți legatul primordial al acestei venerabile instituții spre viitor, atrăgând atenția că apărarea unității limbii române și perpetuarea limbii literare nu sunt acte facultative, ci acte imperative și obligatorii. Ele sunt înscrise în programul Societății Literare de la 1866 și au fost mereu reluate și apărute în noianul de ani trecuți de atunci. Astfel am trăit, noi, românii, ca națiune culturală, astfel am fost prezenți în marea creație a Europei și astfel am viețuit întru eternitate. Toate acestea le-ați pus în pagină cu știință și conștiință, amintindu-ne de menirea noastră și de forța dumneavoastră de pătrundere spre idealul menționat mai sus.

Vă urez bun venit printre membrii titulari ai Academiei, multă sănătate și spor în îndeplinirea proiectelor de cercetare. Să aveți parte de satisfacții intelectuale și să puteți spune mereu, sub aceste venerabile bolți: *Et in Arcadia ego!*

Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română

ANA ASLAN 50 DE ANI ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ

12 Iunie 2024
10.00 - 11.30

Aula Academiei Române
Calea Victoriei 125

*„Încă din tinerețe am fost obsedată să află răspunsul la întrebarea «De ce îmbătrânesc, oameni?»
Apoi, când mi s-a părut că am găsit un răspuns acceptabil, m-am întrebat în continuare de ce viața
trebuie să evolueze doar într-un sens și dacă nu ar fi posibilă și calea opusă, cea spre „întinerire”. În
fond, problema gerontologiei este aceea de a neda viață anilor și de a adăuga ani vieții.” – Ana Aslan*

ANIVERSARE UNESCO

Ana Aslan: o viață închinată științei și demnității umane *

Madlen Șerban**

Comisia Națională a României pentru UNESCO (Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură) este onorată că poate contribui la omagierea personalității Anei Aslan și la transmiterea mesajului acestei remarcabile femei de știință către generațiile viitoare. Menținând tradiția de promovare a rolului fetelor și femeilor în societate, CNR UNESCO a inițiat în 2022 demersurile pentru includerea unei figuri feminine în calendarul aniversărilor UNESCO. Împreună cu Academia Română și Institutul Național de Gerontologie și Geriatrie „Ana Aslan”, am elaborat dosarul de candidatură, care a trecut cu succes prin mai multe etape de evaluare în cadrul structurilor UNESCO, incluzând decizia Consiliului Executiv și aprobarea finală în cadrul Conferinței Generale din noiembrie 2023, astfel încât, la nivel mondial, în cele 194 de state membre ale Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, anul 2024 este și anul Ana Aslan.

Trei motive principale au stat la baza propunerii CNR UNESCO. Primul dintre acestea, care este de altfel și una dintre prioritățile Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, ține de faptul că academician Ana Aslan nu a fost doar un cercetător și specialist de renume, ci și un exemplu strălucit de femeie în știință, care a deschis drumuri într-un domeniu dominat de bărbați. Activitatea sa a demonstrat că femeile implicate în cercetarea științifică pot să schimbe percepții, atitudini, comportamente

și norme sociale, luptând astfel împotriva stereotipurilor legate de rolul femeilor în știință. În calitate de membru titular al Academiei Române din 1974, Aslan a fost un ambasador al egalității de șanse în știință, susținând drepturile femeilor de a contribui în mod semnificativ la dezvoltarea științifică și tehnologică a societății.

În al doilea rând, Ana Aslan a fost o promotoare vizionară a interdisciplinarității în studiul îmbătrânirii, abordând fenomenul dincolo de granițele tradiționale ale medicinei și biologiei. Deși inițial și-a concentrat cercetările pe aspectele medicale și biologice ale procesului de îmbătrânire, Ana Aslan a înțeles rapid că aceste dimensiuni nu erau suficiente pentru o înțelegere completă a fenomenului. Ea a recunoscut importanța de a integra perspective sociale în studiile sale, considerând că sănătatea și bunăstarea persoanelor în vârstă nu pot fi evaluate doar prin prismă medicală. Astfel, Aslan a investigat și impactul îmbătrânirii asupra calității vieții, relațiilor sociale și participării active în comunitate. Prin această abordare integrată, Aslan a contribuit semnificativ la crearea unei viziuni holistice asupra îmbătrânirii, care îmbină cunoașterea medicală cu înțelegerea profundă a implicațiilor sociale, promovând ideea că tratamentele eficiente trebuie să fie însoțite de măsuri sociale care susțin demnitatea și participarea continuă a vârstnicilor la viața societății.

În al treilea rând, într-o manieră care intră poate în coliziune cu spiritul constrângător

*Alocuțiune susținută la manifestarea „Aniversare UNESCO. Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română” (12 iunie 2024, Aula Academiei Române)

**Dr., secretar general CNR UNESCO

---

al epocii, caracterizată prin binecunoscuta sa orientare politică, academician Ana Aslan a demonstrat o înțelegere profundă a importanței diplomației științifice, dincolo de partizanatele ideologice care divizau lumea la acea vreme și militând pentru o colaborare deschisă și pentru schimbul de cunoștințe în domeniul gerontologiei și geriatriei și promovând ideea că știința trebuie să fie un liant între națiuni, un instrument de pace și dezvoltare umană. Ea a fost un adevărat pionier în promovarea cercetării și inovației ca punte de legătură între oamenii de știință din diverse țări, susținând că adevărata valoare a științei stă în capacitatea sa de a îmbunătăți viețile oamenilor dincolo de orice barieră ideologică. Această viziune deopotrivă novatoare și curajoasă a contribuit la recunoașterea internațională a muncii sale și la crearea unor parteneriate instituționale care au avut un impact durabil asupra dezvoltării tratamentelor și tehnologiilor antiîmbătrânire.

Ana Aslan a fost membră a Biroului Executiv al Asociației Internaționale de Gerontologie și, începând din anii '70, și-a folosit renumele pentru a convinge Organizația Națiunilor Unite să sprijine o inițiativă majoră dedicată persoanelor vârstnice. Eforturile sale s-au concretizat în 1982, la Viena, cu deschiderea Adunării Mondiale pentru Vârsta a Treia, desfășurată sub genericul „Să dăm viață anilor”.

Maxima „Să dăm viață anilor și ani vieții” a fost principiul călăuzitor al acad. Ana Aslan, de-a

lungul întregii sale cariere. Această formulare concisă reflectă preocuparea sa profundă pentru utilizarea responsabilă și etică a științei, punând accent nu doar pe prelungirea vieții, ci și pe îmbunătățirea calității acesteia. Pentru Ana Aslan, nu era suficient să trăim mai mult; esențial era ca anii adăugați vieții să fie trăiți cu sănătate, demnitate și vitalitate. Acest angajament față de o viziune integrată a sănătății și bunăstării reflectă o gândire etică profundă asupra modului în care progresul științific poate și ar trebui să servească interesele umanității.

Evocarea acad. Ana Aslan nu privește doar un moment excepțional din trecutul științei românești, ci are și o semnificație profundă pentru viitorul nostru. Este esențial să insuflăm tinerilor nu doar pasiunea pentru știință, ci și un interes profund pentru etică, pentru rigurozitate și pentru o abordare critică în cercetare. Acest lucru presupune cultivarea unui mediu educațional și profesional care valorizează integritatea, curiozitatea și responsabilitatea. Astfel, evocarea personalității acad. Ana Aslan devine un apel la acțiune pentru noi toți – să susținem și să promovăm continuu excelența în știință, să încurajăm inovația cu impact pozitiv asupra societății și să inspirăm tinerii să urmeze acest drum cu dedicație și determinare. În acest mod, contribuim la un viitor în care știința continuă să evolueze, păstrându-și rolul esențial în progresul umanității.

Academician prof. dr. Ana Aslan – 50 de ani de la nominalizare în Academia Română *

Alexandru Vlad Ciurea**

Membru de onoare al Academiei Române

Personalitatea acad. prof. dr. Ana Aslan este covârșitoare. Domnia-sa a dominat medicina românească în patologia de geriatrie și gerontologie timp de trei decenii, lăsând o moștenire extraordinară, atât faptică, fizică, prin Institutul de Geriatrie și Gerontologie din București, primul de acest profil medical din lume, prin multiplele filiale din țară, prin frecventele articole și publicații, printr-o activitate de cercetare „fără odihnă” susținută de o bază experimentală, într-o creștere continuă cu totul deosebită. Personalitatea domniei-sale nu poate fi încadrată în câteva fraze. Trebuie doar menționată la nivelul superlativ, mai ales că numele dr. Ana Aslan parcurgea întreaga lume a personalităților medicale, literare, artistice, dar și politice, pentru a găsi o rază de speranță, de simpatie, de apropiere, față de subiectul atât de greu de aprofundat, de prevenit și de tratat... senescența.

Introducere

Noțiunea de geriatrie și gerontologie

Deschizătorul acestei specialități este considerat Ilia Ilici Mecinikov (1845-1916). Domnia-sa a introdus în 1903 termenul „gerontologie” derivat din cuvintele grecești „geron”, vechi și „logos”, știință. Acest savant de origine rusă a dezvoltat conceptul de gerontologie (știința despre senescență), descriind și anumite elemente de încadrare clinică și de tratament preventiv.

Este extrem de interesant că anumite personalități au aprofundat acest termen (senescența), în mod literar sau filosofic. Astfel, dorim să le menționăm.

Acest domeniu extrem de dificil de abordat care constă în patru sindroame majore (sindromul de imobilizare, sindromul de dezechilibru, sindromul de incontinență urinară, sindromul de deficiență cognitivă) este deseori neglijat fără a se acorda importanța cuvenită.

Timpul a dovedit contrariul, întrucât media de viață a populației a crescut și, în aceste condiții, se pune problema persoanelor cu activitate, dar și patologice peste 65 de ani. Aceste persoane trebuie să fie perfect active și cu o calitate a vieții corespunzătoare, nefiind o povară pentru familie și societate.

Date de istorie – Gerontologie în România

Pionierii Geriatriei și Gerontologiei în România și probabil printre primii în Europa, au fost:

- prof. dr. Gheorghe Marinescu (1863-1938),
- prof. dr. Constantin I. Parhon (1874-1969).

Prof. Dr. Gheorghe Marinescu redactează celebra publicație „La Cellule Nerveuse” (Paris, 1909) în Editura „Librairie Félix Alcan”, prima monografie dedicată neuronului, a cărei prefață este realizată de către celebrul histopatolog Ramon Cajal (premiul Nobel în anul 1906) (Foto 1). În continuare, această personalitate, fondatorul neurologiei din România, publică mai multe monografii în domeniul complex al patologiei persoanelor în vârstă: *Problemele senescenței* (1924) și *Bătrânețea și întinerirea* (1929), aprofundând în mod deosebit tocmai problema senescenței.

*Alocuțiune susținută la manifestarea „Aniversare UNESCO. Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română” (12 iunie 2024, Aula Academiei Române)

**Prof. M.D., PhD., MSc., Dr.h.c.Mult

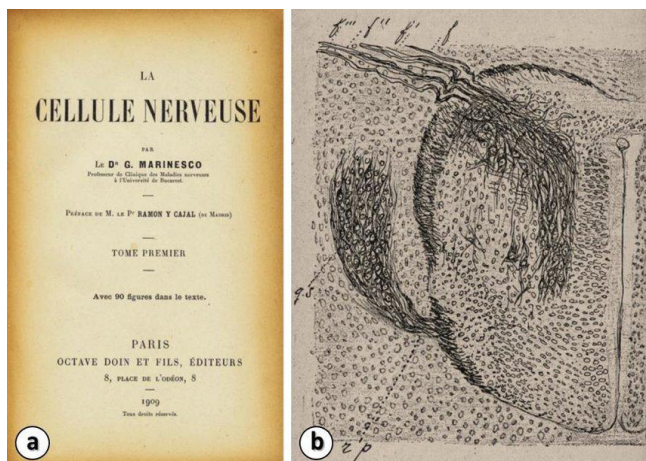

Foto 1. La Celule Nerveuse, Paris, 1909

Prof. dr. Constantin I. Parhon reușește să sintetizeze în primul tratat de Endocrinologie (1909), la Editura Cartea Românească, rămas cunoscut în întreaga lume. Ulterior, domnia-sa aprofundează problemele senescentei în monografia sa celebră: *Bătrânețea, senilitatea, psihozele vârstei de involuție, demența senilă, demența arterio-sclerotică* (1925). Această personalitate a medicinei române înființează Institutul de Endocrinologie din București (1946).

Prof. dr. Constantin I. Parhon reușește în vremurile dificile comuniste să delimiteze de endocrinologie specialitatea geriatrie și gerontologie într-un departament separat – primul Institut de Geriatrie din lume (1952), care ulterior va purta denumirea Ana Aslan (Foto 2).

Foto 2. Institutul Național de Gerontologie și Geriatrie „Ana Aslan”

Prof. dr. Constantin I. Parhon a avut înțelepciunea extraordinară să desemneze ca director al acestui institut pe dr. Ana Aslan, care,

după o scurtă perioadă ca șef endocrinolog la Universitatea din Timișoara, se reîntoarce în București și preia acest centru medical. Ulterior, acest Institut de Geriatrie și Gerontologie devine celebru în întreaga lume.

Profesor Doctor Ana Aslan – Biografie

Ana Aslan s-a născut într-o familie de origine armeană în orașul Brăila (1 ianuarie 1897), pe malurile Dunării, într-o atmosferă de cultură generală, de literatură și de armonie totală, multi-națională, întrucât, în zona respectivă, conviețuiau români, greci, turci, lipoveni, armeni etc. Orașul Brăila era recunoscut la acea perioadă ca un port de valoare strategică, de export pentru grânele din România și de aici *boom*-ul economic și cultural.

După un scurt periplu de elevă în Brăila, Ana Aslan ajunge studentă la Universitatea de Medicină din București „Carol Davila”, pe care o absolvă în 1922. Ulterior, efectuează stagiile de internat clinic în diferite specialități, apropiindu-se treptat de endocrinologie. Reușește prin concurs să ajungă în viitorul Institut de Endocrinologie, condus în acea perioadă de profesor dr. Constantin I. Parhon.

Reușește să-și termine teza de doctorat sub conducerea eminentului profesor **Daniel Danielopolu** (1884-1955). Susține teza de doctorat, la București „Cercetări asupra inervației vazomotoare la om” (1924) (Foto 3).

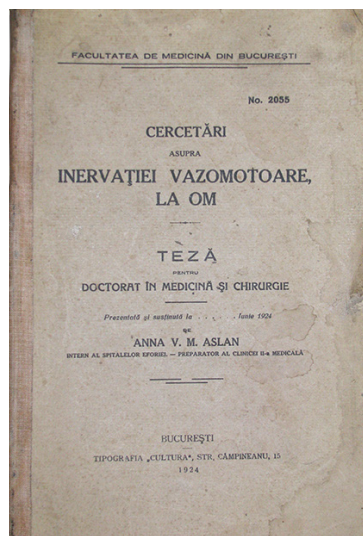

Foto 3. Teza de doctorat „Cercetări asupra inervației vazomotoare la om” (1924)

Odată având acest titlu de doctor, drumul domniei-sale spre endocrinologia academică este deschis. După o activitate în cadrul Institutului de Endocrinologie din București, este numită șef de disciplină la Universitatea nou-înființată din Timișoara, în 1950.

Desemnarea dr. Ana Aslan ca director al **Institutului de Geriatrie din București în 1952** s-a dovedit benefică pentru medicina românească în domeniul senescenței (Foto 4).

Foto 4. Primirea dr. Ana Aslan ca director al Institutului de Geriatrie din București

Din anul 1952 și până în 1986, desfășoară o activitate intensă în domeniul atât de complicat și controversat al **geriatriei și gerontologiei**. Această activitate a fost exact ca o „muncă de Sisif”, neprecupețind în niciun fel de efort, pentru descoperirea și aprofundarea tuturor secretelor modificărilor biochimice și, mai ales, problemelor terapeutice la persoanele peste 65 de ani.

Este relevantă definiția acad. Constantin Bălăceanu Stolnici în lucrarea *Antropologie și geriatrie* (1980) despre lucrările esențiale ale dr. Ana Aslan care, alături de acad. Constantin I. Parhon, avea o poziție optimistă în domeniul gerontologiei. Mai mult, realizează o nouă entitate „**gerontoprofilaxia**”, element inovator în această disciplină.

Profesor Doctor Ana Aslan

Activitatea medicală și de cercetare

Entuziasmul dr. Ana Aslan este total, căutând soluții noi de investigare, aprofundare, tratare a afecțiunilor persoanelor în vârstă.

Vom menționa cuvintele personale ale prof. dr. Ana Aslan: „Foloseam deja procaina în afecțiunile circulației periferice și în arterite. Însă posibilitatea de a o utiliza în afecțiunile reumatice mă obseda de multă vreme. I-am cerut permisiunea unui tânăr, pe care-l tratam, de a-i administra 10cc soluție procaină 1% în artera femurală. După câteva minute, bolnavul a putut îndoi piciorul. Am continuat să-i administrez procaină, iar după câteva zile a putut părăsi spitalul”, povestea prof. dr. Ana Aslan despre începuturile cercetării efectelor procainei, substanța activă din Gerovital H3 (1952).

Lucrările domniei-sale sunt multiple, dintre care menționăm: *Novocaina, factor de antiîncărunțire* (1953) și *Novocaina; factor eutrofic și întineritor în tratamentul profilactic și curativ al bătrâneții* (1954), amândouă publicate împreună cu acad. Constantin I. Parhon în Buletinul de științe al Academiei Române.

Ulterior, aprofundarea procainei ca element în afecțiunile distrofice ale senescenței duce la publicarea în Editura Academiei Republicii Populare Române a lucrării emblematică *Novocaina - factor eutrofic și întineritor* (1955). Despre procaină s-au scris multiple articole, unele chiar cu tentă de contestare: *Clinical Trial of Procaine Hydrochloride* (Hirsh I. A., 1961), *Procaine (Novocain) Treatment of Patients with Senile and Arteriosclerotic Brain Disease* (Kral V.A. et al., 1962) etc. Cu toate aceste critici, denigrări, uneori tendențioase – mai ales că Ana Aslan provenea dintr-o țară comunistă – tratamentul cu Gerovital a reprezentat o speranță, un „**anti-aging wonder**”... Certificatul de autor original este acordat în 28 iulie 1958 pentru „Preparat de procaină pentru tratamentul fenomenelor de îmbătrânire și al altor boli trofice” (Foto 5).

Foto 5. Certificat de autor original

Foto 6. Institutul de Geriatrie și Gerontologie Otopeni, 1974

Datele domniei-sale sunt adunate pe un număr important de studii pe animale, în cadrul Institutului de Geriatrie, au dovedit în mod clar prelungirea și îmbunătățirea calității vieții în 18-21% din experimente cu preparatul Gerovital.

Prof. dr. Ana Aslan a extins acest preparat, Gerovital H3, aprobat prin Ministerul Sănătății (1957), printr-un studiu extrem de minuțios la 7600 de pacienți, obținând rezultate edificatoare, care au fost publicate în revistele de specialitate, atât în țară, cât și în străinătate.

Aceste activități prodigioase de cercetare, experimentare și studiu clinic exhaustiv s-au făcut în Institutul de Geriatrie și Gerontologie, inițial din București. Ulterior, s-a deschis o nouă locație predominant terapeutică, complementară la Otopeni a Institutului de Geriatrie și Gerontologie (1974) (Foto 6).

În cea de-a doua locație prof. dr. Ana Aslan reușește, cu colectivul domniei-sale, să trateze un **număr important de personalități**, atât din țară, cât și din străinătate.

Numele domniei-sale este pe buzele și în gândul tuturor persoanelor peste 65 de ani, care au în față o speranță de calitate a vieții și de longevitate pe care această doamnă profesor din România le poate oferi. Menționăm câteva dintre aceste personalități artistice Ymma Sumak,

Salvador Dali, cinematografe Marlene Dietrich, Charlie Chaplin, politice Pablo Neruda, Aristotel Onassis, Jacqueline Kennedy, Indira Gandhi, Charles de Gaulle care au pășit pragul Institutului de Geriatrie și Gerontologie, condus de Ana Aslan, în perioada 1974-1988.

Ulterior, 11 departamente de geriatrie se dezvoltă în întreaga țară (Mamaia, Eforie Nord, Mangalia, Sinaia, Băile Felix etc), sub conducerea preceptelor și direcției de coordonare din partea Institutului de Geriatrie din București și, în mod direct, din partea prof. Ana Aslan. Mai mult, Ana Aslan împreună cu farmacist Elena Polovrageanu au realizat un produs nou, **Aslavital**, recunoscut și introdus pe scară industrială, în 1980.

Personalitatea academică a prof. Ana Aslan este completată prin fondarea „Jurnalului Român de Gerontologie și Geriatrie” (1980) (Foto 7). În această publicație internațională apare lucrarea excepțională despre Gerovital: *Tehnicile și efectele tratamentului Gerovital H3 după 34 ani de folosire*. Multiplele publicații sunt realizate prin importante articole de recunoaștere internațională.

Din nefericire, o boală necruțătoare o obligă să-și reducă activitatea științifică în ultimii ani și să ne părăsească în 1988.

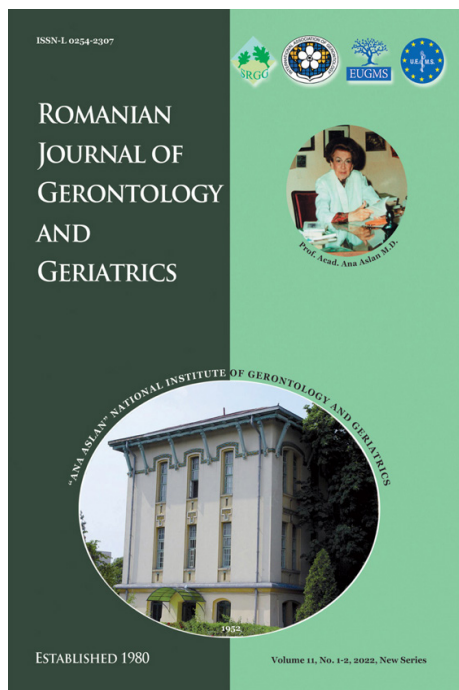

Foto 7. Jurnalul Român de Gerontologie și Geriatrie

Ana Aslan, recunoaștere internațională

Academician Ana Aslan este recunoscută în toată lumea ca un pionier în deschiderea și aprofundarea disciplinei atât de spinoase și controversate a gerontologiei. Acest pionier a fost neobosit, reușind împotriva tuturor obstacolelor să deschidă noi și noi ferestre și drumuri pentru relevarea unor tratamente și prevenire la persoanele cu peste 65 de ani. Această activitate a fost recunoscută, atât în țară, cât și în străinătate.

Domnia-sa s-a distins prin remarcabile reușite, motiv pentru care în 1974 a fost numită membru corespondent al Academiei Române. De asemenea, a primit distincțiile majore „Cavaler al Ordinului de Malta” și „Les Palmes Academiques” (Ambasada Franceză). În 1979, la Caracas (Venezuela), este decorată în mod omagial cu „Medalia Congresului de Gerontologie”.

În 1982, la Geneva, ca o supremă recunoaștere a activității științifice și terapeutice, acad. Ana Aslan primește premiul și medalia „Léon Bernard” decernate cu excepțională recunoaștere de către Organizația Mondială a Sănătății.

Ana Aslan reprezintă ambasadorul României în 80 de țări în care a fost invitată, apreciată și aplaudată. România împreună cu academician

Ana Aslan erau recunoscute în întreaga lume, ca ambasador de știință și de aprofundare a unei discipline atât de dificile, geriatria și gerontologia.

Concluzii

Este greu să sintetizezi o asemenea personalitate exhaustivă pe toate domeniile: științifice, experimentale, terapeutice și de prevenție în domeniul senescenței. În final dorim să prezentăm cuvintele celebre ale dr. Ana Aslan, care o caracterizează perfect: „Să dăm viață anilor și ani vieții”.

„Este foarte greu să convingi un om la treizeci de ani, care se prezintă bine și are în fața lui decenii de trăit, să-și ia măsuri de prevenire pentru ca bătrânețea lui să fie lungă și de calitate”.

De altfel, testamentul Anei Aslan este revelator în domeniul dur, dificil, al medicinei, la persoanele în senescență, peste 65 de ani: „Mă gândesc la cei ce vor veni după mine în acest institut. Aș dori să le las moștenire această pasiune care m-a animat, de-a lungul existenței. Aș dori să poată păstra amintirea strădaniei mele pentru a ușura suferința bătrânilor și a le dăruia puțină speranță”.

Nouă, urmașilor, ne revine sarcina să continuăm activitatea, să deschidem noi orizonturi științifice, dar să ne ridicăm și în picioare, să o aplaudăm și să fim mândri că această țară, bătută de vânturi, poate produce asemenea personalități.

Vivat, Crescat, Floreat!

Bibliografie:

- 1 Aslan, Ana. *Antropologie și Geriatrie*. București, Editura Academiei Române, 1980.
- 2 Aslan, Ana. *Pagini din istoria gerontologiei și geriatriei românești*. București, Editura Viața Medicală Românească, 1983.
- 3 Dumitru, Mircea. *Ana Aslan: Mit și realitate*. București, Editura Medicală, 1990.
- 4 Arseni, Gh. *Neurogeriatrie: Probleme de diagnostic și tratament*. București, Editura Medicală, 1975.

Ana Aslan – „doamna de fier” a medicinei românești*

Diana Loreta Păun**

Stimate doamne și domni,
Distinși colegi și invitați,

Este o mare onoare și bucurie să fiu prezentă astăzi, în cadrul acestei sesiuni omagiale dedicate celebrării a 50 de ani de la dobândirea calității de membru al Academiei Române de către remarcabila doamnă academician Ana Aslan. Astăzi, ne reunim pentru a evidenția nu doar extraordinara sa activitate în domeniul medicinei, ci și impactul său semnificativ asupra științei și chiar a omenirii.

Nu cred că ar fi o exagerare să spunem că Ana Aslan a fost „doamna de fier” a medicinei românești și că, la fel ca Margaret Thatcher, a demonstrat că acțiunea fermă poate fi completată de tact și delicatețe. Deși a fost un veritabil om de știință, declarațiile ei din timpul vieții trădau o sensibilitate umanistă în felul în care se raporta la misiunea gerontologiei: „Acesta este scopul gerontologiei,” spunea ea, „prelungirea duratei de viață și, în același timp, prelungirea activității, să adaugi ani vieții și viață anilor.” Prin institutul dezvoltat, ea a lansat o veritabilă revoluție socială, o transformare de mentalitate de care poate populațiile altor state nu erau atât de străine, dar care era, cu siguranță, complet nouă pentru români. Pentru Ana Aslan, omul era scop și nu mijloc. Marile sale descoperiri au pornit de la o autentică dorință de a vindeca, dorință care ar trebui să fie comună tuturor celor care practică medicina sau fac cercetări în acest spațiu.

La fel, nu cred că este întâmplător că o femeie a fost cea care a descoperit aceste noi valențe ale tratamentului cu procaină, vitamina H3 și a inovat în tratamentele de gerontologie, căci sunt deja numeroase studii care confirmă faptul că sarcina îngrijirii bătrânilor, domestic sau în centre specia-

lizate, cade cu precădere pe umerii femeilor. Subliniez intenționat această dualitate a Anei Aslan, o minte scilpitoare și o inimă de femeie, pentru că, pe cât de excepțională a fost în epoca ei, pe atât de relevantă continuă să fie. Decalajul participării femeilor în profesii din domeniile știință, tehnologie, inginerie, matematică și medicină – ȘTIM sau STEM, cum mai sunt cunoscute – continuă să ne priveze de contribuția altor femei la fel de remarcabile. Sunt convinsă că numele prof. dr. Ana Aslan va dăinui, dar îmi doresc ca, pe lângă o zi națională sau alte simpozioane sau conferințe cum este cea de azi, să avem, de fapt, dialoguri de substanță despre ce a făcut posibilă ascensiunea ei și cum putem ajuta și alte tinere să atingă același nivel de performanță. Nativ, Ana Aslan a fost curioasă și ambițioasă, a explorat mai multe subdomenii ale medicinei, lucrând cu mari doctori ai epocii, neurologi, endocrinologi, ea însăși fiind specializată în domeniul cardiologiei și dezvoltând o viziune holistă asupra procesului de îmbătrânire. Pe lângă asta, însă, trebuie punctat că a avut mentori admirabili, ca neurologul Gheorghe Marinescu și, mai târziu, reputatul endocrinolog C.I. Parhon care, identificând potențialul ei de cercetător, i-au facilitat continuarea cercetărilor într-un cămin de bătrâni. Pentru cei care activează în alte domenii, poate părea un parcurs relativ lin, pentru noi, specialiștii în sănătate, acestea par niște salturi gigantice. Dar această flexibilitate a fost o precondiție critică pentru dobândirea înțelegerii unice a fenomenului îmbătrânirii.

Astăzi, vorbim de o veritabilă școală de gândire marca „Ana Aslan” în interiorul medicinei românești, una deosebit de actuală. Dacă Ana Aslan

*Alocuțiune susținută la manifestarea „Aniversare UNESCO. Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română” (12 iunie 2024, Aula Academiei Române)

** Consilier prezidențial, Administrația Prezidențială

și-a închinat existența cercetării, este de datoria noastră să promovăm „patrimoniul științific” moștenit și să îl celebrăm prin dinamizarea cercetărilor în gerontologie, în onoarea și spiritul de pionierat reprezentat de Ana Aslan. Să ne alăturăm eforturilor internaționale de a descoperi noi metode și tratamente care să îmbunătățească viața persoanelor în vârstă și să colaborăm cu toți actorii interesați pentru a implementa terapiile existente deja în domeniu.

Ana Aslan a demonstrat, cu rigorile științei, ceva ce alții intuiau, la nivel practic: că poți fi tânăr la 70 de ani, dar și bătrân la 40 de ani. Studiile ei și cele de mai târziu au întărit ideea că longevitatea adevărată este una activă, iar aceasta nu poate fi atinsă doar prin efortul individual al doctorului sau al pacientului, ci printr-o colaborare strânsă cu statul și societatea. Îmbătrânirea activă, despre care vorbea Ana Aslan acum 50 de ani, și încă vorbesc studii, rapoarte sau documente de politici publice este posibilă, dar nu poate reuși decât dacă devine obiectivul unei societăți, al unui stat. Unele remedii nu pot fi prescrise pentru a fi administrate acasă, așa cum unele activități sunt imposibile în izolare, în perimetrul locuinței personale. Avem datoria să

construim noi aranjamente sociale care să permită participarea seniorilor. Munca remarcabilă a Anei Aslan pentru a asigura un viitor mai sănătos și mai demn pentru toți merită să fie cinstită prin acțiuni remarcabile.

Vă mulțumesc pentru oportunitatea de a-i aduce și eu un omagiu acestei mari cercetătoare române și de a transmite un semnal: că avem nevoie, în medicina românească, de noi femei la fel de impresionante, că le așteptăm cu brațele deschise, și că nu ne-am încheiat „socotelile” cu gerontologia în România, ba, mai mult, că Ana Aslan a deschis larg ușile spre acest univers și acum suntem așteptați să facem pași la fel de triumfali.

În spiritul valorilor UNESCO, al priorităților UNESCO de promovare a păcii, securității și cooperării internaționale prin educație, știință și cultură și al moștenirii Anei Aslan, trebuie să rămânem dedicați promovării cunoașterii și inovației, asigurându-ne că acestea sunt accesibile tuturor, indiferent de naționalitate, gen sau statut social. Este esențial să continuăm să sprijinim și să investim în educație și cercetare, recunoscând că acestea sunt pilonii progresului și ai dezvoltării durabile.

Moment omagial Ana Aslan*

Viorel Jinga**

Domnule președinte al Academiei Române,
Doamnă ministru al Educației,
Domnilor și doamnelor academicieni,
Distinși invitați,
Excelențele Voastre,

Mă simt extrem de onorat să fiu prezent în mijlocul dumneavoastră și cu această ocazie deosebită unde, cu sprijinul Academiei Române și al Secretariatului Comisiei Naționale pentru UNESCO, redeschidem împreună o pagină de aur din istoria medicinei românești care, prin această sesiune omagială, **ne arată încă o dată** strălucirea genialității omului, medicului, savantului și academicianului Ana Aslan.

Când spunem UNESCO, spunem Excelență în Educație, în Știință și în Cultură, iar când această inegalabilă Organizație a Națiunilor Unite a decis punerea **în calendarul său aniversar din acest an, a personalității remarcabile a academicianului Ana Aslan**, descoperim meritocrația într-o nouă recunoaștere internațională a valorii și a performanței academice românești din perspectiva cercetării științifice medicale, a educației și a culturii naționale.

Aceste trei coordonate esențiale dezvoltării umanității, cu permisiunea dumneavoastră, le voi înscrie și de această dată în marele vis al savantului Ana Aslan, acela de a transpune în realitate din punct de vedere științific ideea de tinerețe fără bătrânețe, pentru care marele nostru savant și-a dedicat întreaga sa viață.

Iar atunci când discutăm despre Ana Aslan, discutăm despre România așezată pe harta distincției a valorilor mondiale, discutăm despre genialitate, despre esența vieții prin cunoaștere și despre profunzimea trecerii noastre prin timp.

Un timp care astăzi numără 50 de ani de la accederea savantului Ana Aslan în cel mai important for de **știință și de cultură al poporului nostru, Academia Română, acest templu al cunoașterii desăvârșite în care se va oglindi mereu întreaga ființă românească ale cărei genialități** va duce mereu în Excelsior performanța academică.

Așa cum bine știm academicianul Ana Aslan este una dintre cele mai remarcabile figuri din medicina românească și mondială, recunoscută pentru contribuțiile sale inovatoare în gerontologie și geriatrie care au condus la dezvoltarea unor terapii revoluționare pentru secolul XX, terapii care continuă să-și producă efectul benefic și în acest început de mileniu trei.

Fie că discutăm despre celebrul Gerovital H3, despre Aslavital sau despre tehnici moderne de tratament dezvoltate în primul Institut de Geriatrie și Gerontologie din România, dar și din lume, și care din anul 1992 poartă numele savantului, conceptul Anei Aslan privind profilaxia îmbătrânirii **și rezultatele sale revoluționare au făcut din țara noastră un pol de atracție medicală pentru întreaga lume.**

Mai mult, putem aminti o serie largă de celebrități ale secolului trecut care au ales să devină pacienți ai marelui nostru medic, dar mă

*Alocuțiune susținută la manifestarea „Aniversare UNESCO. Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română” (12 iunie 2024, Aula Academiei Române)

**Rectorul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, București

---

opresc doar la câteva dintre acestea, printre care se numără Salvador Dali, Charlie Chaplin, Pablo Neruda, Aristotel Onassis, Jacqueline Kennedy, Indira Gandhi, Marlene Dietrich sau Charles de Gaulle.

Iar iubirea academicianului Ana Aslan față de medicină, de cercetarea științifică medicală, dar mai ales față de pacienții săi a fost nu doar un catalizator al sănătății fizice, ci, putem spune, și unul al însănătoșirii economice a țării.

Pentru că, dincolo de vânzările explozive în întreaga lume ale produselor sale farmaceutice, o altă contribuție substanțială financiară a fost generată de turismul medical, context în care 10% din numărul străinilor ce ne vizitau țara în perioada 1975-1989 aveau ca scop principal efectuarea terapierilor revoluționare ale Anei Aslan.

Așadar, contribuțiile academicianului au depășit **în timp și spațiu** granițele medicinei,

aducându-ne tuturor multiple beneficii și cred că **încununarea eforturilor sale extraordinare se regăsește cu prisosință și astăzi, în această sesiune omagială** prin care spiritul său veșnic tânăr ne amintește ceea ce spunea, probabil și de la această tribună, în urmă cu jumătate de secol, citez:

„Să fii veșnic tânăr nu înseamnă să ai 20 de ani, înseamnă să fii optimist, să te simți bine, să ai un ideal în viață pentru care să lupți și pe care să îl cucerești!”

Cu siguranță că medicina universală a fost cucerită demult de genialitatea academicianului Ana Aslan, nouă rămânându-ne obligația și datoria fermă de dascăli de a-i duce cât mai departe vasta operă, pentru ca, într-o zi, viitoarele generații de studenți să-i poată împlini savantului marele său vis, transformând în realitate tinerețea fără bătrânețe.

Ana Aslan – personalitate-reper pentru diplomația științifică românească și mondială*

Janina Sitaru**

Distinși invitați,

Sunt deosebit de onorată să reprezint Ministerul Afacerilor Externe cu prilejul omagierii unei personalități-reper pentru diplomația științifică românească și mondială și mă bucură faptul că avem astăzi în sală și în mediul online inclusiv reprezentanți ai Școlilor Asociate pentru UNESCO din România, parte a unei rețele globale ce cuprinde peste 12.000 de instituții și unități de învățământ din 182 de țări.

Înscrierea numelui doamnei academician Ana Aslan în Calendarul Aniversar UNESCO pe anul 2024, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la alegerea sa ca membru al Academiei Române, prezintă mai multe valențe simbolice.

Impactul operei și activității Anei Aslan la nivel mondial a fost uriaș. Rezultatele obținute în profilaxia și terapia vârstei a treia, problemele pe care această perioadă a vieții le ridică au fost – prin demersurile sale – aduse în atenția lumii medicale și a opiniei publice internaționale. „*Numele Anei Aslan este atât de cunoscut încât el intră pe mai multe meridiane în fondul principal de cuvinte*”, scria, în 1980, publicația „Viața Studentească”. Printre personalitățile pe care le-a tratat se numără Salvador Dalí, Charlie Chaplin, Kirk Douglas, Aristotel Onassis, Jacqueline Kennedy, Charles de Gaulle, Indira Gandhi, Marlene Dietrich sau Claudia Cardinale.

Ana Aslan s-a numărat printre primele personalități științifice care au sesizat profilarea „*erei vârstei a treia*”. Membră în Biroul Executiv al Asociației Internaționale de Gerontologie, a înființat în anul 1959 Societatea Română de Gerontologie

și Geriatrie, al cărei președinte a fost până la sfârșitul vieții. În 1974, a început demersurile pe lângă Organizația Națiunilor Unite, în vederea organizării unei Sesiuni Extraordinare pentru Vârsta a Treia. Ca urmare, în anul 1982, sub deviza „*Să dăm viață anilor*” avea loc la Viena Adunarea Mondială pentru Vârsta a Treia, organizată sub auspiciile Națiunilor Unite.

Prin gândirea, opera și activitatea sa, Ana Aslan a întreprins un pionierat în ceea ce numim *diplomație științifică*.

Nu numai prin ideile transmise, dar și prin larga rețea de contacte – în rândurile pacienților, dar și ale comunității științifice internaționale – în ciuda obstacolelor din ce în ce mai mari pe care i le ridica regimul comunist, Ana Aslan a anticipat strălucit rolul științei și al colaborărilor științifice în planul relațiilor internaționale, așa cum, în ultimele decenii contemporane nouă, știința a căpătat un rol din ce în ce mai important în perioadele de criză.

Însăși natura specializării Anei Aslan a determinat o altă trăsătură de pionierat a gândirii și activității sale: rolul preventiv al medicinei. „*Longevitatea activă*” a devenit scopul unui concept inovator, principiul pe care și-a clădit cariera: „*Să dăm viață anilor și ani vieții!*”.

Totodată, Ana Aslan a dovedit cât de important este ca un om de știință să fie și *proactiv*, cu toate că, în plan personal, acest rol asumat i-a adus multe neajunsuri, iar, în cele din urmă, a contribuit la un sfârșit departe de recunoștința și omagiul ce i s-ar fi cuvenit. Cu atât mai mult, pentru diplomația română reprezintă astăzi o datorie de onoare

*Alocuțiune susținută la manifestarea „Aniversare UNESCO. Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română” (12 iunie 2024, Aula Academiei Române)

**Secretar de stat, Ministerul Afacerilor Externe

readucerea în prim-plan a numelui Anei Aslan, a contribuției sale la știință, medicină, profilaxia și gerontologia mondială.

Distins auditoriu,

„*Îți doresc să împrăștii tinerețea în țară și pe tot pământul!*”, i-a transmis Anei Aslan mentorul său, Constantin Parhon.

Dimensiunea socială a operei sale științifice i-a adus Anei Aslan Premiul Léon Bernard pentru medicină socială, conferit de Organizația Mondială a Sănătății în 1982. În discursul său, laureata afirma atunci că „*în orice moment al proiectării gândirii noastre în viitor, trebuie să respectăm și să iubim pe cei care au creat prezentul*”.

Ana Aslan este și un exemplu strălucit al rolului inovator pe care femeile românce l-au avut în diferite domenii de activitate în secolul al XX-lea. De altfel, tot în Calendarul aniversărilor UNESCO din acest an se află înscris și numele Elenei Văcărescu, pionieră a diplomației feminine, cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la naștere. Să nu uităm că Ana Aslan a fost martoră activă la cele două conflagrații mondiale, iar în 1952 a devenit directorul noului Institut de Geriatrie, primul de acest gen din lume.

Recuperarea gândirii științifice și a activității sărbătoritei de astăzi poate reprezenta un impuls important pentru noile generații de a cunoaște mai bine și alte nume feminine din istoria științei în România, precum Sofia Ionescu-Ogrezeanu, prima femeie neurochirurg din țara noastră, Aurora Gruescu, considerată prima femeie inginer silvicultor, Elisa Leonida Zamfirescu, prima femeie inginer din România, Silvia Creangă, prima româncă doctor în matematică, Hermina Kaminski, prima româncă doctor în medicină, sau Virginia Andreescu-Haret, prima femeie arhitect din România și, totodată, prima femeie din lume care a ajuns la gradul de arhitect inspector general.

Doamnelor și domnilor,

Reprezentând Ministerul Afacerilor Externe, îmi face o deosebită plăcere să amintesc faptul că unele dintre cele mai emoționante mărturii despre omul și savantul Ana Aslan le aflăm din discuțiile pe care *Profesoara* – cum i se spunea, cu afecțiune și respect – le-a avut cu marele diplomat Valentin Lipatti, reprezentant al României la UNESCO în perioada 1965-1972 și conducător al delegației României la Conferința de Securitate și Cooperare de la Helsinki și Geneva în perioada 1972-1977.

„*Ceea ce izbea în primul rând la Ana Aslan era o extraordinară vitalitate, care puneă parcă și mai bine în lumină inteligența și caracterul său voluntar. De-a lungul unei cariere în care fusese nevoită să facă față adesea suspiciunilor și adversității unor colegi eminenți, Ana Aslan nu a preocupat nici un efort pentru a-și valorifica descoperirile științifice și a le pune la îndemâna pacienților ei. Avea, ca toți marii medici, vocația apostolatu-lui, fără de care un slujitor al lui Hipocrate nu înseamnă mai nimic*”, își amintea marele diplomat.

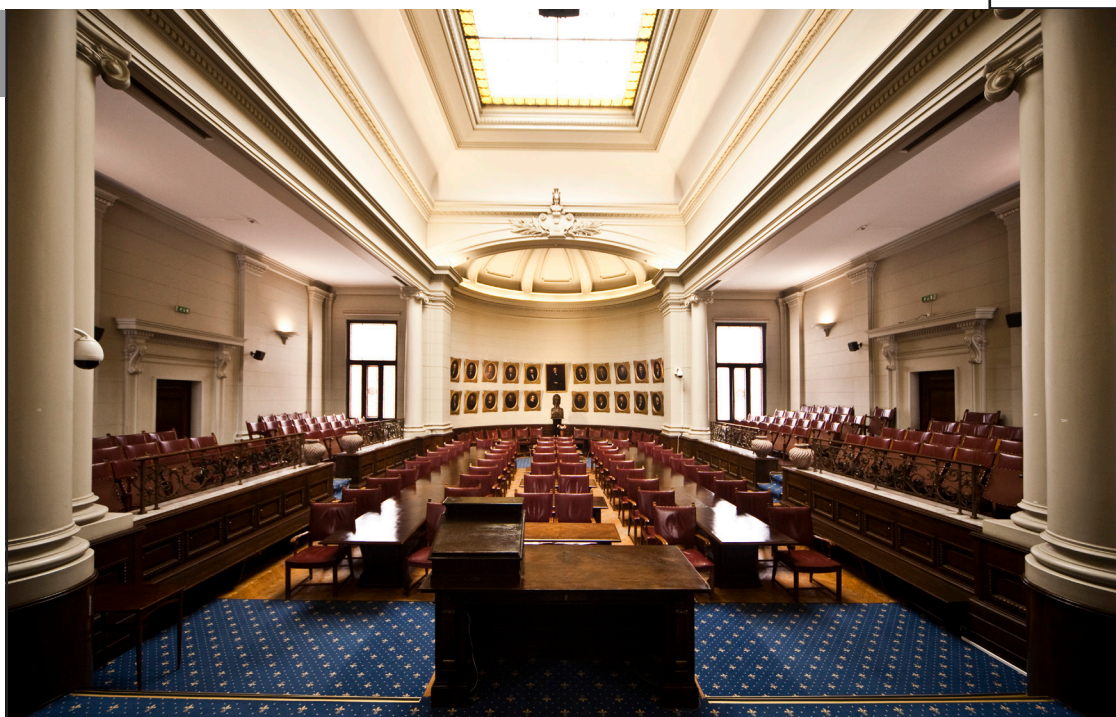
Sunt convinsă că tinerele generații, beneficiind de noile descoperiri în domeniul științei și medicinei, vor cunoaște și aprecia la justa sa valoare rolul de pionierat al operei și activității Anei Aslan. „*Să nu uite nicio clipă tinerii că certificatele valoroase ale progresului n-au fost semnate de oameni conservatori și comozi, ci de oameni energici, oameni cu idei, oameni pasionați*”, după cum spunea chiar ea.

Exprim pe această cale și disponibilitatea Ministerului Afacerilor Externe, a misiunilor noastre diplomatice, de a găsi, împreună cu Academia Română și Comisia Națională pentru UNESCO, cele mai potrivite oportunități și mijloace de a promova excepționala contribuție a personalității omagiate de noi astăzi.

Vă mulțumesc pentru atenție!

Conferințele Academiei Române

ACADEMICA 2024

Vasile Pârvan – profilul unui savant scriitor sau poezia memoriei (IV)

Liviu Franga*

5. Rosalia. Au căzut pentru libertate. Un cântec de jale și un cântec de biruință. II. Επιδικίον. B. Ziua a doua: Πάντα νενικήκamen

„Camarazi eroi, reîntorși din moarte, întonați imnul eroilor, biruitori prin moarte. Cântați imnul, eternei lor liniști, somnului lor senin. Cântați biruința jertfei lor sfinte, cântați bucuria zilelor de azi. În adânc de codri, la maluri de ape, moare astăzi jalea, unui neam întreg.” (p. 157)

Anticipată de o serie de pasaje precedente, tonalitatea lirică a textului celui mai tipic și amplu dintre memorialele volumului începe, din acest moment, să se afirme cu pregnanță. Periodic și, așa spune, programatic, scriitorul recurge la apostrofa directă, modalitate percutantă, de sorginte oratorico-retorică, de cooptare a lectorului (ca destinatar esențial al textului-mesaj) la actualitatea referințelor textului.

Notița plasată de autor în josul paginii care conține dedicația latină a primei părți a *Rosaliiilor* (este vorba de p. 97, nenumerotată) precizează **că memorialul reprezintă forma scrisă a unui discurs rostit, în ambientul universitar corespunzător, în fața studenților de la Facultatea bucureșteană de Litere și Filosofie, „în ziua de VII/XX noemvrie MCMXVIII la re-deschiderea cursurilor de istorie antică”, cu doar cel mult trei săptămâni înainte de 1 Decembrie 1918. Eminamente omagial și comemorativ, textul global al *Rosaliiilor* își vădește, explicit, caracterul ultim și fundamental, acela de a avea un sens anticipativ, chiar profetic prin a doua sa parte („un cântec de biruință”).**

Cei din urmă interlocutori lirici, după suita apostrofelor către adversari (începând cu p. 154), sunt „camarazi[i] eroi”, cei care trebuie să intoneze ei înșiși, „reîntorși [fiind] din moarte”, „imnul eroilor biruitori”, deci „cântec[ul] de biruință”, după cum apare formularea lui Pârvan chiar în subtitlul general al *Rosaliiilor* (p. 93). Or, acest „cântec” nu este altceva decât, într-adevăr, un „imn”, respectiv o „laudă” închinată „martirilor”, „vitejilor” care, prin „jertfa lor sfântă” – și numai prin această supremă dăruire de sine, cathartică, o condiție *sine qua non* –, au putut aduce „bucuria zilelor de azi”, adică salvarea și „libertatea de azi”. *Rosalia A.* și *B.* se încheie apoteotic. Este o apoteoză nu a „dansului”, ca în celebra *Simfonie a VII-a* beethoveniană, ci una a lirismului pur, a celor două sentimente definitiv și peremptoriu lirice – gloria și bucuria (a se vedea o altă culme beethoveniană, *Simfonia a IX-a*, supranumită, pornind de la textul lui Friedrich Schiller, *Oda Bucuriei*) –, sentimente îngemănate: o dublă, nouă apoteoză, și a gloriei, și a bucuriei.

Putem proba caracterul eminent liric al acestei *code* – pentru a păstra terminologia muzicală în care am plasat interpretarea finalului textului pârvanian, în deplină conformitate cu atmosfera și tonalitatea lui simultan poetică și muzicală – și pe următoarea cale.

În debutul acestei secvențe ultime, scriitorul introduce, după suita formată din cele trei imperative („întonați” /.../ „cântați” /.../ „cântați”), un autentic insert liric. El pare o succesiune de părți de propoziție – căci este o propoziție – așezate într-o banală contiguitate prozastică. Să facem, însă, un mic exercițiu de fantazare poetică și să reaşezăm propoziția în manieră lirică, versificată,

*Prof. dr. habil. em., Universitatea din București

adică ritmică (fie și neritmată). Vom obține următoarea bijuterie poetică, alcătuită din patru versuri foarte scurte, cu ritm mixt (preponderent trohaic, al doilea iambic), amintind atât de poezia noastră populară, cât și de capodopere ale poeziei culte inspirate de cea populară:

*În adânc de codri,
moare astăzi jalea
la maluri de ape,
unui neam întreg.*

Și, apoi, să comparăm insertul liric de mai sus cu, de pildă, faimoasele stanțe eminesciene:

*La mijloc de codru des
Din huceag de aluniș
Toate păsările ies,
La voiosul luminiș.
(La mijloc de codru...)*

sau:
*Peste vârfuri trece lună,
Dintre ramuri de arin
Codru-și bate frunza lin,
Melancolic codrul sună.
(Peste vârfuri)*

Să observăm, în treacăt, intrând în laboratorul stilului pârvanian, și alte tehnici specifice registrelor pur poetice:

- cadența poetico-melodică a repetiției ca *leit-motiv* (a se vedea și multe alte locuri similare, dintre care amintim doar repetiția întâlnită la p. 107): „din **moarte** /.../ prin **moarte**”; „(întonați) **imnul** /.../ (cântați) **imnul**”; „**cântați** (imnul) /.../ **cântați** (biruința) /.../ **cântați** (bucuria)”;

- chiasmul (schema fiind **A-B-B-A** sau **AB** || **BA**, procedeu denumit și simetria în oglindă): „eternei (**A**) lor liniști (**B**), somnului (**B**) lor senin (**A**)”

- simetria (după schema **A-B-C** || **A-B-C**): „biruința (**A**) jertfei lor (**B**) sfinte (**C**) /.../ bucuria (**A**) zilelor (**B**) de azi (**C**)”

6. Parentalia. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri dela moarte (fragment 1)

„Astfel lupta cea mare a geniului Daciei cu geniul Romei, a rămas ca un simbol sacru pentru

toate luptele popoarelor viitoare. Din marea lor ură s-a născut marea iubire.

Cântă, Euterpe, cântecul Daciei.

<< Dacia, fecioara, turbura liniștea ta, divine Romule. Frumoasă și crudă, ea pustia, ca arșița verii, cu navele de foc și jale, țara ta. Așa era menirea fecioarei sălbatece: să facă gol, să aprinză flăcări, să samene spaimă în jurul ei. Lumina ta, puterea ta, frumusețea ta, o trăgeau spre tine, Romule; dar sălbateca ei libertate, de Diana, o mâna înapoi în pădurile ei nepătrunse, când tu, din liniștea ta turburată, întindeai brațul spre dânsa. Ci sufletul tău se aprinse odată și el, de ispitirile crudei fecioare. Și ai vrut s-o cuprinzi. Cu tăria Atalantei zâna neapropiată te-a aruncat la pământ însângerat de răni. Tu n-o iubeai tare și n-ai putut-o frânge.

<<Și atunci Aphrodite, cu zâmbet de glumă ucigașă, a poruncit lui Eros să te săgète. Ardea sufletul tău ca soarele în ameză. Ai prins-o, ai luptat, te-ai rănit și ai rănit-o, v-ați privit lung, dușmani de moarte, ai sărutat-o și – n-ai cuprins-o. De focul rușinei că ai biruit-o, de ura puterii de a-i frânt-o, de flacăra mâniei că ai sărutat-o, s-a pregătit să teucidă. Și Aphrodite zâmbea divin: cum ar putea doi zei să se ucidă, decât iubind. Și tu, nebiruitule, ai biruit-o. Îmbrățișarea ta era dogoritoare de toată văpaia verilor aprinse, sărutarea ta era dulce de toată melodia cântecelor tale italice, cuvântul tău era blând de întreaga mângâiere a iernilor tale calde, ochii tăi erau luminoși de tot seninul mărilor tale clare. Și fecioara care te urâse cum nu te mai urâse încă nici om nici zeu, te-a iubit cum nu te mai iubise nici-o femeie. Ea se făcu tu însuși și copiilor ei, ea singură dintre femeile iubite de tine, le dădu numele tău. Și ei luptară și muriră, din veac în veac păstrându-ți: numele tău, chipul tău, gândul tău, glasul tău, lumina ta, gloria ta.

<<Dacie, Romule,
<<Mărire vouă. >>” (pp. 182-183)

Cea de-a treia invocație din totalul de cinci pe care le cunoaște memorialul închinat lui Traianus se îndreaptă acum – în continuarea primelor două invocații din memorial și a tradiției epico-lirice antice extrem de bogate, reînviată aici de Vasile Pârvan cu harul scriitorului autentic, profund cunoscător al tiparelor literelor clasice, greco-latine, readuse la viața literaturii veacului

nostru contemporan – spre o altă Muză: Euterpe, inspiratoarea poeziei celei mai deschise spre modernitate a Antichității, și anume cea lirică.

Așa cum procedase și în cazul primelor două invocații, către Clio și, respectiv, Melpomene, poetul ascuns în istoric narează, într-o manieră pur lirică (așadar, recurgând la registrul simbolurilor mitice), înfruntarea de acum două milenii dintre fecioara Dacia și impetuosul viitor zeu Romulus (asociat și el invocației: „divine Romule”). Imnul unirii finale a Daciei cu fiul de zeu Romulus transfigurează, în rânduri de egală intensitate emoțională cu versurile unui poem propriu-zis, gesta biruinței în doi timpi a lui Traianus, urmașul lui Romulus (părintele neamului romanilor) și viitorul părinte al românilor încă nenăscuți în istorie, asupra sălbatei fecioare de dincolo de Dunăre. Poetul din istoric vede cum povestea de ură și sânge s-a preschimbat într-una de iubire și zămislire („Din marea lor ură s-a născut marea iubire”).

În viziunea poematice-mitologică a lui Vasile Pârvan, etnogeneza românească s-a petrecut, prin voința divină a destinului, consumându-se aidoma unei iubiri între doi zei întemeietori. Bardul epico-liric al viitoarei nașteri de pe meleagurile Danubiului are în minte tipare poematice similare, memorabile și paradigmatic, precum, în primul rând, faimoasa invocație către zeița întemeietoare Venus din debutul poemului lucrețian al naturii (*De rerum natura* I, 1-40). Finalul acestei inserții pur lirice, cu reinvocarea celor doi protagoniști în manieră versificată ritmată („Dacie, Romule”: un dublu dactil; „Mărire vouă”: o tripodie iambică catalectică), anticipează finalul – ultimele cuvinte ale – memorialului, identic funcțional și formal („Soare, / Mărire țiel!”, p. 193, așa cum vom vedea în ultimul fragment, nr. 8).

7. Parentalia. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri dela moarte (fragment 2)

„Când adâncile neguri ale pământului, care fierbea încă în haosul focului, au început să se ridice, când raza luminei a început să pătrunde către imensele ape, când marile oceane mereu frământate de furtuni s-au luminat de soare, marea a văzut în țării cerul. Și lumina a străbătut-o ca un fior al vieții și cerul s-a oglindit în clara ei față, și întreaga podoabă și întreaga adâncime a boltei însoțite, ori înstelate, s-a răsfrânt în apele murmurătoare.

Și de neasemănata frumusețe a cerului s-a înfrumusețat și marea și marea a iubit cerul.” (p. 183)

Secțiunea imediat subsecventă „cântecului Daciei” (*supra*, fragmentul nr. 6: pp. 182-183¹) – acesta din urmă, el însuși succesul al unui alt „cântec”, rostit la „moartea regelui Decebal” (pp. 178-179) – se deschide, panoramic și cosmic, cu alegoria biruinței luminii asupra negurilor, a bolții însoțite și înstelate asupra vârtejurilor furtunilor oceanelor, alegorie, în același timp, a împăcării celor de jos cu țăriile celor de sus.

Printr-o astfel de deschidere, de introducere tematică de maximă amplitudine, intensitate și forță penetrantă, îl putem pune, din nou, alături, pe Pârvan, simfonistul grandios al imaginilor vizuale, de titanul muzicii simfonice universale, inegalabilul vreodată Ludwig van Beethoven.

Este o prelungire, cu rezonanțe murniene – epitetul „murmurătoare”, determinând substantivul „apele”, după modelul unui epitet deja existent, *tremurătoare*, folosit de Eminescu, de exemplu, ne trimite la nenumăratele creații lexical-stilistice ale lui George Murnu din traducerea sa, unică și neatinșă valoric nici până astăzi, a *Iliadei* –, într-o manieră pur poematică („Și de neasemănata frumusețe a cerului s-a înfrumusețat și marea și marea a iubit cerul.”), a nucleelor lirice mai sus amintite (cele două „cântece”), fapt care conferă structurii întregului memorial esența naturii sale simultan poetice și muzicale.

8. Parentalia. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri dela moarte (fragment 3)

„Pe undele mării Lycie, plutește spre Roma, în corabia îmbrăcată cu întunecată purpură, urna funerară a lui Ulpius Nerva Traianus.

Bat valurile cu sunet ritmat în prora corăbiei. Alunecă ușor în cadența perfectă vâslele lungi care mângâie valul. Dinspre marea Cretică, unde coboară să se culce, Helios trimete o ploaie de lănci însângerate. Se ridică și se pleacă marea, în largile ondulații ale <<hulei>>, ca un sân de femeie odihnind fericită. E ritmul de vecinicie a lumilor. E gândul scos din hotare de timp și de spațiu, acordat aeonic cu pulsarea astrelor. Ca fumul tămâiei în aer, așa plutește tot mai sus, către cerul albastru, suflul nostru desfăcut din nimicnicia vieții.

Pe puntea corăbiei e pervigilium sacrum.

Alunecă plectrul pe coardele lirei.

Cad sunetele calde, ca lacrimi de aur pe scuturi de argint.

Între cer și mare, în nemărginirea clară, e singur glasul lirei care sfios șoptește de sufletul omului. E ploaie de note de aur în marea tăcere a serii.

Ca arborii ce-și ridică frunzele cu fața cea lucie spre soare, așa își înalță rugătorul brațele-i albe spre ceruri, cu palme deschise în eter.

Izvorând din adâncul iubirei noastre de lumină, curge cu murmur de pârâu de munte, imnul lui către Soare.

<<Către tine, părinte, se îndreaptă toate, toate trăesc prin tine, toate sunt frumoase prin tine. Copacii în pădure se întrec în înălțime, se saltă năvalnic spre tine, ca să nu rămâie în umbra celor bătrâni, voinici, fericiți, de ploaia de aur a razelor tale. Subțiri, delicate, drepte, ca lumânările înaintea iconostaselor, se ridică trupurile copacilor tineri. Ca niște copii doritori a vedea fața ta, ca niște fecioare doritoare a primi sărutarea pe buzele lor, așa se înalță coroana lor către lumina ta.

<<Și copaci și ierburi îți aprind focuri de bucurie, de închinare: sunt florile lor; corolele lor ard, parfumul lor urcă spre tine.

<<Și noi oamenii, copiii tăi cei mai de pe urmă – în marea cea mare a fapturilor tale – noi cei mai plăpânzi, noi cei mai frumoși: trupul nostru-i tulpina, sufletul nostru e floarea, gândurile noastre-s parfumul, inima noastră-i oglinda, viața noastră e imnul puterii, luminei, armoniei tale.

<<Soare,

<<Mărire ție!>>” (pp. 192-193)

Finalul *Parentaliilor*, reprezentat de fragmentul de mai sus, separat prin semnul grafic al triunghiului asteriscurilor, apare structurat în două secvențe distincte.

Prima se încheie cu sintagma latină care denumea „priveghiul sfânt”, un ceremonial roman străvechi, perpetuat, prin intermediul creștinismului antic, până în cel mai actual prezent. Prima secvență, așadar, se configurează ca un poem funebru plasat într-un cadru ritualic specific și în momentul suprem al despărțirii definitive de împăratul întemeietor. Urna funerară a celui ce și-a dat ultima suflare pe 13 august 117 p. Chr. în orașul microasiatic, cilician, *Selinus*, pe când se afla în plină campanie de consolidare a strălucitelor sale

victorii militare obținute în Armenia, apoi în inima imperiului part (la *Babilon* și în *Ktesiphon*, capitala imperiului, precum și în Seleucia), ajungând până la Golful Persic, din teritoriile cucerite constituindu-se trei noi provincii medio-orientale (*Armenia*, *Assyria* și *Mesopotamia*) –, se întoarce pentru ultima dată la Roma, pe o corabie îndoliată. Marea, cu ritmul liniștit al valurilor lovite fără grabă de „vâslele lungi”, intonează poemul funebru la apusul soarelui („*Helios*”). Ritmul cosmic al mării la apus – „ritmul de veșnicie a lumilor” – sugerează, simbolic, apoteoza împăratului trecut în eternitate, în-veșnicirea lui ca zeu tutelar al Istoriei.

Căci numai în cinstea zeilor, a unei Venus sau a unei Ceres, de pildă, romanii închinau veghea lor pioasă, sacră (*sacrum*), din timpul nopții (*uigilium*). Ei **închinau**, de fapt, veghea sacră a întregii nopți (integralitatea este exprimată prin prefixul *per-* din derivatul *peruigilium*), „lunga veghere” – „priveghi” fiind cuvântul moștenit din lat. *peruigilium* – de dinaintea ceremonialului despărțirii definitive (*peruigilare noctem*, „a veghea toată noaptea”, de unde în română, de asemenea moștenit direct din latină, și verbul „a priveghea”). Elementele cadrului cosmic – marea cu valurile, *Helios* cu „ploaia de lănci însângerate” – prefigurează partea a doua, și ultima, a secvenței finale, parte în egală măsură lirică, explicită, și fac trece-rea de la sugestia poemului la **însăși zicerea lui**.

Sugeratul cânt funebru, cu ritmul său cosmic, „de veșnicie a lumilor”, se convertește, în acest final absolut al *Parentaliilor*, într-un plin de elan al încrederii înmărmurite către Soare, ca principiu al viului, adică al vieții: mai simplu spus, într-un imn al Vieții. Sosirea, niciodată dorită cu adevărat, a morții se preschimbă, în ultimele rânduri-strofe ale memorialului închinat de Vasile Pârvan principelui întemeietor, într-o odă a vieții, a vieții concrete, cea luminată – singura!... – de Soare. Iar soarele apare adulat și el, exact ca și Traianus, în ipostaza de „Părinte”: primul – al unui neam nou, cu o istorie foarte veche; cel de-al doilea, principiu al Vieții înseși, cu „puterea”, „lumina” și „armonia” ei. Ecourile imnului lucrețian se aud din nou, aidoma stanțelor finale din „cântecul Daciei”: a se compara finalul aceluia („Dacie, Romule, / Mărire vouă.”, p. 183) cu finalul definitiv (p. 193) al *Parentaliilor* („Soare, / Mărire ție!”) – ambele de cea mai pur poetică, respectiv lirică, substanță.

Încheiere sumară

Am ales, dintr-o multitudine de-a dreptul impresionantă de exemple posibile, doar câteva, care ni s-au părut în mod excepțional relevante.

Ele ne întăresc, în opinia noastră, convingerea pe care ne-o poate provoca prezența unor procedee și tehnici pur literare, scriitoricești – mai exact, poetice, în textele pârvaniene, altele decât cele constituite de articolele și studiile docte, riguros științifice, lipsite (cel puțin în aparență) de vocația globalizantă a sintezei, în beneficiul extrem de minuțioaselor analize de detaliu.

Este convingerea, pe care o repetăm acum, că procedeele eminent literare – în sensul de beletristice, *id est* ficționale –, îl scot în față, din poia sobrietății savantului arheolog, istoric și clasicist Pârvan (pe cât de erudit, pe atât de exact), pe ***scriitorul*** Pârvan, niciodată mulțumit să stea doar ascuns și presupus. Avem de-a face cu un autentic ***poet al memoriei***, a cărui operă, posedând atât de multiple fațete, poate fi definită, cu precădere în textele amintirii din volumul *Memoriale*, ca o ***poezie, profundă și gravă, a memoriei***.

Pentru că, în cazul lui Pârvan din *Memoriale*, a fost vorba nu de o simplă, la obiect și, deci,

obiectivă rememorare a Istoriei, ci de o ***trăire*** a ei. Adică, de o memorie ***afectivă***.

Vasile Pârvan a fost singurul istoric român care a recuperat trecutul, mai ori foarte îndepărtat, dar și pe cel mai apropiat, cvasi-contemporan, nu pe calea reconstituirii condiționate de documente, ci prin ***trăirea*** lor, reeditând, astfel, peste milenii, primordiala și mirobolanta experiență antică, greco-romană, a ***pietății memoriei***.

Actul scrierii istorice devine actul trăirii ei plenare, în exact același mod și în exact aceeași măsură în care realitatea brută a existenței devine, prin opera literară, un univers imaginat și imagnar.

Referințe bibliografice

Pârvan, 1923: *Vasile Pârvan, Memoriale*. București, Cultura Națională

NOTE

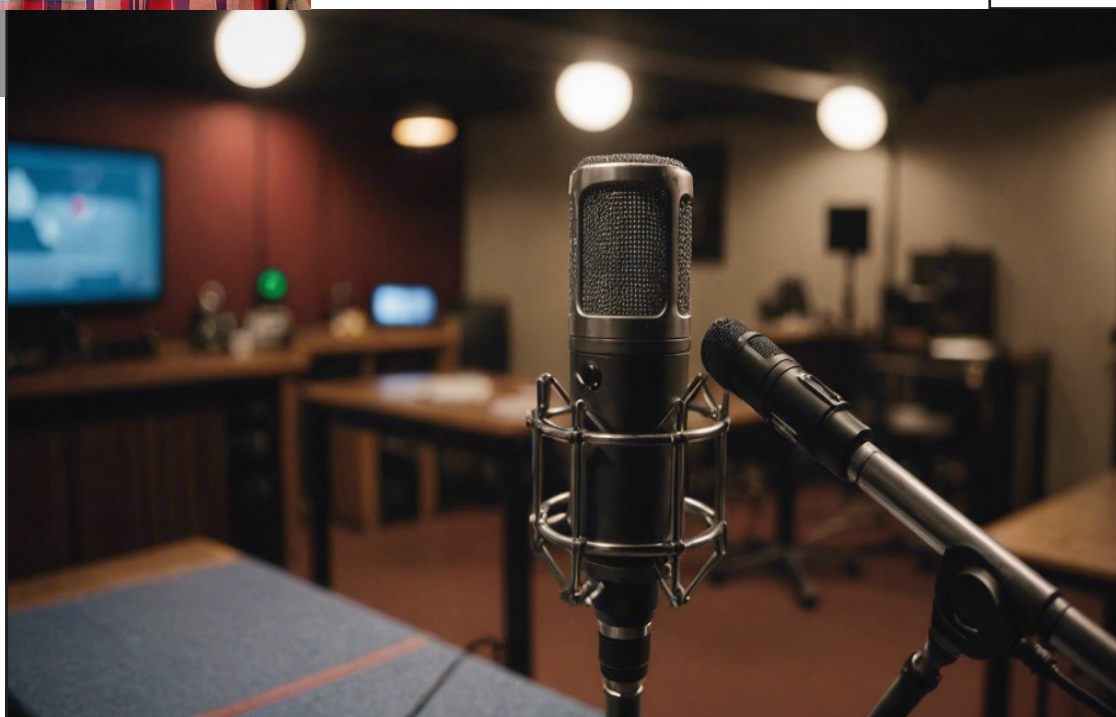
¹Pârvan, 1923: 182-183 (am păstrat sintagma autorului, „cântecul Daciei”, p. 182, deși, mai exact, în conformitate cu conținutul lui, este mai curând vorba despre „cântecul” Daciei și al lui Romulus).

**Interviu cu Cameron Ruether,
matematician**

Convorbiri

ACADEMICA 2024

**Cercetător postdoctoral la Institutul
de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române**

Cercetări avansate la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române

Cătălin Mosoia*

Cameron Ruether este cetățean canadian și, începând din acest an pentru o perioadă de doi ani de zile, cercetător postdoctoral la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române. Principalele sale domenii de studiu sunt algebra și geometria algebrică. Dintr-o perspectivă mai specifică, este interesat de grupurile algebrice, domeniul în care se suprapun teoria grupurilor și geometria algebrică, precum și obiectele aferente acestora.

L-am cunoscut pe Cameron Ruether la București, în ziua în care Academia Română a împlinit 158 de ani de la înființare. Discuțiile pe care le-am avut au condus la interviul pe care vi-l propun în paginile următoare.

Cătălin Mosoia: *Matematica a fost o pasiune?*

Cameron Ruether: Am crescut în Alberta și tot acolo am absolvit liceul, unde am studiat mai mult fizica. Ulterior, m-am înscris la Universitatea din Alberta, în Edmonton, specializarea fizică, dar unde am frecventat și cursuri de matematică care mi-au plăcut. A fost pentru prima dată când, pornind de la axiome și folosind demonstrații pentru a construi o teorie, am putut să înțeleg o grămadă de chestiuni despre care mi se vorbea în școală. În primul semestru, am vorbit cu profesorul coordonator și am trecut la specializarea matematică, disciplină pe care o studiez de atunci. 95% din studiile mele de licență au fost cursuri de matematică, doar matematică.

Cătălin Mosoia: *Cum a fost trecerea de la liceu la universitate?*

Cameron Ruether: Tranziția a fost ușoară pentru că m-am descurcat foarte bine în liceu. A fost un pas firesc. Părinții mei au susținut ideea parcurgerii unei forme de învățământ superior și m-au încurajat în această direcție. Este adevărat că, la vremea respectivă, m-am gândit să urmez o facultate de artă în Columbia Britanică, pentru că îmi place să fac animații pe computer, dar, în cele din urmă, am decis să intru în STEM.

Cătălin Mosoia: *Ce a urmat după absolvirea Facultății de Matematică la Universitatea Alberta din Edmonton?*

Cameron Ruether: Grație implicării mele într-un proiect de cercetare pe timpul verii, unde am întâlnit masteranzi și doctoranzi ai Universității, am simțit că pot continua studiile. La sfârșitul celor patru ani de studii de licență, înscrierea la master mi s-a părut firească. Nu a fost o decizie, ci o continuare a preocupărilor mele.

Cătălin Mosoia: *Cum a fost programul de cercetare din perioada studiilor de licență?*

Cameron Ruether: Am primit o bursă de la Consiliul de Cercetare în Științe Naturale și Inginerie din Canada (NSERC), agenția federală de finanțare a cercetării la nivel universitar. Timp de două luni am lucrat cu profesorul Jochen Kuttler de la Universitatea din Alberta, care mi-a oferit una dintre lucrările sale recent publicate cu scopul

de a înțelege ideile exprimate și de a găsi răspuns la câteva dintre întrebările deschise lansate în articol.

Cătălin Mosoia: *Ați reușit?*

Cameron Ruether: Cred că am răspuns la una dintre întrebările lansate în articol de către profesorul Jochen Kuttler. A fost pentru prima dată când am lucrat într-un mediu de cercetare. Toți studenții implicați au fost foarte interesați. Programul de cercetare mi-a confirmat că vreau să continui studiile.

Cătălin Mosoia: *Cum au decurs studiile postuniversitare?*

Cameron Ruether: Am aplicat la cinci școli din Canada și am fost acceptat la Universitatea din Ottawa, unde am făcut un master timp de doi ani cu Kirill Zainoulline. La final, Kirill a fost dispus să mă coordoneze pentru un doctorat, așa că am aplicat doar la Universitatea din Ottawa și am fost acceptat. Din nou, mi s-a părut un pas firesc, nu o decizie. Am absolvit doctoratul în perioada pandemiei și am susținut teza de doctorat pe Zoom, ceea ce, la vremea respectivă, era inevitabil, dar nu m-a deranjat. A fost o experiență unică.

Cătălin Mosoia: *Cum ați ales să vă continuați studiile postdoctorale la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române?*

Cameron Ruether: Cea mai importantă decizie pe care am luat-o a fost aceea de a urma Facultatea de Matematică. Pe urmă, totul a decurs firesc. Când am terminat doctoratul, eram foarte interesat de cercetare, astfel că parcurgerea unei perioade în calitate de cercetător postdoctoral a fost, de asemenea, firească.

Profesional vorbind, eram aproape de grupul de matematicieni ruși care locuiesc în Canada și, la un moment dat, mi s-a oferit, pentru o perioadă de doi ani, o poziție de postdoc la Sankt Petersburg. La două săptămâni după ce am acceptat această ofertă, tancurile rusești au intrat în Ucraina și, prin urmare, a trebuit să-mi schimb planurile. Conducătorul meu de doctorat Kirill și un alt profesor de

la Universitatea din Ottawa, Erhard Neher, mi-au oferit o poziție postdoc la Ottawa. După terminarea acestei perioade postdoctorale, profesorii Mikhail Kotchetov și Yorck Sommerhäuser – pe care i-am întâlnit la diverse conferințe în Newfoundland – mi-au oferit o poziție de cercetător postdoctoral la Memorial University of Newfoundland, în St. John's, unde am petrecut puțin peste un an. Am tot mers spre Est!

În perioada primului postdoc lucram cu Erhard, care lucra și cu Philippe Gille. Erhard și-a dat seama că avem proiecte într-o zonă similară și ne-a prezentat unul celuilalt. Timp de doi ani, cât am fost în Ottawa și apoi în St. John's, noi trei am lucrat într-un proiect. Împreună, am scris câteva lucrări. În acest timp, Philippe avea două posturi, unul la Université Claude Bernard din Lyon și unul la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” din București. Unul dintre colegii săi din Lyon, Olivier Schiffmann, a primit un grant similar cu cel actual din cadrul Planului Național de Redresare și Reziliență (PNRR). La sfatul său, Philippe a început să pregătească toate documentele și a spus că acest grant are nevoie de un anumit număr de cercetători seniori, doctoranzi și postdoctorali. Mi s-a cerut să mă alătur proiectului. Aceasta este povestea.

Cătălin Mosoia: *Povestiți-ne despre proiectul internațional de cercetare la care lucrați.*

Cameron Ruether: Proiectul se numește *Group Schemes, root systems, and related representations* (scheme de grupuri, sisteme de rădăcini și reprezentări alternative). Toate aceste concepte gravitează în jurul grupurilor algebrice. *Group Schemes*, scheme de grup, sunt obiectul principal; *root systems*, sisteme de rădăcini, sunt lucruri înrudite care se pot folosi la clasificarea și organizarea grupurilor; *representations*, reprezentările reprezintă un alt mod de a înțelege aceste obiecte.

Cătălin Mosoia: *Ne puteți spune ce anume cercetați și care sunt așteptările dumneavoastră privind aceste investigații?*

Cameron Ruether: Există câteva idei emergente din lucrările anterioare ale lui Philippe,

Erhard și ale mele, pe care Philippe și cu mine le vom dezvolta. Acestea sunt legate de algebrele Azumaya, un alt tip de obiecte strâns legate de schemele de grup. Prin urmare, continuarea proiectului aflat în derulare este una dintre așteptările noastre. Cu toate acestea, în cercetare rezultatele sunt, de cele mai multe ori, diferite de așteptări. Cu alte cuvinte, încerci să rezolvi unele probleme și realizezi că apare altceva interesant. De exemplu, m-am gândit recent la teoria deformării algebrelor Azumaya, care nu este un subiect la care mă așteptam să lucrez.

Cătălin Mosoia: *Profesional vorbind, unde credeți că veți ajunge peste doi ani?*

Cameron Ruether: Greu de spus, dar ideal ar fi să am un post permanent undeva. La finalul celor doi ani, ar trebui să-mi fi găsit o mai potrivită nișă de cercetare. Dacă reușesc să delimitez mai bine domeniul meu de interes și să elaborez un catalog de întrebări de cercetare pertinente, inclusiv unele potrivite pentru studenți, atunci voi putea aplica pentru o poziție permanentă.

Cătălin Mosoia: *Vorbiți-ne despre domeniul dumneavoastră de cercetare.*

Cameron Ruether: În matematică, un grup, un obiect algebric, este strâns legat de simetrii. Este o colecție de lucruri pe care le poți înmulți și împărți, operația inversă a înmulțirii. Să ne folosim imaginația și să luăm un exemplu ușor: Numerele obișnuite le putem înmulți și împărți cu majoritatea numerelor, cu excepția lui 0, zero. Iar mulțimea numerelor fără zero este un grup. Un alt exemplu se referă la modul în care grupurile provin din simetrii. În cazul unui pătrat, înmulțirea înseamnă efectuarea a două acțiuni consecutive, iar împărțirea rotirea în sens opus. Acestea formează grupul tuturor modurilor în care pot răsturna sau roti un pătrat.

Cătălin Mosoia: *Ne puteți da un exemplu al grupurilor algebrice pe care le studiați?*

Cameron Ruether: Am vorbit despre simetriile pătratelor și numerelor reale, dar un exemplu de grupuri la care lucrez este un subiect pe care mulți oameni care citesc aceste rânduri ar putea să-l înțeleagă. Presupun că majoritatea dintre cititori au urmat un curs de algebră liniară. În algebra liniară, se începe prin învățarea rezolvării sistemelor de ecuații. Apoi, foarte rapid se învață despre matrice. Dacă avem două matrice pătrate de aceeași dimensiune, acestea se pot înmulți și obțin o altă matrice pătrată de aceeași dimensiune. Așa cum știm că nu se poate efectua o împărțire la zero (0), unele matrice nu se pretează la împărțire; nu au matrice inversă, iar noi spunem că nu sunt inversabile. La fel cum se poate elimina zero (0) din mulțimea numerelor și se obține un grup, se pot elimina toate matricele care nu sunt inversabile, iar colecția tuturor matricelor inversabile se numește grup liniar general. Un alt exemplu ar fi grupul liniar special, care este colecția tuturor matricelor care au determinantul egal cu 1 (unu). Sunt multe alte exemple, dar ideea este că un grup algebric este un grup care provine din matrice.

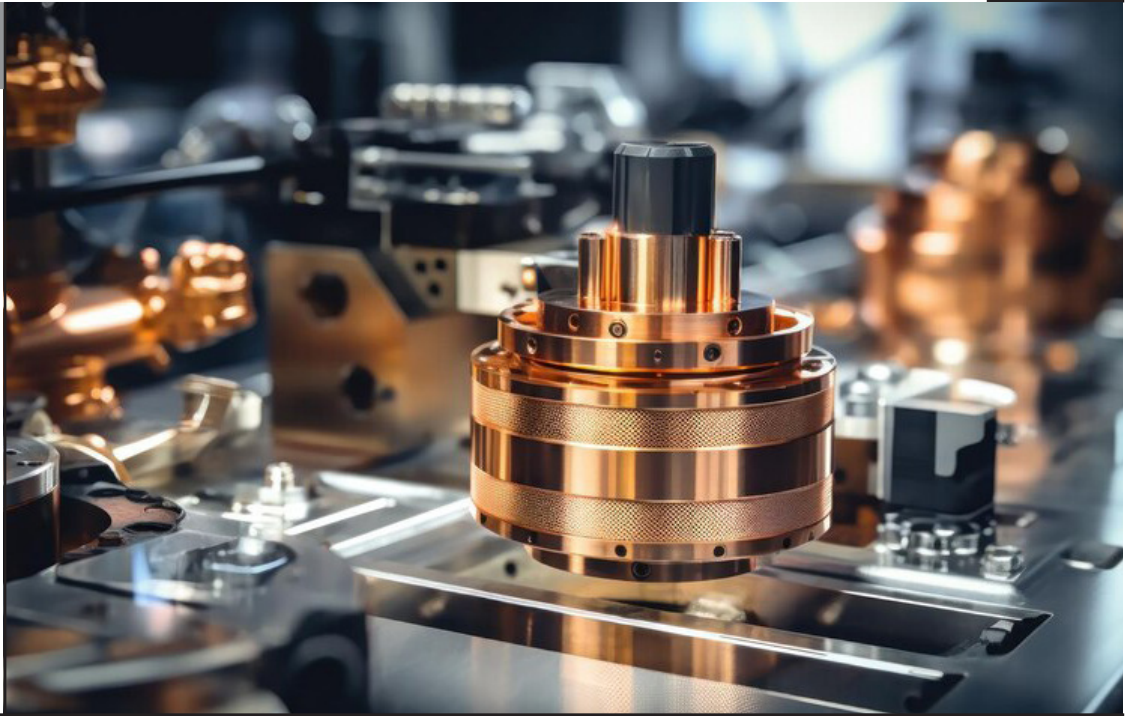
Cătălin Mosoia: *Ce este matematica pentru dumneavoastră?*

Cameron Ruether: Matematica este studiul sistematic al șabloanelor. O altă perspectivă susține că matematica este studiul numerelor și al formelor. Dar în toate aceste lucruri, sunt numai șabloane ori tipare. Matematica este deducția adevărilor implicate din axiome. Axiomele sunt șabloane. Ele descriu un șablon pe care „ceva” îl poate urma sau nu. Și dacă urmează acel șablon, atunci știi că urmează tot ceea ce implică acel șablon. Nu știu dacă aș fi răspuns astfel în urmă cu doi sau trei ani de zile.

București, 7 mai 2024

Preocupări contemporane

ACADEMICA 2024

Interacțiunea dintre stat și știință în era societății informaționale

Gheorghe Duca

Membru de onoare al Academiei Române

Serghei Travin*

Interacțiunea dintre stat și știință a fost întotdeauna complexă și contradictorie, asemănătoare întrebării despre ou și găină. În contextul societății informaționale, această interacțiune devine și mai necesară pentru dezvoltarea inovatoare a țărilor. Acest articol – gândurile care au fost expuse la mai multe adunări generale și prezentări publice – explorează diferențele dintre știință și inovație, evidențiind complexitatea transformării cunoașterii în produse comerciale și provocările legate de gestionarea și finanțarea științei în țările post-sovietice. De asemenea, subliniază importanța unui management eficient al științei și necesitatea unei abordări care să respecte ordinea naturală a proceselor științifice, punând în prim-plan vocația cercetătorilor.

Problema interacțiunii dintre stat și știință este la fel de veche precum societatea umană însăși. Cu toate acestea, doar odată cu apariția societății informaționale a devenit imperativă o abordare științifică în organizarea științei însăși. Se consideră că doar țările cu un sector științific bine dezvoltat sunt capabile să susțină dezvoltarea inovatoare.

De la știință se așteaptă inovații, așa cum se așteaptă recolta de la un copac fructifer. Dar știința și inovațiile nu sunt același lucru. Pentru a înțelege diferența dintre știință și inovații, trebuie să luăm două categorii simple: cunoașterea și banii. „Cu transformarea banilor în cunoaștere se ocupă știința. Cu transformarea cunoașterii în bani se ocupă inovația”, spunea un businessman. Transformarea potențialului științific în afaceri inovatoare este „o sarcină de o complexitate colosală”. Cu toate ace-

tea, în conștiința publică, conceptele de „știință” și „inovații” s-au contopit într-un conglomerat unic.

Această combinație poate fi împărțită în cel puțin patru componente:

1. știință fundamentală,
2. știință aplicată,
3. inginerie și
4. inventică.

Este evident că doar ultimele două au acces pe piață. Nici știința fundamentală, nici cea aplicată nu sunt generatoare de bani și nu au capacitatea de autosustenabilitate.

Când apare o cerere pentru un gadget ultra-modern, drumul său spre piață arată astfel: mai întâi, cineva inventiv și întreprinzător își investește o parte din talentul, timpul și, poate, banii în idee. Poate chiar creează un prototip. Dacă acesta poate fi replicat folosind piese și materiale disponibile cu tehnologiile existente – asta este inginerie. Dacă tehnologiile lipsesc, dezvoltarea lor este realizată de știința aplicată. Știința fundamentală cercetează legile naturii care pot propune o soluție, fiind departe de succesul comercial. Drumul de la știința fundamentală la implementare poate dura secole.

Se spune adesea că descoperirea lui M. Faraday, care „a transformat magnetismul în electricitate”, a răsplătit fizica pentru multe secole în avans. Totuși, chiar și savantul a trebuit să explice necesitatea cheltuielilor pentru știință. Odată, prim-ministrul Lord Gladstone, în timpul unei vizite de demonstrații a experimentelor electrice, a întrebat: „Care este utilitatea acestor experiențe, domnule profesor?” Răspunsul lui Faraday a fost

* Profesor, academician RAEN

interesant: „Este foarte posibil, domnule, ca în curând să puteți primi impozitel!”

Procesul de obținere a cunoștințelor noi despre natură este costisitor, dar știința îndeplinește și alte funcții :

1. socio-culturale,
2. educaționale și
3. de influență asupra economiei.

Îndeplinirea fiecăreia dintre aceste funcții necesită volume diferite de finanțare. Pentru a menține un contact constant cu economia, este necesar să se cheltuiască cel puțin 1,5-2% din PIB, ceea ce pentru țările noastre rămâne încă un vis. În primele cinci țări după cheltuielile relative pentru știință se află Republica Coreea (6%), Israel (5%), Elveția, Japonia și Suedia, fiecare cu câte 4%.

Imperativul unui viitor prosper a stabilit așteptarea publică pentru o revenire rapidă și abundentă a investițiilor în știință, dar cu regret, se obține prea încet. Știința fundamentală este o „gaură neagră” în care banii pare că dispar fără urmă, așa că trebuie ca statul să mimeze o relație cu inovațiile.

Multe tipuri de activități intelectuale, după cerințele impuse, sunt foarte apropiate de știința fundamentală. De exemplu, munca în industria IT necesită un grad înalt de abstracție, imaginație și stăpânirea aparatului matematic. Dar există o diferență cardinală. Produsul software este necesar acum și aici. Nimănui nu-i vine în minte să încheie un contract pentru dezvoltare, care produs va fi gata în cinci, poate în zece ani. În știința fundamentală, între semănat și recoltă trec decenii.

Există și chiar este consfințită legal o astfel de nedreptate: spre deosebire de soluțiile ingineresti, descoperirile fundamentale științifice nu sunt brevetate. Cercetătorii ar putea brevetă o centrală nucleară (modul de producere), dar nu formula lui Einstein, datorită căreia este posibilă utilizarea energiei nucleare. Spre deosebire de brevetarea invențiilor, înregistrarea descoperirilor științifice nu deschide posibilități de comercializare. Legile naturii, exprimate în forma ecuațiilor, sunt un bun comun și aparțin întregii umanități. Și ceea ce este disponibil tuturor nu presupune posibilitatea obținerii unei compensații financiare de către cineva. Din păcate, nu toți managerii înțeleg acest lucru.

În trecutul apropiat exista o vorbă: „Ocuparea de știință este satisfacerea propriei curiozități

din contul statului”. Se înțelegea că nu există niciun beneficiu material din partea oamenilor de știință și că aceștia nu se ocupă de ceea ce li s-a ordonat. Dar aici trebuie acordată atenție și celui de-al doilea sens. Știința este antiteza lăcomiei. În țările post-sovietice, astăzi, oamenii de știință își urmează vocația, în ciuda salariilor mizere, făcând o alegere conștientă între iubirea de arginți și curiozitate, în favoarea celei din urmă.

Din păcate, politicienii acestor țări au optimizat știința de mai multe ori. Lăsând la o parte detaliile, putem concluziona astfel de optimizări: an de an, numărul oamenilor de știință scade. Suntem pe cale de dispariție. Iar rapoartele despre creșterea semnificativă a salariilor oamenilor de știință datorită optimizării numărului lor nu sunt altceva decât un truc statistic.

Sistemul științei în țările post-sovietice a fost și rămâne centralizat. De exemplu, înainte de reformă, Academia de Științe a Moldovei concentra majoritatea funcțiilor și mecanismelor în administrarea științei. Academia de Științe a Moldovei dezvoltă politica în domeniul științei. Conform datelor Webometrics, care evaluează realizările centrelor de cercetare pe baza a patru indicatori, Academia de Științe a Moldovei a înregistrat în 2011 locul 39 în clasamentul internațional din 9000 de organizații științifice din întreaga lume.

Acum, managementul științei în Moldova este și mai centralizat, gestionat de minister și guvern. Toți cercetătorii sunt nemulțumiți și tac delicat.

Trebuie adăugat că un sistem eficient de management presupune, cel puțin, existența unui feedback. Deși oamenii de știință și funcționarii care gestionează știința înțeleg perfect aspirațiile și dorințele unii altora, acest lucru nu conduce la apariția unei încrederi reciproce. Din contră, are loc o stratificare între oamenii de știință practicieni și cei care doresc să se ocupe nu de știința însăși, ci de organizarea ei. Amestecul între straturi este extrem de nesemnificativ, iar puținele exemple de trecere a unor oameni de știință din funcții de conducere în cercetare nu pot fi considerate reușite. Fluxul reciproc de manageri în știință în ultimele decenii nu se observă deloc.

Gestionarea prin blocarea „robinetului financiar” de către persoane care nu poartă nicio responsabilitate pentru rezultatul final este greu de

considerat mai umană, dar evident mai puțin eficientă. Se poate conduce o mașină având doar o idee aproximativă despre cum este construită. Pentru a gestiona știința, ar fi bine să înțelegi cum sunt organizate colectivele științifice din interior.

Un manager care lucrează într-un „terariu” de oameni cu aceleași idei crede că un institut de cercetare seamănă mai mult cu un stup. Albinele, programatorii și oamenii de știință nu pot avea un păstor, un șef, ci doar un lider. Ei vor rămâne în stup dacă în jurul lor vor roi cei asemenea lor. Și îi interesează puțin evaluarea de sus. Singura persoană a cărei apreciere contează este un alt cercetător. Oamenii de știință evită, pe cât posibil, întâlnirile, orarele, și chiar rapoartele le întocmesc ca o reflecție inversă a ceea ce a fost inclus în plan, punct cu punct. Gradul de atitudine disprețuitoare față de „inspectori din centru” este deja stabilit la stadiul de planificare. Și dacă un chimist este obligat să includă în planul anual descoperirea unui nou medicament, acest lucru poate duce doar la falsificarea rezultatelor științifice. Chiar și planificarea atingerii unor indicatori pur formali provoacă în-
doială și ironie în mediul științific.

Cum poți naviga în marea cunoașterii fără hărți și busolă? O corabie fără țintă nu va fi ajutată de niciun vânt prielnic. În ultimele cinci decenii, astfel de busole au devenit indicii scientometrice – știința despre știință. Dar sunt mulțumiți de ele doar cei care dezvoltă aceste metodologii și, poate, funcționarii care primesc „platforma științifică” pentru justificarea activităților lor de gestionare. Oamenii de știință împotriva cărora sunt direcționate aceste metodologii nu împărtășesc același entuziasm.

Este de înțeles: chiar și cea mai remarcabilă lucrare, rodul multor ani de eforturi ale unui savant genial, ca publicație „cântărește” la fel ca și cea scrisă de un grafoman științific. În plus, de obicei, articolul are mai mulți coautori, uneori chiar câteva zeci. Recent, în revista „Phys. Rev. Letters” a fost publicată o lucrare cu 5154 coautori. Lista coautorilor a ocupat 24 de pagini. În astfel de cazuri, este imposibil să se determine contribuția fiecărui participant.

Într-o publicație strălucită a lui Hopf în revista „Angewandte Chemie” (Chimie Aplicată), se observă că în chimie și alte științe, agitația și urmărirea factorilor de impact au devenit

obișnuite. Acest lucru reduce autoritatea și încrederea de care depinde susținerea întregii științe. Din păcate, înșelăciunea și ipocrizia s-au manifestat ca o tendință crescândă în știință, având câteva forțe motrice. Una dintre ele este presiunea crescândă asupra oamenilor de știință de a demonstra „valoarea” muncii lor prin „metode scientometrice”, care se concentrează mecanic pe statistici de publicații, procente de citare și factori de impact.

Demonstrând erorile profunde ale acestei abordări, Hopf oferă exemplele lui Peter Higgs (Premiul Nobel 2013 pentru descoperirea teoretică a bosonului Higgs), care nu ar fi făcut carieră științifică dacă s-ar fi luat în considerare activitatea sa de publicare. Sau Oliver Smithies (Premiul Nobel 2007 pentru modificarea genelor folosind celule stem embrionare), a cărui lucrare (una dintre lucrările sale timpurii) nu a fost citată timp de 60 de ani după publicare.

Motorul principal care crește numărul de publicații în Scopus este competiția pentru o cotă a pieței profitabile a revistelor științifice. Numărul de publicații continuă să crească exponențial cu o rată de 5% pe an și a depășit de mult două milioane pe an. Este surprinzător că majoritatea articolelor sunt citate. Una dintre cauzele creșterii numărului de citări este oferită de posibilitățile incredibile de căutare oferite de internet. De exemplu, SUA, Marea Britanie, Franța, Germania și Japonia contribuie cu 90% la toate publicațiile științifice mondiale. În opinia noastră, chiar și încercarea de a participa la această cursă este destul de lipsită de sens. Dacă împărțim numărul de publicații anuale la numărul de cercetători activi, rezultă, în medie, o lucrare pe persoană la fiecare trei ani. Poate cercetătorul nostru, cu finanțare cronică insuficientă și echipamente subdezvoltate, să producă la fel de multe sau mai multe? Ușor! Dacă funcționarii încurajează, inclusiv financiar, încărcarea Scopus cu gunoi pseudoștiințific, vor fi publicații.

Știința alunecă treptat într-o lume întunecată a falsificării intenționate. Nivelul crescut al producției de falsuri subminează încrederea publicului și a politicienilor în știință, cu consecințe dăunătoare pentru societate și potențial fatale pentru indivizi.

Anii de activitate în cele mai bune institute științifice ne-au convins că un institut științific este

---

totuși un stup. Întotdeauna au existat și vor exista albine lucrătoare și trântori. Și încă o duzină de varietăți de indivizi cu funcții specifice. Locuitorii stupului sunt perfect conștienți de valoarea fiecăruia și de modul în care pot fi folosiți cu cea mai mare eficiență. Un caz rar când cineva nu aduce niciun beneficiu este reglementat de colectivul însuși. Cei nepotriviți pleacă de bunăvoie, fără certuri, scandaluri și presiuni administrative. Astfel, pe posturile vacante vin oameni care doresc să se ocupe de știință. Să-și satisfacă curiozitatea pe contul statului.

Creativitatea funcționarului constă în crearea instrucțiunilor. Dar nu în stabilirea priorităților științifice și, cu atât mai puțin, a celor de stat. Și nu trebuie să ne gestionăm din exterior. Ne descurcăm singuri. Și determinăm cine ce valorează.

Reformele academiilor de științe au adus deja o lovitură serioasă științei fundamentale. Funcționarii unesc institutele științifice cu univer-

sitățile de top, deja unesc și universitățile, creând o copie a organizării științei în America, dar fără a avea aceleași resurse de finanțare a științei. Se pare că problema raportării înlocuiește problema relevanței științifice. În astfel de condiții, cea mai bună gestionare este absența sau cel puțin minimizarea intervențiilor de conducere.

Și acum este timpul să ne amintim de beneficiul inacțiunii. În „taoism”, spre deosebire de cultura occidentală, inactivitatea este un tip de activitate. Nu înseamnă că omul trebuie să stea și să nu facă nimic. Este vorba despre neintervenția în ordinea naturală a evenimentelor, despre intrarea în fluxul vieții și mișcarea în armonie cu acesta.

Platon considera că, pentru prosperitatea statului, fiecare persoană trebuie să se ocupe de activitatea pentru care este cel mai bine pregătită. Adică, oamenii de știință trebuie să se ocupe de știință, nu să dovedească necesitatea existenței ei.

Personalități academice

Academicianul Andrei Oțetea (1894–1977)

Alexandru Porțeanu*

Memoria istorică a poporului român este bogată, îndelungată. Cultivarea ei revine ca o îndatorire de onoare, nu numai a istoricilor.

Se împlinesc 130 ani de la nașterea istoricului academician Andrei Oțetea (24 iulie 1894, în comuna Sibiel, din apropierea Sibiului), personalitate de prim plan a istoriei culturii românești. În primii 24 de ani ai vieții sale, Transilvania făcea parte din Imperiul austro-ungar. Andrei Oțetea a păstrat permanent vie conștiința obârșiei sale, casa din satul natal. După școala primară confesională din sat, a urmat Liceul de Stat din Sibiu și Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov.

În 1919 a primit din partea ASTREI o bursă de studii universitare la Sorbona. În 1926 a susținut doctoratul cu teza despre istoricul și diplomatul Franscesco Cuiccardini, cu o continuare și completare a ei în 1927. Continuarea preocupărilor tematice a condus spre aprofundarea și publicarea lucrărilor sale despre Renaștere și Reformă (1941).

După revenirea în țară a fost numit conferențiar, apoi profesor la Catedra de istorie modernă și contemporană a Universității din Iași. Între anii 1935–1947 a fost numit rector al Universității din Iași, iar din 1939, director al Teatrului Național din Iași. În februarie 1947 a devenit șeful Catedrei de istorie universală a Universității din București și prorector al acesteia până în 1964, când a devenit profesor consultant.

În anii 1947–1948 și 1956–1970 a fost directorul Institutului de Istorie al Academiei Române, devenit în 1965 Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. În 1955 a devenit membru al Academiei Române. A fost președinte al Comisiei Naționale pentru UNESCO, vicepreședinte al Academiei Latine din Paris și membru al Societății de Istorie a Franței; a fost distins cu titlul de „Om de Știință Emerit”. Andrei Oțetea a decedat la 21 martie 1977 la Paris și a fost înmormântat la Sibiel.

Lucrările care l-au consacrat în istoriografia română au tratat problema orientală, trecerea de la feudalism la capitalism, Tudor Vladimirescu, Unirea Principatelor, anul 1907, monografiile consacrate lui Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Iorga, precum și colaborarea sa la volumul privind manuscrisele inedite ale lui Karl Marx despre români.

Biblioteca sa a fost donată de către familie ASTREI (6020 cărți, periodice, manuscrise, tablouri ș.a.).

Memoria personală asupra personalității profesorului Andrei Oțetea începe cu anul III, semestrul II al Facultății de Istorie a Universității București până la absolvirea acesteia (1954–1956).

Profesorul Andrei Oțetea ne-a făcut precizări deosebit de utile referitoare la modul de lucru, îndeosebi în seminarul cursului său. Astfel am putut înțelege importanța documentării prin fișe-standard (format ¼ din coală), așezarea

* *Profesor universitar dr.*

---

lor într-o cutie de carton special, în ordine cronologică. Trecerea direct la redactare, începând cu prima fișă, însemna că introducerea lucrării se scrie întotdeauna după redactarea propriu-zisă a ei. Aceste exemplificări ni le făcea chiar în biroul său de lucru, în locuința din str. Dianei nr. 5.

În anul III al Facultății de Istorie începea „specializarea” studenților. M-am înscris la specialitatea de istorie universală medievală. Această specializare presupunea accesul la sursele istorice și arhivistice din Europa centrală și occidentală, ceea ce în anii 1950–1965 era imposibil. Profesorul Andrei Oțetea a substituit domeniul tematic la nivelul istoriei medievale a Transilvaniei, pe care o ilustra la scară redusă. Situația ei geografică în partea central-vestică a României făcea trimiteri la aspectele general europene. În acest cadru, de la începutul anilor 1960, am putut trece la studii tematice, îndelungate,

în bibliotecile și arhivele de la Budapesta. Atunci a început constituirea Comisiilor mixte de istorie ale Academiei din statele socialiste. Subsemnatul am fost inițial membru, apoi secretar și vicepreședinte al Comisiei Mixte Româno-Ungare de Istorie. Despre desfășurarea acestor cercetări, profesorul Andrei Oțetea se interesa îndeaproape.

În mai 1957, profesorul m-a anunțat pe mine și pe încă doi colegi că ne va angaja la Institut atunci când se vor elibera posturile ocupate. Postul vizat pentru mine a fost eliberat la 15 mai 1957, când am devenit cercetător stagiar, apoi cercetător și cercetător principal.

Datele biografice și profesionale sus-menționate includ recunoștința personală datorată pentru întreaga perioadă 1957–1977, de la angajarea mea în Institut până la plecarea magistrului în eternitate.

Cultură muzicală veche

Contribuții la opera codicografică și componistică a ieromonahului Filothei sîn / fiul Agăi Jipei

Marcel I. Spinei*

Sfântul Apostol Pavel, în Epistola către Efeseni, 5,19, spunea: ... *Vorbiți între voi cu psalmi, cu cântări de laudă și cu cântări duhovnicești și cântați și aduceți din toată inima laude Domnului ...*

Celebrul bizantinolog elen Grigorios Th. Stathis nota despre muzica psaltică¹: ... *Este o Artă și în același timp o Știință. Ca Artă este întruparea spiritului și re-crearea lui în diferite perioade de timp și spațiu. Ca Știință are din tehnica și analiza datului, care poate fi dezvoltat spre perfecțiune și asupra căruia este posibil să faci cercetare ...*

Din anul 313, datorită Legii de la Mediolanum / Milano, dată de împărații romani Licinius și Constantin cel Mare pentru libertatea credinței creștine în Imperiul Roman, Biserica Creștină a găsit protecție și ajutor.

În spațiul imens al hotarelor Imperiului Roman, sistemul muzical pe care l-au folosit creștinii a fost cel creat în Bizanț, numit Muzica Religioasă Bizantină.

Secolul al IV-lea este considerat, pentru Biserică, *secolul de aur*. S-au construit biserici și mănăstiri, cu numeroase centre episcopale. Teologia creștină a început să se dezvolte prin activitatea și scrierile marilor dascăli ai Bisericii, precum: Sfântul Atanasie cel Mare († 373), Sfântul Vasile cel Mare († 379), Sfântul Grigorie din Nyssa († 384), Sfântul Grigorie Teologul († 390), Sfântul Ioan Gură de Aur († 407), Sfântul Niceta de Remesiana († 414) ș.a.

Libertatea religiei creștine a creat posibilitatea dezvoltării și aprofundării ritualului creștin, a dus la înfăptuirea unei creații imnografice strălucite care se reflectă în cărțile religioase, precum:

după criteriile genului imnografic: *Tropare, Irmii, Condachia, Canoane*, ș.a.; după modul de amplificare și desfășurare în anul bisericesc: *Liturghia*, cu marile ei cicluri.

După cum consemnau în *Didahii* Sfântul Ioan Gură de Aur și Sfântul Vasile cel Mare, *isocratima / iisonul* a existat în cântarea creștină încă de la începuturi. Sursele istorice amintesc faptul că, în perioada împăratului Iustinian (482-565), la catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol psalmodiau circa 25 de psalți, iar la marile sărbători religioase cântau peste 100 de psalți².

Începând cu secolul al V-lea, începe să se dezvolte imnografia bisericii creștine. Prima consemnare a unei cântări psaltice bizantine în notație muzicală prozodică elină a fost *Imnul Sfintei Treimi*, grafiat în secolul III-IV în *Papirusul de la Oxyrhynchos*, Egipt, cântare fragmentară, consemnată în tomul *Biografii / Bîoi* de Satyros Kallatianos († 389) / din Kallatis (Dobrogea).

Documentele istorice și săpăturile arheologice demonstrează că înainte de anul 369, creștinii din Scythia Minor / Dobrogea erau organizați în episcopii, având capitala la Tomis, cea mai veche episcopie din România. Din acea perioadă sunt cunoscute numele unor cântăreți de biserică: Sansala preotul și ucenicul său Sava Gotul de la Buzău.

Din secolele VII-VIII, surse istorice indică numele poporului român de *Vlahi / Walha / Vlahos / Valahi*, denumire dată de către triburile germanice³. Tot în acea perioadă, a început migrația slavilor către Dunăre și Europa centrală, dar populația autohtonă, datorită nivelului cultural superior

*Profesor universitar dr.

adus din cultura dacă, elină, romană și bizantină, a creștinat și a asimilat pe acei slavi care s-au așezat aici.

Încă de la începuturi, Biserica Creștină a utilizat în muzică alfabetul elin, care a fost și limba *Evangeliei și a Epistolelor Sfinților Apostoli*. Principiul a fost de a menține etosul și cântarea melismatică cu ecouri din Ellada Antică și a coop- ta zone estetico-muzicale și spirituale din biserica evreiască, ce au dus, în secolul al VIII-lea, la sin- teza celor opt sunete *Octoihul*, înfăptuită de Ioan Damaschin / Ioannis Damaskinos († 749).

Scopul notației muzicale timpurii a fost de a ușura citirea textelor sacre și marcarea anumitor pasaje, indicând felul de modulare a vocii, în funcție de importanța cuvenită. Psalmodia bizan- tină a continuat notația muzicală antică elină nu- mită *scriere muzicală prozodică*, perfecționând-o. Perioadele Istoriei Artei Muzicale Creștine Timpu- rii, în funcție de scrierea folosită, au fost ⁴: *Theta notation*, secolul IX-X, *Chartes notation*, secolele X-XI, *Coislin notation*, secolele XI-XII, *Ekfonetic notation*, cu apogeu în secolulele XII-XVI, după care a urmat o dizolvare lentă, dispărând către se- colele XV–XVI, din cauza lipsei de interes.

Notația muzicală psaltică, cu rădăcini din scrierile muzicale ale vechilor elini, primenită mai apoi de Sfinții Părinți, a fost delimitată în:

- I. *Perioada arhaică bizantină* (de la începuturi până la 950).
- II. *Perioada paleo-bizantină ecfonetică* (950-1175).
- III. *Perioada bizantină medio, neo și de tradi- ție bizantină / Round Notation* (1175-1670 / anul 1670 este cel în care Bălașu / Balasie preotul a scris *Slujba morților*, în care simplifică notația muzi- cală psaltică, primul pas către *Marea Reformă* din 1814).
- IV. *Perioada de tranziție* (1670-1814). V. *Marea Reformă* (de la 1814), înfăptuită de Patriarhia de Constantinopol, prin cei trei mari dascăli: Hrisan- thos Madytos, Grigorie protopsaltul și Hourmouzi- os Hartofilakas și sprijinită economic și spiritual de către principii români.

Evul Mediu în muzica din România ⁵ s-a aflat la răscrucea culturală dintre Est și Vest / Ori- ent și Occident, influența covârșitoare, până aproa- pe de finele Evului Mediu, fiind dată de folclorul autohton alături de cultura și religia creștin orto- doxă bizantină.

Până spre mijlocul secolului al XIX-lea, scrierea muzicală psaltică din România a fost sin- gura cale de a consemna muzica, cu unele excepții survenite dinspre muzica occidentală, mai ales în Transilvania. Muzica bizantină de pe teritoriul Ro- mâniei a venit direct de la Bizanț. În comunitățile noastre eclesiastice s-a practicat de la începuturi muzica bizantină în limbă elenă, cu unele cântări în slavona bisericească (mai ales în prima parte a secolului al XVI-lea), până la 1713, la București, când a apărut prima traducere / tălmăcire din limba elenă în română a slujbei anului bisericesc ortodox, în *Psaltichia rumânească* de ieromonahul Filothei sîn / fiul Agăi Jipei.

Timp de peste 1000 de ani, muzica psaltică bizantină a însemnat elementul indisolubil, esenți- al, al culturii muzicale medievale românești.

Primele manuscrise muzicale psaltice în no- tație arhaică sunt consemnate pe teritoriul româ- nesc încă de la finele secolului al IX-lea, demon- strând înaltul nivel de cultură muzicală existent.

Codicele religioase din perioada Evului Me- diu existente pe teritoriul românesc au fost scrise în Imperiul Bizantin la Constantinopol, Muntele Athos, Muntele Sinai și pe plan local, în diversele centre mănăstirești, în limba elenă, iar în Transil- vania, mai sporadic și în limba latină.

Manuscrisele liturgice cu grafie muzicală de început, în care sunetele erau notate între cu- vinte, deasupra și dedesubtul lor, existente la noi, au fost: Ms. I-BU **160 IV-34** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzicală *Theta notation*, secolul al IX-lea; Ms. **28529** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzica- lă *Charles notation*, anul 1100; Ms. I-MzLR Ms. **7030** *Evangeliiar elen*, cu grafie muzicală *Coislin notation*, secolul al XII-lea, donat de către domni- torul Țării Românești Mircea Ciobanul și soția sa, doamna Chiajna, Mănăstirii Dionisiou, Muntele Athos; Ms. *Deliberatio supra hymnum trium pu- erorum ad Isingrimum Liberalem / Armonia lumii sau tălmăcire a cântării celor trei coconi (profeți) către Isingrim Dascălul*, de episcopul Gerardo de la Cenad din Banat, tratat teologico-filosofic scris în perioada 1030-1040, ce se păstrează la Mün- chen ș.a. Există și un *Liturghier catolic*, copiat în anul 810 la Curtea Palatină de la Aachen, a împă- ratului Carol cel Mare († 814), dar care a ajuns pe teritoriul României abia în secolul al XVIII-lea.

Au început să se remarce și primii codicografi călugări români ce au consemnat numele lor pe codice, precum: călugărul Nicodim de la Mănăstirea Tismana, în *Tetraevanghelul român*, (1404-1505); călugării: Gavriil Uric (1429, 1436), monahul Casian (1467), monahul Chiriac (1470), monahul (Gh)Ervasie (1475), ieromonahul Nicodim (1473), monahul Iacov (1474), diaconul Trif (1477), monahul Paladie (1480), ierodiaconul Teodor Marieșescu (1485, 1490), monahul Paladie (1489), monahul Spiridon (1502), de la Mănăstirea Neamț și Putna ș.a.

Sunt prezenți și primii compozitori autohtoni, care s-au semnat pe manuscrise. De la Filothei monahul de la Mănăstirea Cozia († 1430?) care a compus genul muzical psaltic *Pripele*, într-o scriere ekfonetică și psaltică de început, s-a ajuns la muzica psaltică complexă, koukouzeliană, prin compozițiile muzicale ale ieromonahul moldovean Grigorie Bunu Aliatu Glykeos / cel cu voce dulce (Constantinopol †1453) ⁶, despre care Manouil Hrisafis, marea personalitate a muzicii psaltice bizantine medievale, cu deosebită apreciere, nota:

„... *Compoziția este a celui mai remarcabil dintre monahi, părintele Grigorie Bunu Aliatu ...*”⁷.

De altfel, la strana Bisericii Ortodoxe Române, până la ieromonahul Filothei sîn Agăi Jipei (1713), s-a cântat numai în limba elenă, cu câteva cântări în slavona bisericească, în prima parte a secolului al XVI-lea, iar slujba religioasă oficiată de preot s-a făcut în română, așa după cum și la alte popoare europene, în perioada medievală, cântarea la strană era în altă limbă față de cea a poporului.

Ieromonahul Filothei Jipa († 1720?) a fost primul care a tradus din limba elenă în română întreaga slujbă religioasă a anului bisericesc.

Școala *muzicală psaltică* și *cărturărească religioasă* autohtonă continuă să fie confirmată, prin ctitorirea Mănăstirii Neamț (începutul secolului al XIV-lea și chiar mai înainte). Ea s-a prelungit magistral prin Școala *muzicală psaltică de la Mănăstirea Putna* (1493), ctitorul spiritual al acesteia fiind compozitorul și codicograful protopsalt Eustatie monahul, dascălul a multor ucenici, precum compozitorii psalți Dometian Vlahu și Theodosie Zotica, codicografii ierodiaconul Macarie și ieromonahul Antonie și mulți alții rămași anonimi, ma-

nuscrisele putneene luminând timp de peste 200 de ani cântarea psaltică în provinciile românești.

În fosta capitală a Țării Românești, Târgoviște, este menționată, la începutul secolului al XV-lea, Școala de Muzică Psaltică organizată de către fostul patriarh de Constantinopol, Nifon II, în epoca domnitorului Radu cel Mare al Țării Românești ⁸, după modelul celor de la Muntele Athos și Constantinopol.

La București, în noua capitală a Valahiei, începând cu secolul al XV-lea, sunt cunoscute primele Școli de muzică psaltică, care au funcționat alături de biserici și de cele 24 de mănăstiri existente ⁹.

Limba folosită în predarea muzicii psaltice a fost elena, pentru scurt timp slavona, iar apoi româna. Școala celebră a epocii a fost Școala *Domnească ... cu caracter statornic ...* din București, fondată în 1576, pe lângă biserica Sfântul Gheorghe Vechi, unde se studia teologia și muzică psaltică ¹⁰.

Un alt lăcaș de cultură a apărut la 1495 în Brașov, Școala muzicală psaltică fiind condusă de Radu și Gheorghe grămăticul. Ea nu a avut complexitatea și importanța celei de la Mănăstirea Putna, dar a avut rolul ei bine conturat pentru românii din Transilvania.

În prima parte a secolului al XVI-lea au apărut la Brașov primele cărți de cult traduse în limba română, de Filip Moldoveanu (1544), diaconul Coresi (care a tipărit între 1546 și 1581 un număr de 16 volume), fiul său, Șerban diaconul ș.a.

Secolul al XVII-lea a constituit o epocă de mare expansiune a traducerilor în limba română, mai ales ale celor religioase, care a marcat viitorul culturii în limba română.

O serie de codice, multe rămase anonime, au contribuit la cristalizarea limbii române în cântarea psaltică, manuscrise pe care le menționăm:

- Ms. ro B-BAR **3077** *Psaltirea Hurmuzachi*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1500 -1515, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR **693** *Psaltirea Voronețiană*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1551-1558, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR **448** *Codicele Voronețian, Apostolul*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală

din perioada ecfonetică, caligrafiat la 1563-1583, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române,

- Ms. ro B-BAR 449 *Psaltirea Scheiană*, cu scriere semiuncială și grafie muzicală din perioada ecfonetică, caligrafiată la 1573-1578, codicograf anonim. Biblioteca Academiei Române.

Pe lângă aceste codice anonime, la Iași, Mitropolitul Varlaam († 1657) a tradus din limba elenă și slavonă în română și a tipărit o serie de cărți religioase, de mare importanță pentru ortodocșii români, precum:

- *Cazania / Carte românească de învățătură, la duminicile de preste an și la praznicele împărătești și la sfinții cei mari*, scrisă în 1637 și tipărită la 1643, la tipografia Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași. Lucrarea conține 75 de discursuri / didahii care se citesc în zilele de duminică și la marile sărbători, precum și câteva povestiri despre viețile sfinților. Bazele teologice sunt cele neobizantine, susținute de teologii eleni din secolul al XVI-lea, precum Damaschin Studitul de la Tessaloniki, din care a tradus 20 de omilii. Cartea sa a fost tipărită în 15 ediții, la tipografiile din Valahia de la Mănăstirea Dealu, Râmnicu Vâlcea, Buzău și București, iar din Transilvania la Alba Iulia, Sibiu etc.

- *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, tipărită la Mănăstirea Dealu, în 1645.

Mitropolitul Dosoftei († 1693), la mijlocul secolului al XVII-lea, a continuat activitatea mitropolitului Varlaam, traducând din limba elenă în română o serie de cărți ecclesiastice, precum:

- *Paraclisul Precistii / Paraclisul Maicii Domnului*, împreună cu alte două fragmente din *Biblie: a. Cuvinte și jele la robia Ierusalimului, când din Ierusalim la Vavilon i-au mutat Nav(b) ucodonosor împărat [...]* și *b. Pomenire și năpaste de ce-au năpăstuit acei doi giudecători pre Susana [...]*, cu o *Introducere* de 48 versuri originale, Iași, 1645-1649.

- *Psaltirea în versuri / Cântările Prorocului David*, Iași, cca. 1650-1660.

- *Prea cinstitul Acatist și Paraclis al Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, alcătuit după traduceri românești anterioare, Kiev, 1673. Este o prelucrare a *Sfintei Scripturi* în limbaj poetic evoluat, cu o mare varietate de măsuri și ritmuri: versurile sunt de 6 / 7 silabe, pe de o parte, iar de cealaltă parte 8 / 10 și 12 silabe, cu un metru de 13 silabe și trohaic de 14 silabe, sau alexandrin de 16 silabe.

Mitropolitul Dosoftei a folosit în traduceri / adaptările sale și *Psalmi din Psaltirea Șcheiană* (începutul secolului al XVI-lea), din *Psaltirea* diaconului Coresi (1570) și o versiune elenă a *Bibliei / Vulgata*. Lucrările lui au avut o mare influență asupra Bisericii Ortodoxe Române.

- *Dumnezeiasca Liturghie*, după prototip elen, Iași, 1679;

- *Psaltirea slavo-română / Psaltirea de-nțales a sfântului împărat proroc David*, Iași, 1680-1681.

- *Viața și petrecerea sfinților*, Iași, 1682-1686, din lucrarea *Minologhion / Μηνολόγιον* de Maximos Margounis, alcătuită din 4 volume, din surse elene și câteva surse medievale slave;

- *Parimiile de preste an*, Iași, 1683;

- *Octoih*, neterminat.

Mitropolitul Dosoftei a tradus din limba elenă și slavonă în română lucrări teologice, precum:

- *Istoria bisericească*, Iași, 1690; *Vedenia tainică*, Iași, 1690; *Împotriva ereziilor*, Iași, 1691;

- *Despre prefacerea sfintelor taine*, Iași, 1693, care a fost tradusă din literatura patristică scrisă de Ioan Gură de Aur, Efreim Sirul, Athanasie Sinaitul.

Fiind trimis în exil în Polonia, Dosoftei a tradus tragedia poetului cretan Gheorghie Hortatzidis *Erofilis*, care nu a fost terminată, dar *Prologul* tragediei a circulat mult în Moldova, sub formă de manuscris.

O altă personalitate a Moldovei a fost spătarul Nicolae Milescu (1636-1708), cu origini din Peloponnes. A fost absolvent al Școlii de Teologie din Constantinopol. A dobândit titlu de noblețe, spătar al Curții domnitorului Moldovei. Nicolae Milescu a fost un mare teolog, diplomat, filosof, istoric, cărturar, traducător de limbă elină veche și modernă, latină, slavonă / rusă etc. A scris lucrări de teologie, filosofie, istorie și de caracter pedagogic. În 1669, la Paris, a tipărit o serie cu lucrări teologice. Operele sale au circulat o lungă perioadă de timp, mai ales în Moldova și Valahia.

Nicolae Milescu spătarul a tradus și a scris o serie de cărți ecclesiastice și laice, precum:

- *Istoria despre sfânta icoană a Prea Sfintei noastre Stăpâne Născătoare de Dumnezeu Maria*, 1655;

- *Întrebări și Răspunsuri*, un catehism al confesiunii ortodoxe;

- *Vechiul Testament (Capitolele: 2; 3; 8; 22;*

26), manuscrisul nu s-a păstrat, dar este menționat că a fost folosit la redactarea *Bibliei* de la București, din 1688;

- *Molitvelnic*, traducerea conține rugăciuni de seară;

- *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali splendens ... adică felul în care înțelege biserica orientală ortodoxă dogma trans-substanțierii Domnului și despre alte controverse*;

- O serie de lucrări traduse în limba rusă și un dicționar eleno-latino-rus;

- *Călătoria în China* (scrisă în slavona veche).

Aceste traduceri au ajutat mult cântarea psaltică bizantină, pornită pe drumul ferm al *românirii*¹¹, al introducerii limbii poporului în biserică, înfăptuită de domnitorul Țării Românești Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

La mijlocul secolului al XVII-lea, în 1688, la București, a fost tipărită *Biblia*, sub oblăduirea domnitorului Șerban Cantacuzino (1678-1688) și a logofătului său Constantin Brâncoveanu, urmașul la tron, prima traducere completă, dintre cele mai importante traduceri din epoca modernă. A constituit un monument de limbă, credință și cultură românească. Munca pentru tălmăcirea ei a început în perioada 1680-1682. Domnitorul Șerban Cantacuzino a orânduit un grup de erudiți și clerici români și eleni, precum frații Radu și Șerban Greceanu, fratele domnitorului stolnicul Constantin Cantacuzino, autorul *Prefetei* semnate de Teodosie Mitropolitul Țării Românești și de Patriarhul Ierusalimului Dosithei, posibil Arhiepiscopul Gherman Neon Patron, cea mai importantă personalitate culturală bizantină a timpului ce se statornicise în Valahia și fostul Episcop de Huși Mitrofan, care a fost consilier tehnic de editare și tipărire. *Biblia* a avut o mare răspândire pe întreg teritoriul românesc și în afara granițelor. Pentru această traducere au fost folosite extrase din

- *Psaltirea Hurmuzachi*, 1500-1515,

- *Psaltirea Voronețiană*, 1551-1558,

- *Psaltirea Scheiană*, 1551-1558, *Tetraevanghelul slavo-român*, 1561,

- *Noul Testament*, tipărit de diaconul Coresi, 1561,

- *Psaltirea de la Brașov* (1570),

- *Palia de la Orăștie*, 1582, tipărit de fiul diaconului Coresi, Șerban

- *Noul Testament de la Bălgrad / Alba Iulia*, 1648, tradus de mitropolitul Simion Ștefan,

- *Biblia sacra polyglotta*, Londra, 1653-1657,

- *Vechiul Testament (Capitolele: 2, 3, 8, 22, 26)*, tradus de Nicolae Milescu spătarul, 1661-1668,

- *Biblia în versuri / Psalmii lui David*, tălmăciți de Mitropolitul Dosoftei, 1665-1673, *Biblia: Septuaginta / Vechiul Testament* tradus în elena modernă, din ediția de la Frankfurt, 1597 și 1610,

- *Biblia de la Venezia*, 1687 (sau o ediție mai veche), așa după cum este notat în *Epilog, Noul Testament*, scris în limba elenă,

- *Vulgata*, traducerea în limba latină a *Bibliei*, făcută de Fericitul Ieronim.

În aproximativ aceeași perioadă, a început să se înfăptuiască și prima traducere completă în limba română a Slujbei anului bisericesc creștin ortodox, prin ieromonahul Filothei sîn Agăi Jipei. Acesta, spre finele secolului al XVII-lea, ante 1688¹², a pornit această traducere, la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos¹³.

Nicolae Iorga îl situează în rândul personalităților epocii: ... *Cantacuzino stolnicul, Radu și Șerban Greceanu, Iordachi Cantacuzino* (toți veri cu Filothei - n.n.), *Antim Ivireanul și Filothei Sfeta-goreșul ... formau ... Academia literară și istorică a Brâncoveanului*¹⁴.

În luna martie 2016 am descoperit la Mănăstirea Ivion, Muntele Athos, codicele original a lui Filothei Jipa, premergător *Psaltichiei românești*, sub cota **1160** partea a doua *Antologhion*, scris ante 1688, în care semna: *ieromonahul Filothei ek tis Vlahias / Φυλοθέου ιερομονάχου του εκ της Βλαχίας*, la f. 326v și f. 347v. Manuscrisul a fost numerotat ulterior de Grigorie Th. Stathis¹⁵. Cercețând acest manuscris, remarcăm o preponderență a lucrărilor scrise de prietenii săi, seniori sau mai tineri, de origine română de la mijlocul secolului XVII, la Athos. Este minunată apartenența spirituală a acestor compozitori, dorința de a face cunoscut și altor neamuri a celor ce, prin trup și suflet, erau vlahi / români.

Trebuie să subliniem faptul că participarea acestor compozitori-psalți vlahi / români în lucrare este posibil să fi fost cerută / comandată autorilor chiar de către prietenul lor, ieromonahul Filothei. Astfel, găsim în acest codice cântări importante dedicate personalităților timpului:

- 279v Ἐτερον αρχιερατικόν Ἐχρυσάφη [Παναγιώτης του νέου] ἦχος δ'

Πολυχρόνιον ποιῆσαι Ουγγροβλαχίας κ. Θεοδόσιον

/ *Altul pentru ierarh*, de Hrisafi (Panaghioti cel Tânăr cuțovlahul), ebul 4, *Polihronion* / *Mulți ani trăiască, pentru mitropolitul Ungrovlahiei kyr Theodosie*

- 281 Εἰς ηγουμένον και προηγούμενον· Κοσμά ιερομονάχου Ιβηρίτου [Μακεδόνοϋ]· ἦχος α΄,

Πολυχρόνιον ποιήσαι ...

/ *Pentru stareți și preoți*, de Cosma ieromonahul Iviritul (Macedoneanul), ebul 1, *Polihronion*

-282v Εἰς τον αυθέντην της Ουγγροβλαχίας· κύρ Ανθίμου μητροπολίτου Τουρνόβου· ἦχος δ΄,

Πολυχρόνιον ποιήσαι

/ *Pentru principele Ungrovlahiei* (Șerban Cantacuzino ¹⁶), de kyr Anthimos, mitropolitul Tournovou, ebul 4, *Polihronion*

284 Του [Γερμανού] Νέων Πατρών εἰς φήμην ἀρχοντος· ἦχος δ΄, Πολυχρόνιον ποιήσαι

/ *Alta, pentru domnitorul locului* (Șerban Cantacuzino) de (Gherman arhiereul) Neon Patron ¹⁷

285 Εἰς τράπεζαν ἀρίστου· του [Γερμανού] Νέων Πατρών· [γρ. Μπαλασίου]· ἦχος πλ. δ΄, Ο χορτάσας λαόν

/ *La trapeză*, lucrare foarte frumoasă de (Gherman) Neon Patron (revăzută de Balasie preotul) ebul 8, *Cel ce ai săturat popoare*.

Cert este faptul că aceste lucrări dedicate Mitropolitului Valahiei, Theodosie ¹⁸, domnitorului Țării Românești / Șerban Cantacuzino și maimarilor conducători religioși și laici apar numai în manuscrisul Iviron **1160** al ieromonahului Filothei Jipa. εἰς φήμην ἀρχοντος

În anul 7222 dec[embrie] 24 = 1713, decembrie 24, ieromonahul Filothei a terminat refacerea Codicelui de la Mănăstirea Iviron, prin *Psaltichia rumânească*, cu 1193 de cântări psaltice, adunate sub forma: *Catavasier*, *Sfânta Liturghie*, *Anastasimatar*, *Antologhion-Stihirar*, *Penticostar*, *Triod*, compuse de diferiți psalți compozitori bizantini și de către el.

Și pe acest codice se semna:

- *smeritul* întru I(e)r(o)monahi Filothei sin Agăi Jipei, la f. 1;

- *Filothei ier(o)monah, uc(e)nic al părintelui Theodosie din Sfânta Mitropolie*, f. 6v;

- ... *Alta (stihiră) făcută de dascălul Mitrofan grecește și de scriitoriul acestei cărți rumânești*, f. 64v;

- ... *Rugăciunea robului lui D(umne)eze(u) Filothei ieromonah(ul) sinthesitoriul aceștii vla-*

ho-musichii, către Prea Sfânta Născătoare de D(umne)zeu, pentru prea luminatul Domn a toată Ungrovlahia Io(an) Constantin

B. Băsărab Voevod, f. 259.

Lucrarea cuprinde aproape în întregime cântările serviciului religios de-a lungul întregului an bisericesc (1 septembrie-31 august), talmăcind și compunând ... *pre glasul cel rumânesc, că iaște mai lesne și mai frumos*. Autorul nota: ... *am scris / Psaltichia / cu voia și cererea a toată biserica și a tot norodul* ... Pe altă filă se confesa: ... *tălmăciam ... pre a noastră de țară și de obște limbă, toate catavasiile și troparele*.

La terminarea *Prefeței*, ieromonahul Filothei Jipa compune 44 de versuri proprii:

Către ... cântăreții acestei Vlaho-musichii și către celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești ...

Că iată s-au talmăcit, spre al vostru folos / Care cu nevoie din grecie s-au scos / Pre cuvintele românești și prin glasuri grecești /

Inima și sufletul să ți le îndulcești ...

În omilia sa către domnitorul Constantin Brâncoveanu, sprijinătorul aprig al *românirii*, notează: ... *Și iaște D(umne)zeiască socoteală a Măriei Tale cum ce(a)le ce se cântă în biserică să se înțeleagă de ascultătorii pravoslavnicii creștini. Pentru care(a) și nu încetezi în toată vremea cu îndurare cheltuind, spre talmăcirile celor nelesne înțelese cuvinte și cântări ale bisericii către arătarea și mai bună înțelegere ...*

Un lucru deosebit de interesant trebuie remarcat: o serie de compozitori contemporani și prieteni cu autorul, prezenți în cele două codico-grafe, aparțin neamului vlahilor, sunt din arealul cultural românesc, precum: Panaghioti Hrisafi cel Tânăr cuțovlahul (†1680?) ¹⁹, Gherman Arhiereul Neon Patron (†1690?) ²⁰, Balasie / Bălașu preotul de la Constantinopol (†1701) ²¹, Cosma ieromonahul Macedoneanul (†1692) ²², Damian protopsaltul Moldovlahiei (†1740?) ²³, Iovașcu Vlahu (†1730?) ²⁴, Ioan Vlahu (†1750?) ș.a.

Demn de subliniat este și faptul că ieromonahul Panaghiotis Hrisafis cel Tânăr cuțovlahul a fost dascălul lui Gherman Arhiereul Neon Patron, care a fost dascălul lui Iovașcu Vlahu și Bălașu preotul, care a fost dascălul lui Cosma ieromonahul Macedoneanul, care a fost dascălul lui Damian pro-

topsaltul Moldovlahiei ieromonahul, care a fost dascălul protopsaltului Matei Vatopedinul...!

Valoarea inestimabilă a traducerilor / tălmăcirilor ieromonahului Filothei Jipa s-a manifestat prin biruința limbii autohtone în muzica psaltică românească, care a dus la învățământul muzical, început timid... în tinda bisericii, cum amintea Nicolae Iorga.

Opera ieromonahului Filothei, începută ante 1688 și terminată la 1713, a străbătut timpul, după cca 120 de ani, copiindu-se și psalmodiindu-se din cântările sale.

O serie de codicografi, care s-au semnat pe codice sau anonimi, au continuat moștenirea spirituală a ieromonahului Filothei Jipa din *Psaltichia rumânească*, reiterând, în timp, din cântările lui sau traducând / compunând noi cântări după modelul său, precum:

1. Compozitorul protopsalt Șarban († 1750?) a transcris din *Psaltichia rumânească: Troparele pentru ucenici ...*, în ehul pl. 4, *Catavasiile Floriilor / Catavasiile la Duminica Stălpărilor*, în Ms. ro B-BAR **3736** (Catalog Spinei nr. 351 ²⁵) *Antologhion*, și din Ms. ro B-BAR **4305** (Catalog Spinei nr. 336 ²⁶), *Psaltichie rumânească*, f. 339-339v. A tradus o serie de cântări, vezi *Doxologie*, de Gherman Neon Patron, în Ms. gr.-ro. B-BAR **1229** (Catalog Spinei nr. 176 ²⁷) *Anastasimatar*. Recent am descoperit în biblioteca Mănăstirii Pantokratoras de la Muntele Athos un codice Ms. fără cotă (Catalog Spinei nr. 1 ²⁸) *Irmologhion*, scris la mijlocul secolului al XIX-lea la Schitul Lacu, biserica Sfântul Gheorghe, codicograf anonim, unde există și lucrări de Șarban protopsaltul.

2. Compozitorul protopsalt Ioan Radu Duma Brașoveanu († 1775?), la 1 august 1751 a caligrafiat lucrarea ieromonahului Filothei Jipa *Psaltichie rumânească*, de 678 de pagini, vezi Ms. ro B-BAR **4305** (Catalog Spinei nr. 336 ²⁹) *Antologhion*, schimbând ordinea cântărilor și aranjându-le după prototipul elen: *Propedia*, f. 4-7, *Anastasimatar*, f. 9-56; *Antologhion - Stihirar*, f. 57-170; *Penticostar*, f. 170-196v; *Triod*, f. 197v-266v; *Catavasier*, f. 27-310v, Sfânta Liturghie, f. 311-339v. Este posibil ca Ioan Radu Duma să fi cunoscut și alte cântări ale lui Filothei Jipa, din alte manuscrise, de unde a copiat cântări care lipsesc din codicele autograf al ieromonahului Filothei Jipa, sau fac parte din lucrările anonime, din care a recunoscut

autorul ³⁰. Am descoperit încă un codice al lui Ioan Radu Duma Brașoveanu la Biblioteca Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, scris aprox. la 1750. Este manuscrisul *Acatist / Οικηματαρίο-Ακάθιστος* al lui Ioannis Klada, caligrafiat de Ioan Duma Brașoveanu ³¹. Acest codice va trebui cercetat și comparat cu altele asemănătoare din Ellada și România epocii respective.

3. Compozitorul ieromonah Arsenie Cozia-nul († început sec. XVIII) a transcris / a refăcut cântări din codicele ieromonahului Filothei, printre care: *Slavă la Litie – Cu care de foc șezând ... al lui Arsenie*, din Ms. ro. B-BAR 61 (Catalog Spinei nr. 10 ³²) *Psaltichie rumânească*, de ieromonahul Filothei Jipa, f. 215 ș.a.

4. Compozitorul ieromonah Clement Grădișteanu de la Mănăstirea Horezu († 1775?) a transcris / refăcut cântări din *Psaltichia rumânească*, iar câteva le-a rescris în limba elenă, publicându-le în câteva manuscrise autograf, în limba elenă, vezi manuscrisul Ms. gr. **158** (Catalog Lambrou nr. 860/158, Catalog Stathis nr. 323 ³³, Catalog Spinei nr. 309 ³⁴) *Antologhion / Αρθολόγιον*, de la Mănăstirea Xenofontos, Sfântul Munte, scris la Mănăstirea Horezu, la începutul secolului al XIX-lea, codicograf ieromonahul Clement Grădișteanu.

5. Compozitorul monah Ioan psaltul păcătosul Vlahu († 1790?) a tradus 7 cântări psaltice de compozitori anonimi, în Ms. gr.-ro B-BNR **4947** (Catalog Spinei nr. 403 ³⁵) *Heruvicon-Chinonicar* și *Robii Domnului*, de Mihalache Moldovlahu, în Ms. gr.-ro B-BAR **1229** (Catalog Spinei nr. 176 ³⁶) *Anastasimatar*. Există lucrări de el și în Ms. gr.-ro B-BAR **146** (Catalog Spinei nr. 27 ³⁷) *Antologhion*.

6. Compozitorul protopsalt Naum Râmnicianu († 1838), din activitatea sa de codicograf, vezi manuscrisul Ms. gr.-ro B-BAR **3210** (Catalog Spinei nr. 278 ³⁸) *Antologhion-Propedia*, unde prezintă cântări în caracter irmologic și stihiraric aranjate în sindomon, caligrafiate în limba elenă și română; printre alte lucrări prezintă și 6 cântări psaltice traduse de Filothei Jipa.

7. Compozitorul ieromonah Acachie de la Mănăstirea Căldărușani (1830?) a fost unul dintre ultimii codicografi care au copiat codice în vechea grafie a muzicii psaltice bizantine; la 18 februarie 1821 copiază *Anastasimatar-Propedia*, de Filothei Jipa ieromonahul, vezi codicele Ms. ro B-BAR **5970** (Catalog Spinei nr. 395 ³⁹), iar la 28 mai 1826

copiază identic un alt codice, cu unele greșeli de copiere, cu *Psaltichia rumânească* de Filothei Jipa ieromonahul, vezi codicele Ms. ro B-BAR 2371 (Catalog Spinei nr. 368⁴⁰).

Manuscrise anonime cu lucrări tălmăcite, adaptate din *Psaltichia rumânească* de Filothei Jipa ieromonahul la mijlocul secolului al XVI-II-lea și începutul secolului al XIX-lea, se află în codicele:

8. Ms. gr.-ro. B-BAR 1879 (Catalog Spinei nr. 236⁴¹), *Anastasimatar*.

9. Ms. gr.-ro. B-BAR 642 (Catalog Spinei nr. 73⁴²) *Anastasimatar - Liturghier*.

10. Ms. gr.-ro I-AS 207 (Catalog Spinei nr. 725⁴³) *Antologhion*.

11. Ms. gr.-ro. B-BAR 2371 (Catalog Spinei nr. 397⁴⁴) *Antologhion - Liturghier*.

12. Ms. ro Prodrumu 4020 (Catalog Spinei nr. 118⁴⁵) *Antologhion - Anastasimatar*, de Filothei Jipa, scris în Valahia, la 1717, codicograf anonim, se află la Schitul Prodrumu, Muntele Athos. Este o copie din care lipsesc file, numărul cântărilor fiind oarecum diferit față de original.

Marele cărturar, viitorul Mitropolit Antim Ivireanul⁴⁶, i-a tipărit două lucrări literare, tălmăcite / traduse din limba elenă: *Invățăturile creștinești* (1700) și *Floarea darurilor* (1701).

Psaltichia rumânească i-a tipărit-o în anul următor terminării (1713), la 1714 sub denumirea *Catavasier*, în peste 4500 de exemplare⁴⁷, din ordinul domnitorului Brâncoveanu, cu *porunca strașnică* de a fi utilizată de către toți clericii țării, dar, în *Dedicație către domnitor*, apare acum Ștefan Cantacuzino⁴⁸, Constantin Brâncoveanu fiind decapitat de turci (15 august 1714).

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, începând cu protopsaltul Iosif de la Mănăstirea Neamț și protopsaltul Mihalache Moldovlahul a început a doua etapă de *românire* a cântărilor bisericești, când linia melodică este prelucrată și adaptată la accentele tonice specifice textului psaltic românesc.

Lucrarea lui Mihalache Moldovlahul protopsaltul, pornită de la ieromonahul Filothei Jipa, a influențat mult codicele lui Macarie ieromonahul de la 1823; pe cel de la 1848 al protopsaltului Dimitrie Suceveanul; pe cele scrise de Ioan Zmeu (1903), Ion Popescu-Pasărea (1931), Nicolae Lungu. Grigore Costea-Ion Croitoru (1974) ș.a.

De la 1816, la București, apar primele cărți muzicale psaltice tipărite în *sistema cea nouă*, de către protopsaltul, dascălul și compozitorul de muzică psaltică Petru Efesiu.

Condiția esențială în *românirea* cântărilor psaltice a fost limba, care a imprimat de-a lungul timpului specificul melosului românesc și a dăruit o întrepătrundere firească între tradiția cântării bizantine și cea autohtonă.

Existența celor peste 1000 de manuscrise muzicale psaltice în România⁴⁹ constituie o bogăție națională culturală și spirituală excepțională, forme de cultură și artă care, prin evoluția în timp, atestă conținutul și originalitatea existenței culturale autohtone.

Câteva referiri asupra concepției studiului

Lucrarea de față se bazează pe cercetările noastre întreprinse de-a lungul anilor în România, Muntele Athos și Constantinopol, concretizate în lucrările expuse în opusul de față. Constituie până acum un catalog complet al codicelor existente scrise de ieromonahul Filothei Jipa și urmașilor săi spirituali, în cadrul valorilor reprezentative ale culturii muzicale psaltice din România.

Autorul, compozitor și codicograf, traducător din limba elenă în română de lucrări din compozitori psalți cunoscuți sau anonimi, s-a remarcat prin gustul său rafinat, exprimat în simplitate în culori și desene și litere cu o grafie deosebită, în ideea nescrisă a remodelării prin sunete a sufletului românilor în comunicarea către Bunul Dumnezeu.

Cele două manuscrisele prezentate sunt:

a) Ms. Iviron 1160 partea doua, *Antologhion*, în premieră absolută;

b) Ms. B-BAR 61 *Psaltichie rumânească*.

Mulți cercetători, de-a lungul timpului, s-au preocupat de cercetarea *Psaltichiei rumânești*, precum: Constantin Erbiceanu, care a publicat pagina de titlu, dedicația în versuri și cuprinsul manuscrisului, în 1897; Luca Alexandru, în 1898; Ioan Bianu, în 1907; Nicolae Popescu, în 1908 ș.a.

Primele studii în epoca noastră privind *Psaltichia rumânească* a ieromonahului Filothei Jipa au fost făcute de Sebastian-Barbu Bucur, în anii 1969, 1970, 1976 și 1981.

Limba cântărilor este româna, cu câteva elemente din elenă și slavona bisericească.

În prezentarea personalității și operei ieromonahului Filothei Jipa este atestată obârșia nobilă

a familiei sale, cu strămoși domnitori, studiile de înaltă clasă pe care le-a dobândit în țară și la Muntele Athos și legăturile culturale cu cei mai mari compozitori și dascăli medievali ai timpului, care erau și de origine vlahă: ieromonahul Panaghiotis Hrisafis cel Tânăr cuțovlahul, Gherman arhiereul Neon Patron, Bălașu preotul, Cosma ieromonahul Macedoneanul, Iovașcu Vlahu, Damian protopsaltul Moldovlahiei ieromonahul!

Personalitatea ieromonahului Filothei este proiectată în epocă alături de marele domn patriot, mecena al culturii și artelor, aprig al *românizării*, Constantin Brâncoveanu, de dascălul și ocrotitorul său, mitropolit al Valahiei, Teodosie, iar mai apoi, de Antim Ivireanul, cărora le dedică *Polihronioane*.

În alcătuirea acestui opus am optat pentru o serie de norme metodologice întâlnite în marile lucrări de profil din lume.

Iconografia a fost aleasă să reprezinte cele mai importante documente legate de genealogia familiei sale și expozate din compozițiile sale muzicale și din opera codicografică, prezente în cele două manuscrise muzicale psaltice: Iviron **1160** și B-BAR **61**.

Aducem mulțumiri stareșului Nathanail și Bibliotecii Mănăstirii Iviron, Muntele Athos, Bibliotecii Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, Bibliotecii Academiei Române, părintelui arhimandrit Policarp Chițulescu directorul Bibliotecii Sfântului Sinod și al Palatului Patriarhal al României, și celorlalte biblioteci care ne-au ajutat la identificarea codicografilor și compozitorilor psalți, urmași spirituali ai operei ieromonahului Filothei Jipa.

Mulțumim domnului acad. Victor Spinei, vicepreședintele al Academiei Române, pentru sprijinul acordat în domeniul istoric și cultural din vastul tărâm cercetat și tuturor celor care au fost în apropierea noastră, pentru sprijin.

Cu pioșenie dedicăm acest opus tuturor celor mulți anonimi sau puțin cunoscuți monahi și mireni, care au pătruns și au transmis adâncimea spirituală a muzicii sfinte talmăcite întâia oară în limba poporului, în căutarea Bunului Dumnezeu.

Repere hermeneutice

Catalogul manuscriselor muzicale bizantine și de tradiție bizantină-românești de la mănăstirea Sfântul Pavel, Muntele Athos. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. În manuscris, Atena, 1998.

Manuscrise muzicale psaltice românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos. 1. Catalog sinoptic 2. Catalog descriptiv. În manuscris, Atena 2000.

Manuscrise muzicale psaltice românești de la mănăstirea Sfântul Ignatie, Leimonos-Lesbos. În manuscris, Atena, 2000.

Cântări românești la Athos. Revista B. O. R., an 119, nr. 7-12, București, 2001, p. 355-498.

Detalii metodologice asupra periodizării muzicii psaltice. B. O. R. nr. 7-9, București, 2002, p. 496-499.

Contribuții privitoare la relațiile culturale muzicale dintre Ellada și România. Teză de doctorat, coordonator prof. Dr. Grigore Constantinescu, Universitatea Națională de Muzică, București, 2003, 1350 p.

Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România. B. O. R., tom I, anul CXXIII, nr. 4-6, tom II, anul CXXIII, nr. 7-12, București, 2005. Și în extras.

Manuscrise muzicale psaltice în scriere ecfonică, existente în bibliotecile din România. În manuscris, București, 2010.

Οι Οκτώηχοι στη Ρουμανική Παράδοση. Γ. Διεθνές Συνέδριο μουσικολογικό και ψαλτικό, Αθήνα,

17-21 Οκτωβρίου 2006, εκδίδει ο Γρηγόριος Θ. Στάθης, Αθήνα, 2010, σσ. 655-658. / *Octoihul în tradiția românească*. Al III-lea Congresul Internațional de Muzicologie și Psaltică, Atena 17-21 octombrie 2006, tipărit de Grigorios Th. Stathis, Atena, 2010, p. 655-658.

Η Βυζαντινή ψαλτική παράδοση στη Ρουμανία. Χειρόγραφα και Ρουμάνοι μελοποιοί. Διδακτορική Διατριβή, συντονιστής, καθηγητής Δρ. Γρηγόριος Θ. Stathis, Καποδιστριακού

Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα, 24 Φεβρουαρίου, 2011, 502 σσ. Σε εκτύπωση. Και στο Διαδίκτυο, με την υποστήριξη του Εθνικού Πανεπιστημίου Καποδίστρια στην Αθήνα και

του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. / *Tradiția muzicii psaltice în România și legătura cu muzica bizantină*. Manuscrise și compozitori români. Teză de Doctorat, coordonator prof. Dr. Grigorios Th. Stathis. Universitatea Națională Kapodistria din Atena, 24 februarie, 2011, 502 p. În curs de tipărire. Și pe internet, cu suportul Universității Naționale Kapodistria din Atena și Oxford University.

Bălașu preotul Țarigrădeanul (1610?-1701). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2011.

Câteva idei despre cultura muzicală românească din scriptoriul Evului Mediu. Revista „Academica”, nr. 9, anul XXXIII, nr. 395, București, 2023, p. 35-44.

Compozitori români de muzică psaltică în manuscrisele de la mănăstirile Meteora. / Έργα Ρουμάνων συνθετών σε Μετεωρικά μουσικά χειρόγραφα. În manuscris, București, 2012.

Iovașcu Vlahu Protopsaltul Curții Ungarovahei (1650?-1730?). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2012.

Damian ieromonahul protopsaltul Moldovlahiei (1660?-1740?). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2013.

Cosma ieromonahul Macedoneanul Iviritul (1630?-1692). Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena, București, 2014.

Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453, Constantinopol). *Viața și opera.* Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2016, 327 p.

Antim Ivireanul, iubitor de cultură și muzică psaltică românească. Studiu în manuscris, martie 2016, Atena.

Un manuscris cu relevanță deosebită de la Muntele Athos (Codicele Iviron 1160 Psaltichia lui Filothei Jipa).

Revista „Academica”, nr. 6, anul XXVI nr. 308, București, 2016, p. 62-64.

Psaltichia „grecească” de Filothei Jipa. I. Revista „Actualitatea Muzicală”, nr. 8, București, august 2016. *Psaltichia „grecească” de Filothei Jipa. II.* Revista Actualitatea Muzicală, nr. 8, București, august 2017.

Noi valențe asupra românismului, Filothei Jipa, Psaltichia românească de la Muntele Athos. Revista „Diplomat Club”, București, decembrie 2016.

La 300 de ani „Psaltichia grecească” de ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei „a ajuns” în România ! Revista „Academica”, nr. 5-6 , anul XXVII, nr. 319 - 320, București, 2017, p. 67-72.

Un cântec popular elen de la finele secolului al XVI-lea. Laudă domnitorului Mihai Viteazul. Revista „Academica”, nr. 2. anul XXXI, nr. 364, februarie 2021, p. 46-48.

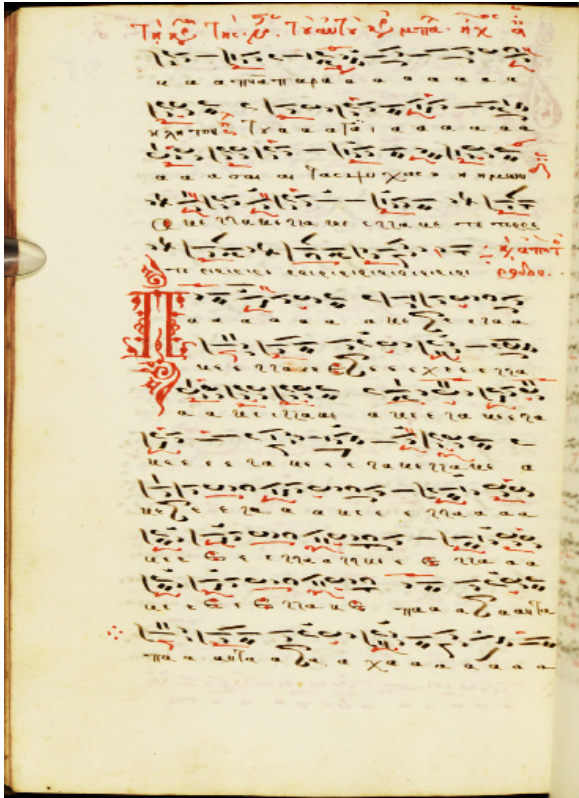
Spinei, Ilie C., *Figuri proeminente de preoți din Basarabia. 1700-1939.* Ediție îngrijită de Marcel I. Spinei, cu o prefață de Casian Arhiepiscopul Dunării de Jos. Editura Academiei României, București, 2018. 370 p.

Manuscrise muzicale psaltice bizantine de la Schitul Prodromu, Mănăstirea Românilor, Muntele Athos. 1200 p. În curs de tipărire.

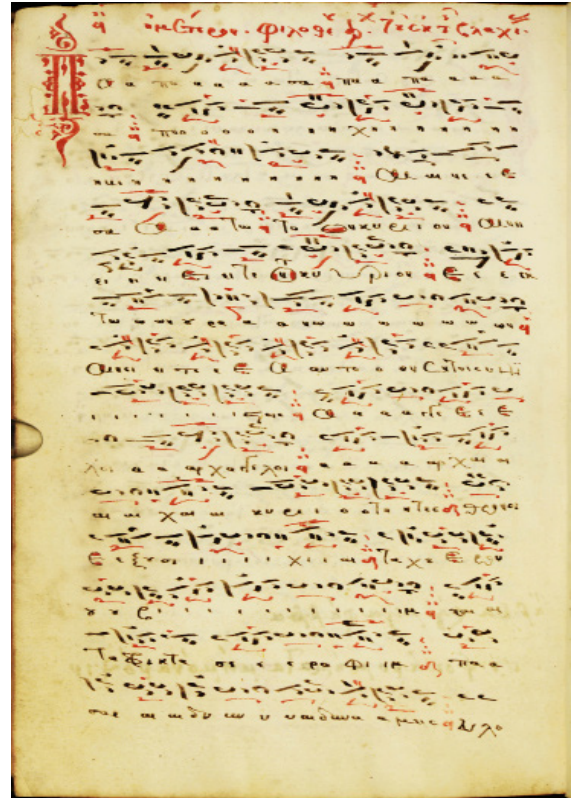
Manuscrise muzicale psaltice bizantine de la Schitul Lacu, Muntele Athos. 820 p. În curs de tipărire.

Manuscrise muzicale psaltice de la Mănăstirea Putna. Iași, 2024, 416 p. București, 2022

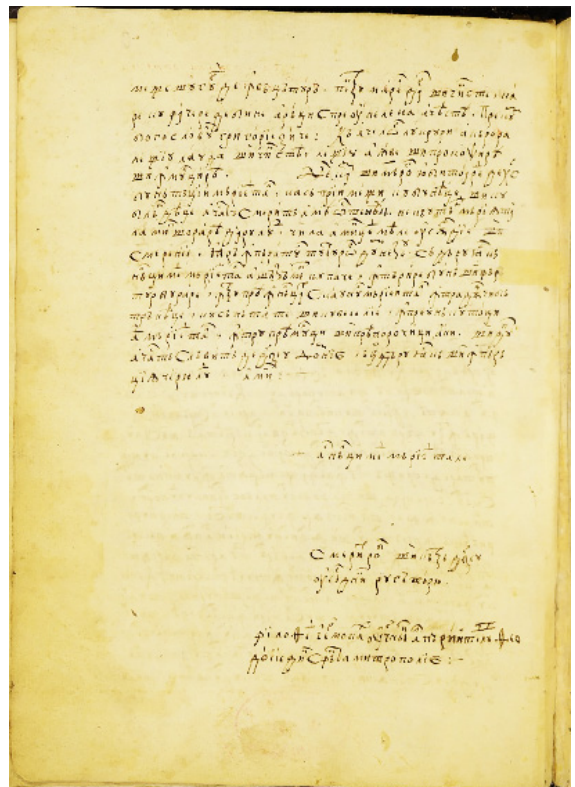
Manuscrisul Iviron 1160 partea a doua Antologhion, de Ieromonahul Filothei ek tis Vlahias, scris la finele secolului al XVII-lea, f. 326v. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul Iviron 1160 partea a doua Antologhion, de Ieromonahul Filothei ek tis Vlahias, scris la finele secolului al XVII-lea, f. 347v. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul B-BAR 61 Psaltichia rumânească, de Ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei, scris la 24 decembrie 1713, pagina de titlu, f. 4. Se observă semnătura autorului.

Manuscrisul B-BAR 61 Psaltichia rumânească, de Ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei, scris la 24 decembrie 1713, pagina de titlu, f. 6v. Se observă semnătura autorului.

Note

1 Γρηγόρης Θ. Στάθης, Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της Βυζαντινής μελοποιίας. Εκδίδει ο Στάθης Θ. Γρ. Αθήνα, 1994, σ. 15

/ 283 σελ / Grigorios Th. Stathis, *Anagramme și mathe-mele ale melopiei bizantine*. Editat de Grigorie Th. Stathis, Atena, 1994, p. 15 / p. 283.

2 Παναγιωτόπουλος, Δ. Γ., Θεωρία και Πράξη της Βυζαντινής Μουσικής. εν Αθήναις, 1947 / D. G. Panagioto-poulos, *Teorie și Practică în Muzica Bizantină*, Atena, 1947, p. 31.

3 Vezi M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Ro-mâne*. București, 1980-1981, tom I, p. 187.

4 Vezi și M. Spinei, *Detalii metodologice asupra pe-riodizării muzicii psaltice*. Revista B.O.R., anul CXX, nr. 7-9, București, 2002, pp. 496-499.

5 Vezi lucrarea noastră *Evul Mediu în cultura muzica-lă din România*, București, 2021, 968 pag., în tipar.

6 M. I. Spinei, *Grigorie Bunu Aliatu ieromonahul (1370?, Moldova-1453?, Constantinopol)*. Muzeul „Carol I”, Brăila, Editura Istros, Brăila, 2016, 327 p.

7 Ms. 975 (Catalog Lambru nr. 5095/975, Stathis nr. 1060) *Mathimatarion*, de Manouil Hrisafis, mănăstirea Iviron, scris la mijlocul secolului al XV-lea, f. 433v. Vezi și Στάθης, Γρηγόριος Θ. Τα χειρόγραφα Γ'. Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής—"Αγιον Όρος". Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδικον βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους. Αθήνα, 1993 / Grigorie Th. Stathis *Manuscisele muzicale bizantine de la Muntele Athos*. Atena, 1993, tom III, 992 p. / p. 759.

8 Radu cel Mare a fost domnitorul Țării Românești (1495-1508).

9 Vezi și S. Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tra-diție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX...*, op. cit., p. 40.

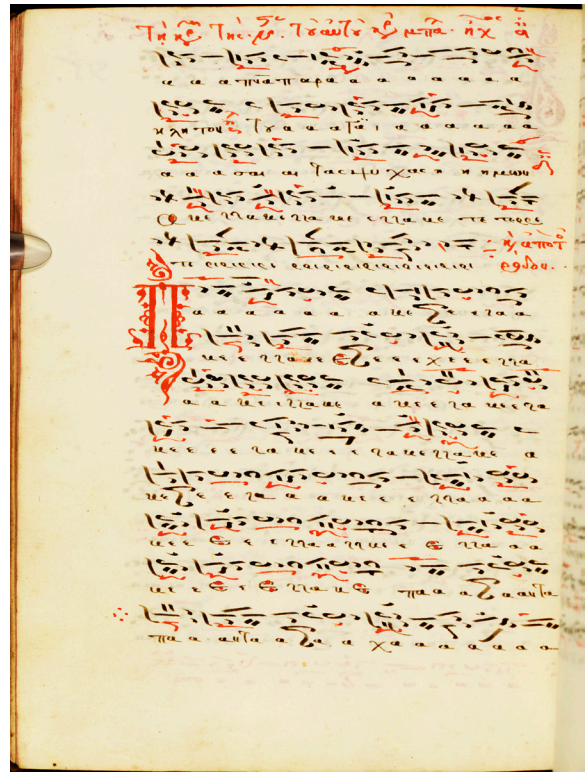
10 Ghe. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească cu caracter statornic (Școala de la Sfântul Gheorghe Vechiu)*. București, 1913, p. 5.

11 Termen utilizat de Anton Pann, *Fabule și istorioa-re*. Prefață. București, 1841, p. 4.

12 În anul 1688, luna octombrie, a venit la tron domnitorul Constantin Brâncoveanu, care era rudă cu Filothei, iar manuscrisul i-ar fi fost dedicat.

13 Vezi și studiile noastre: *Un manuscris cu relevanță deosebită de la Muntele Athos*. Revista „Academica”, nr. 6, anul XXVI nr. 308, București, 2016, p. 62-64; *Psaltichia grecească de Filothei Jipa. I*. Revista „Actualitatea Muzicală”, nr. 8, București, august 2016; *Psaltichia grecească de Filothei Jipa. II*. Revista *Actualitatea Muzicală*, nr. 8, București, august 2017; *Noi valențe asupra românismului-Filothei Jipa, Psaltichia românească de la Muntele Athos*. Revista „Diplomat Club”, București, decembrie 2016; *La 300 de ani «Psaltichia grecească» de ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei «a ajuns» în România!* Revista „Diplomat Club” nr. 4-12, anul XXIV (288-299), București, 2016.

14 N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constan-tin Vodă Brâncoveanu*. Analele Academiei Române, tom XXXVII, București, 1914-1915, p. 165, și în Extras.

15 Γρηγόριος Θ. Στάθης, Τα χειρόγραφα Δ'. Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής—"Αγιον Όρος". Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδικον βυζαντινής μουσικής των αποκειμένων εν ταις βιβλιοθήκαις των ιερών μονών και σκητών του Αγίου Όρους. Αθήνα, 2015. 992 σελ. / Grigorios Th. Stathis, *Manuscisele muzi-cale bizantine de la Muntele Athos*. Tom IV, Atena, 2015. 922 p. / p. 446-451.

16 Șerban Cantacuzino a fost domnitorul Țării Românești (1678-1688).

17 Este pentru prima dată când este înțeles și tradus din limba elenă veche titlul cântării: εἰς φῆμην ἄρχοντος = *pentru fala domnitorului / în cinstea domnitorului*.

18 Theodosie a fost Mitropolitul Valahiei în perioade-le 1668-1672, 1679-1708.

19 Despre viața și opera lui Panaghioti Hrisafi cel Tânăr cuțovlahul vezi lucrarea noastră *Evul Mediu în cultura muzicală din România*, în tipar, p. 598-633.

20 Vezi și în studiul nostru, *Antim Ivireanul, iubitor de cultură și muzică psaltică românească*. Lucrare în manuscris, martie 2016, Atena.

21 Vezi și M. I. Spinei, *Bălașu preotul Țarigrădeanul (1610?-1701)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena- București, 2011.

22 Vezi și M. I. Spinei, *Cosma ieromonahul Mace-doneanul Iviritul (1630?-1710?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2014.

23 Vezi și M. I. Spinei, *Damian ieromonahul proto-psaltul Moldovlahiei (1660?-1740?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2013.

24 Vezi și M. I. Spinei, *Iovașcu Vlahu Protopsaltul Curții Ungarovlahei (1650?-1730?)*. Monografie. Editura Spinei Music Company, Atena-București, 2012.

25 M. I. Spinei, *Manuscise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România...*, op. cit., tom

- I, p. 360. Cântarea a fost tipărită de N. M. Popescu preotul, *Macarie ieromonahul. La o sută de ani de la moartea sa (1836-1936)*. Editura Facultății de Teologie, București, 1936, p. 13-32.
- 26 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 356-357.
- 27 ibidem cit., tom I, p. 325.
- 28 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos ...*, op. cit.
- 29 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 356-357.
- 30 Singura explicație posibilă este că a cunoscut manuscrisul lui Filothei, descoperit de noi la Mănăstirea Ivron Ms. **1160 Antologhion**, Muntele Athos.
- 31 Μανόλης Χατζηγιακουμής, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832). Αθήνα, 1975, Τόμος Α', 503 p.+XXV, σελ. 15 / Manolis Hadzigiakoumis, *Manuscrise muzicale bizantine din timpul stăpânirii otomane (1453-1832)*. Atena 1975. Tom I, 503 p.+XXV, p. 15.
- 32 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 280-281.
- 33 Gr. Th. Stathis, *Manuscrisele muzicale bizantine de la Muntele Athos ...*, op. cit., tom II, p. 121-123.
- 34 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale românești bizantine și de tradiție bizantină de la Muntele Athos ...*, op. cit.
- 35 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...*, op. cit., tom I, p. 369-370.
- 36 ibidem, p. 325.
- 37 ibidem, p. 369-370.
- 38 ibidem, p. 346.
- 39 ibidem, p. 367.
- 40 ibidem, p. 297.
- 41 ibidem, p. 386.
- 42 ibidem, p. 297.
- 43 ibidem, p. 386.
- 44 ibidem, p. 368.
- 45 M. I. Spinei, *Manuscrisele muzicale psaltice bizantine de la Schitul românesc Prodromu, Mănăstirea românilor, Muntele Athos*. Schitul Prodromu, 2024, în tipar, p. 637.
- 46 Antim Ivireanul a fost Mitropolitul Țării Românești (1708-1716).
- 47 D. Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*. Editura Istros a Muzeului de Istorie Brăila, 1998, p. 194.
- 48 Ștefan Cantacuzino a fost domnitorul Țării Românești (1714-1716).
- 49 M. I. Spinei, *Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România ...* op. cit.

Cronica vieții academice

7 IUNIE

În Aula Academiei Române a avut loc Simpozionul „Direcții moderne în chimia materialelor”/ „Modern Directions in Materials Chemistry”, organizat de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, și prof. Mircea Dincă, Massachusetts Institute of Tehnology. În deschiderea evenimentului au luat cuvântul: prof. Christopher Chang, Princeton University, SUA, prof. Jeffrey R. Long, University of California, Berkeley, SUA, și dr. Simona Nica, Institutul de Chimie Organică și Supramoleculară „C. D. Nenițescu”, București. În continuare, au prezentat comunicări: prof. Vasile I. Pârvulescu, Universitatea din București, dr. Augustin Mădălan, Universitatea din București, dr. Mihaela Matache, Universitatea din București, prof. Mircea Dincă, Massachusetts Institute of Tehnology, prof. Cristian Silvestru, Universitatea „Babeș-Bolyai”, dr. Mihaela Florea, Institutul Național de Fizica Materialelor, dr. Cătălin Maxim, Universitatea din București, prof. Guangshan Zhu, Northeast Normal University, dr. Victor Jerca, Institutul de Chimie Organică și Supramoleculară „C. D. Nenițescu”, București, prof. James McCusker, Michigan State University, SUA.

12 IUNIE

Comisia Națională a României pentru UNESCO, în parteneriat cu Academia Română, a organizat Aniversarea UNESCO „Ana Aslan – 50 de ani în Academia Română”, moderator Madlen Șerban, secretar general CNR UNESCO. În deschiderea evenimentului au luat cuvântul acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, și Ligia

Deca, ministrul Educației, președintă a CNR UNESCO. A urmat elogierea calității de membru al Academiei Române a acad. Ana Aslan de către acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, și prof. univ. Vladimir Alexandru Ciurea, membru de onoare al Academiei Române. Activitatea în domeniul medical și al cercetării științifice a acad. Ana Aslan a fost evidențiată de doamna Diana Loreta Păun, consilier prezidențial, Administrația Prezidențială, și prof. univ. Viorel Jinga, rectorul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, București. Doamna Janina Sitaru, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe, a prezentat-o pe acad. Ana Aslan în contextul diplomației științifice.

12 IUNIE

Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, prin Divizia de istoria tehnicii, a organizat Sesiunea de comunicări științifice „100 de ani de la primul Congres Național de Chimie”, cu următoarea tematică:

- 100 de ani de la primul Congres Național de Chimie
- Fondarea Institutului Național de Chimie
- Tehnologia chimică în dezvoltarea economică a României.

După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, au prezentat comunicări prof. univ. dr. ing. Anca Cojocaru, Facultatea de Inginerie Chimică și Biotehnologii, Universitatea Națională de Știință și Tehnologie Politehnica București, prof. univ. dr. ing. Dobre Tănase, Facultatea de Inginerie Chimică și Biotehnologii, Universitatea Politehnica București, prof. univ. dr. ing. Anca Cojocaru, șef

---

lucrări dr. ing. Ioana-Alina Ciobotaru, prof. univ. dr. ing. Dănuț-Ionel Văireanu, Facultatea de Inginerie Chimică și Biotehnologii, Universitatea Politehnica București, conf. dr. Gabriela-Iulia David, Facultatea de Chimie, Universitatea din București, prof. univ. dr. ing. Dănuț-Ionel Văireanu, Facultatea de Inginerie Chimică și Biotehnologii, Universitatea Politehnica București, dr. ing. Virgiliu Băncilă, consilier Chimcomplex S.A. Borzești. Sesiunea a fost urmată de o expoziție fotografică organizată cu sprijinul Agenției Naționale de Presă AGERPRES.

14 IUNIE

În Aula Academiei Române a avut loc conferința „Soluții globale pentru ecuații dispersive neliniare”, susținută de prof. Daniel Tătaru. Conferința face parte din ciclul de manifestări științifice anuale intitulat „conferințele David Emmanuel”, organizat de Secția de științe matematice a Academiei Române și denumit astfel după inițiatorul școlii matematice moderne bucureștene, David Emmanuel (1854–1941), membru de onoare al Academiei Române.

18 IUNIE

În Aula Academiei Române, prof. univ. dr. Moshe Idel, membru de onoare al Academiei Române, a susținut conferința „Noua religie a lui Abraham Abulafia”. Manifestarea a fost organizată de Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române.

20 IUNIE

În cadrul conferințelor „Ora de știință”, dr. Nelu Mihai, dr. în știința calculatoarelor, fondator al proiectului „Cloud of Clouds”, a susținut în Aula Academiei Române conferința „Reflecțiile unui inovator”. Moderatorul manifestării a fost acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române.

25 IUNIE

Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române a organizat în Aula Academiei Române evenimentul aniversar „Acad. Athanase Joja, 120 de ani de la naștere”.

După Cuvântul de deschidere rostit de acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, au susținut comunicări acad. Gheorghe Vlăduțescu, acad. Mircea Flonta, prof. univ. Ion Bănșoiu, prof. asoc. dr. Oltea Joja.

26 IUNIE

În Aula Academiei Române a fost omagiat acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, la împlinirea vârstei de 85 de ani. La sesiunea aniversară, organizată de Secția de științe medicale a Academiei Române, au susținut alocuțiuni: acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, prof. univ. Irinel Popescu, membru corespondent, prof. univ. dr. Alexandru Vlad Ciurea, membru de onoare, prof. univ. Ștefan N. Constantinescu, membru de onoare, prof. univ. Dragoș Vinereanu, membru corespondent, acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale, Aura Christi, redactor-șef al Revistei „Contemporanul”.

27 IUNIE

Acad. Dumitru Murariu, vicepreședinte al Academiei Române, a susținut conferința „Grigore Antipa – fondatorul unor institute de cercetări științifice și al dioramelor din muzeul care îi poartă numele”. Conferința ce a avut loc în cadrul conferințelor Dalles ale Academiei Române a adus în atenția publicului personalitatea și activitatea renumitului om de știință Grigore Antipa, membru titular al Academiei Române, inventatorul dioramelor biologice.

Apariții la Editura Academiei

C. STERE Discursuri parlamentare și alte câteva alocuțiuni politice

Volumul reunește cvasitotalitatea discursurilor rostite de C. Stere în Adunarea deputaților în intervalul 1901–1931, precum și cincisprezece alocuțiuni politice rostite în afara incintei Parlamentului.

Între cele 25 de discursuri, unele relevă încercarea proaspătului raliat liberalismului de a formula o doctrină care să „împace” socialismul de sorginte marxistă cu liberalismul. Altele, până la izbucnirea Primului Război Mondial, sunt pledoarii pentru o serie de reforme progresiste propuse Corpurilor legiuitoare din România acelor vremuri, vizând reforma agrară, reforma administrativă, reforma electorală (votul universal) etc.

De mare interes sunt și mai puțin cunoscutele discursuri de după 1921. Două, de pildă, din 1921, subliniază dorința basarabeanului de a combate legile inițiate de N. Titulescu, atunci ministru de Finanțe, cu privire la comercializarea petrolului românesc, la impozitul progresiv și chiar la reforma agrară.

Discursurile din anii următori au o importanță deosebită, întrucât intenționează să combată samavolniciile guvernelor în organizarea alegerilor (în special în Basarabia, dar care dovedesc, în aceeași măsură, cum se alimentează antiromânismul de către unii lideri basarabeni).

Date fiind acestea, credem că lucrarea nu este doar necesară tuturor celor interesați de istoria României, ci și tuturor acelor care vor să judece corect valoarea persoanelor încadrate în politica României din primele trei decenii ale secolului al XX-lea.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alteInfo/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori. De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica”
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel.: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 82 pagini

PREȚUL 3 LEI